

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเกี่ยวกับการสืบทอดพระพุทธศาสนาโดยการบริหารเครือข่ายทุนในพื้นที่ด้วยหลักศาสนธรรม ของวัดทองนพคุณ จังหวัดเพชรบุรี ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าหลักวิชา แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัย ซึ่งมีเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการสืบทอดพระพุทธศาสนา
2. แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารตามหลักธรรมพุทธศาสนา
3. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเครือข่ายและการสร้างเครือข่าย
4. แนวคิด ทฤษฎีการมีส่วนร่วม
5. บริบทวัดทองนพคุณ จังหวัดเพชรบุรี
6. ตัวแบบทางความคิดของการสืบทอดพระพุทธศาสนาโดยการบริหารเครือข่ายทุนในพื้นที่ด้วยหลักศาสนธรรมของวัดทองนพคุณ จังหวัดเพชรบุรี
7. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับการสืบทอดพระพุทธศาสนา

พระอาจารย์สุชาติ อภิชาโต (2543) ได้แสดงธรรมเทศนาเกี่ยวกับการสืบทอดพระพุทธศาสนา สรุปความสำคัญไว้ว่า พระพุทธศาสนา เป็นมรดกอันล้ำค่าของชาวพุทธเรา เพราะว่าพระพุทธศาสนานั้น เป็นคำสอนที่เป็นจริง ถูกต้อง ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริง ที่เรียกว่า สัจจะธรรม เป็นแสงสว่าง นำทางให้ผู้ที่ยังมีมืดบอด ได้รู้จักเรื่องผิด ถูก ดี ชั่ว เรื่องบาป เรื่องบุญ เรื่องนรก เรื่องสวรรค์ เป็นเครื่อง นำพาไปสู่ทิศทางที่ดี ที่งาม มีแต่ความผาสุก ความเจริญรุ่งเรือง ชาวพุทธทุกคนจึงสำนึกในคุณค่าของพระพุทธศาสนา และได้ถ่ายทอด สืบทอดพระพุทธศาสนามาเป็นเวลา 2500 กว่าปีแล้ว การที่พุทธศาสนามีอายุยืนยาวมาได้ขนาดนี้ เป็นเพราะว่าพระบรมศาสดา คือ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าท่าน ได้ทรงวางแนวทางสำหรับการถ่ายทอด สืบทอด ไว้เป็นอย่างดี โดยมีพระอริยสาวกทั้งหลาย พุทธบริษัทสี่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา และพุทธศาสนิกชนทั่วไปได้ยึดถือเป็นแนวทาง นำมาประพฤติปฏิบัติ มาถ่ายทอดพระธรรมคำสั่งสอนอันประเสริฐจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งเป็นเวลา 2500 กว่าปีแล้ว วิธีการถ่ายทอด สืบทอด ที่พระพุทธองค์ได้ทรงกำหนดไว้นั้น มี 4 ประการด้วยกัน

ประการแรก พระพุทธองค์ทรงสอนให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายหรือพุทธบริษัทสี่นั้น ศึกษาพระธรรมคำสอนก่อน อันนี้ท่านเรียกว่าปริยัติธรรม ประการที่สอง ทรงสอนว่า หลังจากที่ได้อ่าน ได้ศึกษาแล้ว ให้เอาสิ่งที่เราได้เรียน ได้รู้ มาประพฤติปฏิบัติกับตัวเรา กับใจเรา กับกาย กับวาจาของเรา เรียกว่า ปฏิบัติธรรม หลังจากที่ได้ปฏิบัติแล้ว ขึ้นต่อไปก็จะเป็นขั้นปฏิเวธธรรม คือการบรรลุเห็นผลจากการปฏิบัติ ขั้นที่สี่หลังจากที่ได้บรรลุเห็นธรรมแล้ว จึงให้เอาไปเผยแผ่สั่งสอนผู้อื่นต่อไป นี่คือวิธีสืบทอด ถ่ายทอด ด้วยการศึกษปฏิบัติจนกระทั่งบรรลุ เมื่อบรรลุแล้วจึงเอาไปเผยแผ่ต่อไป

เป็นวิธีที่จะสามารถรักษาพระพุทธศาสนาให้คงอยู่กับโลกเราไปได้อย่างยาวนาน แต่ถ้าพุทธบริษัทสี่หรือพุทธศาสนิกชน ละเว้นหน้าที่อันนี้แล้ว ศาสนาก็จะค่อยๆ เสื่อมไป จะค่อยๆ หดไป และในที่สุดก็จะมีเหลืออยู่ ศาสนาไม่ได้ถูกทำลายจากบุคคลภายนอก ศาสตราวุธต่างๆ ไม่สามารถจะมาทำลายพระพุทธศาสนาได้ สิ่งที่จะทำลายพระพุทธศาสนาก็คือ ความประมาทนอนใจหรือความไม่สนใจ ไม่เอื้ออาทร ไม่ประพฤติปฏิบัติหน้าที่ของพุทธบริษัทสี่นั่นเอง การไม่ดำเนินตามทางที่พระพุทธองค์ได้ทรงสอนไว้ ไม่ประพฤติปฏิบัติตามนั้นเป็นอย่างไร เช่น เวลามาวัด มาบวชก็ดี หรือมาทำบุญตักบาตรก็ดี มาโดยไม่สนใจจะศึกษาพระธรรมคำสอน ไม่รู้ว่าสิ่งต่างๆ ที่พระพุทธองค์สั่งสอนให้กระทำกันนั้น มีอะไรบ้าง เป็นเหมือนกับคนหูหนวก ตาบอด ไม่รู้จักเรื่องผิด ถูก ดี ชั่ว ไม่รู้ว่าอะไรควร อะไรไม่ควร เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว การประพฤติปฏิบัติธรรมตามพระพุทธศาสนาก็เป็นไปแบบลุ่มๆ ดอนๆ เป็นไปแบบผิดๆ ถูกๆ ไม่เป็นไปตามหลักเกณฑ์ หลักธรรมที่พระพุทธองค์ได้ทรงสั่งสอนไว้ แต่เป็นไปในลักษณะของความมมงาย มีความคิดของลัทธิอื่นปะปนกับคำสอนของพระพุทธศาสนา จนกระทั่งไม่รู้ว่ามีพุทธศาสนานี้สอนอะไร อย่างที่เราเห็นกันอยู่ทุกวันนี้

หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่แท้จริงนั้น ท่านสอนในเรื่องหลักกรรม คือ ดี ชั่ว สุข ทุกข์นั้นอยู่ที่การกระทำ กรรม คือการกระทำ กรรมมี 3 อย่าง คือ กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม กรรมทางกายเรียกว่ากายกรรม ทางวาจา เรียกว่าวจีกรรม ทางจิตใจ ทางความคิดอ่าน คือ มโนกรรม เมื่อทำไปแล้ว ซึ่งทำได้ 2 ทาง คือ ทำดีหรือทำชั่ว คิดดี คิดชั่ว พุทฺดี หรือพุดไม่ตี เมื่อทำไปแล้ว ผลก็จะตามมา คือผลดี หรือผลไม่ดี ผลดีคือความสุข ความเจริญรุ่งเรือง ผลไม่ดีคือความทุกข์ ความหายนะนี้คือหลักของพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาไม่ได้สอนให้ชาวพุทธไปวิงวอน ไปอ้อนวอน หรือไปขอสิ่งต่างๆ จากพระพุทธรูปกิติ จากพระสงฆ์องค์เจ้าก็ดี หรือจากต้นไม้ หรือจากอะไรทั้งสิ้น พระพุทธศาสนาสอนให้เราทำในสิ่งที่ดี ทำด้วยสติ ด้วยปัญญา ด้วยความวิริยะ อุตสาหะ ด้วยขันติ ความอดทน ถ้าเรามีสิ่งเหล่านี้แล้วสิ่งต่างๆ ที่เราปรารถนาในโลกนี้ไม่ว่า ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ก็จะมาตาม เพราะว่าการกระทำของเราดี สรรเสริญ สุขนั้นเป็นสิ่งที่ตามมาจากการกระทำนั้นเอง ไม่ใช่เกิดจากการที่ไปนั่งจูดรูป 3 ดอก แล้วนั่งหลับตาอธิษฐานจิตขอให้สิ่งต่างๆ ปรากฏขึ้นมา หรือขอให้ลาภ ให้อายุยืนยาว หรือขอให้มีความสุขทั้งหลายมันหมดไปจากตัวเรา สิ่งเหล่านี้ มันไม่สามารถที่จะเป็นไปได้จากการวิงวอนจากการร้องขอ พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นกับตัวเรานั้น เกิดจากการกระทำของเราเอง ทั้งในอดีต และในปัจจุบันที่ส่งผลให้เราเป็นอย่างที่เป็นอยู่ทุกวันนี้

สิ่งแรกที่พุทธศาสนิกชนควรกระทำ คือ สนใจศึกษาเล่าเรียนพระธรรมคำสอน ด้วยการเข้าวัด เข้าวา ฟังเทศน์ ฟังธรรม หรือศึกษาจากพระไตรปิฎก หรือศึกษาจากหนังสือของครูบาอาจารย์ พระสุปฏิปันโนทั้งหลาย และเมื่อได้ศึกษาแล้ว จะได้รู้สิ่งต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนไว้ซึ่งสรุปลงได้ 3 หัวข้อใหญ่ๆ คือ

1. ทำแต่ความดี
2. ละความชั่ว
3. ชำระจิตใจให้สะอาดหมดจด คือ ชำระความโลภ ความโกรธ ความหลง ที่มีอยู่ใน

จิตใจให้หมดสิ้นไป

นี่คือคำสอนของพระพุทธเจ้า มีอยู่ 3 ประการด้วยกัน เมื่อเรารู้ในทั้ง 3 สิ่งนี้แล้ว ให้นำไปประพฤติปฏิบัติกับตัวเรา พยายามทำความดี พยายามละบาป ละความชั่วและพยายามละความโลภ ความโกรธ ความหลงทั้งหลาย เมื่อทำไปแล้ว ผลก็จะเกิดขึ้น คือกฎเวรก็จะตามมา อย่างเช่นวันนี้ ท่านทั้งหลายได้มาทำบุญให้ทาน รักษาศีล ประพฤติปฏิบัติธรรม ได้สัมผัสกับความสงบสุข ความร่มเย็นของจิตใจ อันนี้เกิดขึ้นจากการกระทำในสิ่งทั้ง 3 นั้นเอง คือ การทำความดี ละความชั่ว ละความโลภ ความโกรธ ความหลง เมื่อทำสิ่งเหล่านี้ไปแล้ว ผลที่จะตามมาอันดับแรก คือ ผลที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ จิตใจจะเป็นจิตใจที่มีความสงบ มีความสุข มีความสบายใจ ต่างกับเวลาที่ทำบาปไปสักทรัพย์ ฆ่าสัตว์ ตัดชีวิต จิตใจจะมีแต่ความรุ่มร้อน มีแต่ความทุกข์ใจ ปริยัตถธรรม ปฏิบัติธรรม และปฏิบัติธรรมนั้น เป็นธรรมที่ต่อเนื่องกัน เป็นธรรมที่จะต้องควบคู่กันไป ไม่แยกออกจากกัน ถ้าศึกษาอย่างเดียวแล้วไม่ประพฤติปฏิบัติ กฎเวรก็จะไม่เกิดขึ้น ผลก็จะไม่เกิด ไม่บรรลुธรรม แต่ถ้าปฏิบัติโดยไม่ศึกษาก่อน ก็จะไม่หลงทางได้ เพราะไม่ทราบว่าพระพุทธองค์นั้นทรงสอนให้ทำอะไร เมื่อทำไปแล้ว จะทำอย่างผิดๆ ถูกๆ ผลที่ควรจะได้รับก็ไม่ปรากฏขึ้นมา

ความหมายการสืบทอดพระพุทธศาสนา

มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา (2551) การสืบทอดพระพุทธศาสนา คือ การที่สาวก ไม่ว่าจะบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ ศึกษาพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้โดยละเอียดจนเกิดความเห็นถูก เป็นปัญญาของตนเองละคลายอกุศลจนกระทั่งดับกิเลสได้เป็นสมุจเฉท บรรลุเป็นพระอรหันต์ตามลำดับขั้นในเพศของตน พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการเจริญปัญญา การสืบทอดก็ต้องเป็นการสืบทอดด้วยปัญญา ไม่ใช่ด้วยเหตุอื่น

ผู้สืบทอดในทางศาสนาพุทธ

บุคคลสำคัญในการเป็นผู้สืบทอดศาสนาพุทธ คือ พุทธบริษัท 4 อันหมายถึง พุทธศาสนิกชน พุทธฆานุมกะ พุทธสาวก อันเป็นกลุ่มผู้ร่วมกันนับถือ ร่วมกันศึกษา และร่วมกันรักษาพระพุทธศาสนาไว้ ผู้นับถือศาสนาพุทธที่ได้บวชเพื่อศึกษา ปฏิบัติตามคำสอน (ธรรม) และคำสั่ง (วินัย) และมีหน้าที่เผยแผ่พระธรรมของพระพุทธเจ้า เรียกว่าภิกษุ ในกรณีที่เป็นเพศชาย และภิกษุณี ในกรณีที่เป็นเพศหญิง สำหรับผู้บวชที่ตั้งแต่อายุยังไม่ถึงเกณฑ์ 20 ปี จะเรียกว่าเป็น สามเณร สำหรับเด็กชาย และสามเณรีและสิกขมานา (สามเณรีที่ต้องไม่ผิดศีล 6 ข้อตลอด 2 ปี) สำหรับเด็กหญิง ลักษณะการบวชสำหรับภิกษุหรือภิกษุณี จะเรียกเป็นการอุปสมบท สำหรับสามเณรหรือสามเณรีและสิกขมานา จะเรียกเป็นการ บรรพชา คฤหัสถ์ชาย-หญิง ที่นับถือพระพุทธศาสนา เรียกว่าอุบาสก อุบาสิกา ตามลำดับ

การสร้างบุคลากรที่มีคุณภาพไว้สืบทอดพระพุทธศาสนา

ถึงพระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว พระธรรมวินัย (พระพุทธศาสนา) ก็ยังคงอยู่ เพราะได้รับการปฏิบัติสืบทอดกันมา พุทธบริษัททั้งหลาย โดยเฉพาะภิกษุบริษัทมีหน้าที่สืบทอดพระพุทธศาสนาโดยตรงจึงต้องสร้างศาสนทายาทที่มีคุณภาพไว้ด้วย ศาสนทายาทที่มีคุณภาพจะต้องมีคุณสมบัติดังนี้คือ

- มีความรู้พระพุทธศาสนาดี
- มีความประพฤติดี ปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาจนได้รับผลแห่งการปฏิบัติ
- มีความสามารถในการถ่ายทอด ชี้แจงหลักการของพระพุทธศาสนาให้คนอื่นเข้าใจได้

- เมื่อมีภัยเกิดขึ้นแก่พระพุทธศาสนา พร้อมที่จะปกป้อง

จากหน้าที่ที่พระสงฆ์ควรปฏิบัติแล้ว พระสงฆ์ต้องเป็นผู้ที่มีความพร้อมในหลายด้าน จึงจะสามารถประสบความสำเร็จในกิจการงานที่ทำได้ คือต้องเป็นผู้ที่ประกอบไปด้วยคุณสมบัติสำคัญ 9 ประการ คือ

1. อุตตหิตสมบัติ หมายถึง ความเพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติส่วนตัวที่เหมาะสมกับการเป็นผู้นำ

2. เป็นผู้มีศีลสมบูรณ์ มีปาติโมกข์สมบูรณ์ หมายถึง การรู้จักสำรวมในการกระทำ มีจรรยา มารยาทอันสมควรแก่สมณะสาธูป คำที่พูดอย่างดียิ่ง มีสติควบคุมกาย วาจา ไม่ปล่อยให้เหลวไหลไปตามอารมณ์ คือ รู้จักควบคุมอารมณ์ของตนเองให้ดี

3. เป็นผู้มีสมาธิสมบูรณ์ หมายถึง การเป็นผู้ยึดมั่นในอุดมการณ์ขององค์การอันเป็นหัวใจหลัก ว่าเป้าหมายเพื่ออะไร มิใช่เพียงเพื่อการเอาแพ้เอาชนะกันเท่านั้น มีความตั้งใจอย่างมั่นคง ในการประกอบกิจการงานที่ตนเองกำลังทำ ทั้งด้านของการพัฒนาตนเอง และการพัฒนางานที่ทำด้วยความไม่ประมาท

4. เป็นผู้มีไหวพริบปฏิภาณ มีปัญญา หมายถึง ความฉลาดรอบรู้ สิ่งที่ควรและไม่ควร รู้กาลรู้เวลา รู้บุคคล รู้ตน ว่าควรจัดการอย่างไร เมื่อใดควรทำอะไร ควรยึดหยุ่นอะไรได้บ้างในบางโอกาส เพื่อความอยู่รอด และการพัฒนาในทางที่ดีขึ้น รอบรู้ในภาระงานหน้าที่ที่ตนจะทำ ใช้คนเป็น แจกงานถูก ปัญญาไหวพริบปฏิภาณนี้เป็นของเฉพาะบุคคล ในบางคนนั้นไม่มีเลยเป็นคุณสมบัติเฉพาะตัวของบุคคล แต่ละบุคคล แม้กระทั่งระดับของพระอรหันต์ ซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติตนเองจนถึงที่สุดของธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาแล้ว ยังมีระดับของปัญญาหรือคุณลักษณะที่แตกต่างกันออกไป แต่สิ่งที่เสมอเหมือนกัน ก็คือ การปล่อยละวางตัดกิเลสตัดหาได้อย่างเด็ดขาด ไม่มีความโกรธ ความโลภ ความหลงอีกต่อไป เช่น พระอรหันต์ พระอรหันต์มี 4 ประเภท ได้แก่

1) สุขวิปัสโก คือพระอรหันต์ที่ละกิเลสได้อย่างเดียวไม่มีความสามารถอื่นๆ อีก

2) เติวิชโช คือพระอรหันต์ที่ได้วิชชา 3 ระลึกชาติได้ รู้จุดและเกิดของหมู่สัตว์ทำอาสวะคือกิเลสให้สิ้นไปได้

3) ฉฬภิญโญ คือพระอรหันต์ที่ได้อภิญญา 6 แสดงอิทธิฤทธิ์ได้ มีหุทิพย์ ตาทิพย์ เหาะเหินเดินอากาศได้ เป็นต้น

4) ปฏิสัมภีทปตโต คือพระอรหันต์ที่มีความสามารถได้ครอบคลุมตั้งแต่ สุขวิปัสโก จนถึงอภิญญา 6 เป็นพระอรหันต์ที่มีความฉลาดมาก มีความรู้ในการย่อ-ขยายพระไตรปิฎกมีความรู้ภาษาทุกภาษา (พหุ มหาวาจา มนุษย์สัตว์เดรัจฉาน อสุรกายเปรตและสัตว์นรก) แต่สิ่งหนึ่งที่พระอรหันต์มีเหมือนกัน คือความบริสุทธิ์ของจิต ละกิเลสได้เท่าเทียมกัน

5. บุคลิกลักษณะท่าทาง รูปร่างหน้าตาที่ดึงดูดความสนใจแก่ผู้พบเห็น เช่น หุ่นดี หน้าตาดี นำเลื่อมใสศรัทธา เป็นต้น

6. พรหิตปฏิบัติ หมายถึง ความมีน้ำใจในการปฏิบัติงานเพื่อส่วนรวม มีความจริงใจต่อผู้อื่นและการงานที่ตนทำเสมอ

7. เป็นกัลยาณมิตรของสัตว์ทั้งหลาย หมายถึง เรื่องของการเป็นผู้รู้จักประสานให้เกิดความกลมเกลียวกัน เพราะว่าผู้นำนั้นมีหน้าที่ที่จะมาประสาน และไม่เข้ามาประสานเฉยๆ แต่มา

ประสานให้พากันไป โดยเดินทางหรือมุ่งหน้าไปสู่จุดหมายให้ได้ในการประสานตัวผู้นำเข้ากับคนที่ร่วมไปด้วยนั้น ก็รวมถึงการประสานคนกับคน คือประสานคนที่อยู่ด้วยกันทั้งหมดนั้นให้เข้ากันและร่วมกันไปได้และการประสานคนกับสิ่งที่จะทำแต่เริ่มต้นด้วยการประสานตัวผู้นำเองกับคนที่ร่วมไปด้วย เป็นสิ่งที่สำคัญมาก เรียกว่าเป็นแกนทีเดียว ถ้าไม่มีคุณสมบัตินี้แล้วก็จะไม่สามารถประสานอย่างอื่นได้ ซึ่งต้องอาศัยความเป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อกัน จึงจะประสานงานกันได้เข้าใจกันได้ไม่ทำให้เกิดการแตกแยก

8. เป็นผู้รอบรู้จุดหมายชัดเจนและรู้ทางที่จะดำเนินไปสู่จุดหมายนั้นอย่างชัดเจน หมายถึง ต้องเป็นผู้มีความเข้าใจในการทำงานที่จะทำนั้นอย่างถ่องแท้ อาศัยความขยันหมั่นเพียรศึกษางานให้เข้าใจอย่างจริงจัง รู้จักจริตนิสัยของผู้ตาม หรือผู้เป็นเป้าหมายที่จะชักจูงให้เข้ามาสู่องค์การ อันจะเป็นเหตุเอื้อให้ผู้ปฏิบัติงานนั้นแทงถูกจุดง่ายต่อการบรรลุเป้าหมาย รู้จักในการใช้คนในการทำงานแต่ละอย่างแต่ละประเภท ด้วยความเหมาะสม รอบรู้ในหลักธรรมอย่างแตกฉานและทราบเป้าหมายที่แน่นอนว่าจะดำเนินไปเพื่อสิ่งใด เป้าหมายสูงสุดคืออะไร การดำเนินงานควรทำอย่างไร คือตนเองจะต้องมีคุณสมบัติความรู้ความสามารถ เป็นต้น อย่างเพียงพอจนเรียกได้ว่าเป็นแบบอย่างซึ่งทำให้เขาเกิดศรัทธาได้ ศรัทธานี้หมายความว่า ความมั่นใจคือความมั่นใจในตัวผู้นำ ที่เชื่อว่า ท่านผู้นี้จะสามารถแก้ปัญหา นำพาพวกเราไปได้ให้ถึงจุดหมาย ซึ่งทำให้พอใจเต็มใจและอยากจะทำไปด้วย

บทบาทของพระภิกษุในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

พุทธศาสนิกชนยึดถือพระพุทธศาสนาเป็นสรณะในการดำรงชีวิต ในประเทศไทย ประชาชนมากกว่าร้อยละ 95 นับถือพระพุทธศาสนาเป็นเวลากว่าพันปีแล้วที่พระพุทธศาสนาได้เข้ามาผสมกลมกลืนกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทย จนแยกกันไม่ออก ความเจริญหรือความเสื่อมของพระพุทธศาสนาย่อมมีผลกระทบต่อสังคมไทย พวกเราชาวพุทธจึงมีหน้าที่ที่จะทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญมั่นคงสืบไป หน้าที่สำคัญของชาวพุทธมีดังนี้

บทบาทของพระภิกษุในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งเป็นบรรพชิตในพระพุทธศาสนา มีหน้าที่ศึกษาปฏิบัติธรรม เผยแผ่คำสอน สืบต่อพระพุทธศาสนา มีคุณธรรมและหลักความประพฤติที่ต้องปฏิบัติมากมีหน้าที่ของพระภิกษุที่สัมพันธ์กับคฤหัสถ์ ได้แก่ การให้ความอนุเคราะห์ชาวบ้าน ตามหลักปฏิบัติในฐานะที่พระภิกษุเป็นเสมือนทิศเบื้องบน ได้แก่

1. ห้ามปรามสอนให้เว้นจากความชั่ว คือ งดเว้นจากการเบียดเบียนกัน ไม่ทำลายทั้งชีวิตตนเองและผู้อื่น
2. แนะนำสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดี งดเว้นอบายมุข 6
3. อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดีด้วยน้ำใจอันงามโดยยึดถือหลักสังคหวัตถุ 4
4. ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ยังไม่เคยรู้ไม่เคยฟัง คือ สอนให้รู้จักแยกแยะมิตรแท้ มิตรเทียม ให้คบบัณฑิตเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีพ
5. ชี้แจงอธิบายทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง ในสิ่งที่สับสนเล้าเรียนมาแล้ว เช่น การแสวงหาทรัพย์โดยวิธีสุจริต การรู้จักรักษาทรัพย์ และการดำรงชีวิตตามฐานะ
6. บอกทางสวรรค์ให้ คือ การแนะนำวิธีครองตน ครองคน ครองงาน หรือวิธีครองชีวิต ให้ได้รับผลดีมีความสุข

บทบาทของพระภิกษุในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อาจทำได้ดังต่อไปนี้

1. การปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งเมื่อพระภิกษุประพฤติปฏิบัติชอบตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้วย่อมนำมาซึ่งความเลื่อมใสศรัทธาของพุทธศาสนิกชนและบุคคลผู้พบเห็นโดยทั่วไป

2. การสั่งสอนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การเทศนา ปาฐกถาธรรม หรือเผยแผ่ธรรมทางสื่อมวลชน

3. การทำกิจกรรมอันเป็นการสงเคราะห์ชาวบ้าน เช่น ช่วยสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์ เป็นผู้นำชาวบ้านในกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ เช่น รักษาป่า ขุดลอกหนองบึง ส่งเสริมอาชีพสุจริต ตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ธนาคารข้าว ธนาคารโคกระบือ เป็นต้น

4. จัดกิจกรรมอันเป็นประเพณี และศาสนพิธีในโอกาสต่าง ๆ เช่น วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้ชาวบ้านได้ทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาด้วยกัน อันจะทำให้เกิดความรักสามัคคีในหมู่บ้าน ชุมชน สังคม รวมทั้งการถือโอกาสเทศนาธรรมสั่งสอนให้งดเว้นจากอบายมุข ให้ประพฤติดี หลีกหนีความชั่ว

5. การเป็นผู้นำในการปฏิบัติธรรม เช่น ฝึกสมาธิเพื่อให้ประชาชนได้เข้าถึงพระพุทธศาสนา จากการปฏิบัติอย่างแท้จริง

การแสดงธรรมและการปาฐกถาธรรมของพระภิกษุ สามารถกระทำได้ที่ทั้งภายในวัดและภายนอกวัด การเผยแผ่ภายในวัด เช่น มีการแสดงพระธรรมเทศนาในวันธรรมสวนะ มีการบรรยายธรรมหรือพระธรรมเทศนาในวันอาทิตย์ ตั้งศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นต้น ส่วนการเผยแผ่ภายนอกวัด เช่น การสนทนาธรรมตามบ้านเรือนประชาชนในโอกาสอันสมควร การบรรยายธรรมหรือการแสดงพระธรรมเทศนาตามที่มีผู้นิมนต์การแสดงธรรมหรือการปาฐกถาธรรมของพระภิกษุ หมายถึง การกล่าวสั่งสอนหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เพื่อให้พุทธศาสนิกชนสามารถนำเอาหลักธรรมคำสอนเหล่านี้ไปประพฤติ เพื่อการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข พระภิกษุจึงมีหลักการและวิธีการที่แสดงธรรมดังนี้

1. ภิกษุผู้แสดงธรรมจะต้องเป็นผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ

2. แสดงธรรมตามหลักธรรมที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสไว้

3. แสดงธรรมโดยเคารพต่อผู้ฟังธรรม ไม่ว่าจะบุคคลนั้นจะเป็นชนชั้นใด ไม่แบ่งแยกชั้น

วรรณะ

4. แสดงธรรมตามหลักองค์ธรรมกถึก คือ ธรรมที่ผู้แสดงธรรมควรตั้งไว้ในใจ 5 ประการ คือ

4.1 แสดงธรรมไปตามลำดับ คือแสดงหลักธรรมหรือเนื้อหาวิชาตามลำดับความง่ายยาก มีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันเป็นลำดับ

4.2 ชี้แจง ยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจ คือ ชี้แจงให้เข้าใจชัดในแต่ละแง่แต่ละประเด็น โดยอธิบายขยายความตามแนวเหตุผล

4.3 แสดงธรรมด้วยเมตตา คือ สอนผู้ฟังด้วยจิตเมตตา มุ่งจะให้ประโยชน์แก่ผู้ฟังอย่างแท้จริง

4.4 ไม่แสดงธรรมด้วยการเห็นแก่อาภิส คือ สอนโดยไม่หวังผลประโยชน์ตอบแทน

4.5 แสดงธรรมไม่กระทบตนและผู้อื่น คือ สอนตามหลักเนื้อหาริชา มุ่งแสดงธรรม ไม่กล่าวยกย่องตนเองและไม่กล่าวเสียดสี กล่าวชมผู้อื่น หรือกล่าว“ยกตนชมท่าน”

5. แสดงธรรมโดยยึดลักษณะการสอนของพระพุทธเจ้า เรียกว่า อากาโรที่พระพุทธเจ้า ทรงสั่งสอน 3 ประการคือ

5.1 ผู้แสดงธรรมต้องมีความรู้อย่างแท้จริง และสามารถถ่ายทอดความรู้ของตนให้กับ ผู้อื่นรู้แจ้งเห็นจริงตามด้วย

5.2 แสดงธรรมด้วยเหตุและผล ไม่กล่าวเลื่อนลอย หรือกล่าวโดยไม่มีหลักฐานยืนยัน ชัดเจน

5.3 แสดงธรรมให้เห็นจริง มองเห็นชัดเจนจนต้องยอมรับ และนำไปปฏิบัติให้ได้ผลจริง

6. ผู้แสดงธรรมจะต้องประกอบไปด้วยความดี ๓ ประการคือ ไม่มีราคะ (ความกำหนัด) ไม่มีโทสะ (ความคิดประทุษร้าย) ไม่มีโมหะ (ความหลงผิด)

7. แสดงธรรมโดยหลักการสอน 4 วิธีคือ

7.1 สอนด้วยวิธีละมุนละม่อม

7.2 สอนด้วยวิธีรุนแรง (สอนโดยการว่ากล่าวตักเตือน)

7.3 สอนด้วยวิธีละมุนละม่อมและรุนแรง

7.4 ฆ่าเสีย (สอนโดยไม่ว่ากล่าวตักเตือนสั่งสอนบุคคลนั้นเลย)

8. เมื่อแสดงธรรมถ้าจะระบุถึงบุคคล จะต้องเป็นไปตามวัตถุประสงค์ ๖ ประการคือ

8.1 เพื่อแสดงถึงการกระทำของคนโดยเฉพาะตัว

8.2 เพื่อแสดงถึงอนันตริยกรรม (กรรมหนัก เช่น ฆ่าบิดามารดา เป็นต้น)

8.3 เพื่อแสดงถึงพรหมวิหาร 4 (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา)

8.4 เพื่อแสดงถึงบุพเพนิวาสานุสติญาณ (เป็นบุพเพสันนิวาส)

8.5 เพื่อแสดงถึงทักษิณาวิสูทธิ (ความบริสุทธิ์ของการทำบุญ)

8.6 เพื่อไม่ละทิ้งสมมติของโลก (สิ่งที่สมมติขึ้น)

9. การแสดงธรรมตามหลักการแสดงของพระพุทธเจ้า 2 ประการคือ แสดงธรรมแบบย่อ (เฉพาะหัวข้อ) และแสดงธรรมโดยพิสดาร (แสดงแยกแยะหัวข้อธรรม)

10. ไม่แสดงธรรมในเรื่องราวที่พระภิกษุไม่ควรสนทนากัน เช่น เรื่องพระราชา เรื่องโจร เรื่องสงคราม เป็นต้น

11. แสดงธรรมในสิ่งที่เป็นคน เป็นประโยชน์ ต่อผู้ฟัง

12. แสดงธรรมและฟังธรรมด้วยความเคารพ

การประพฤติตนให้เป็นแบบอย่างของพระภิกษุ

พระภิกษุต้องหมั่นพิจารณาตนเอง คือ พิจารณาเตือนใจตนเองอยู่เสมอตามหลักปัพพชิต อภินหปัจจเวกขณ (ธรรมที่บรรพชิตควรพิจารณาเนื่อง ๆ) 10 ประการ ดังนี้

1. พระภิกษุมีเพศต่างจากคฤหัสถ์ สลัดแล้วซึ่งฐานะ ควรเป็นอยู่อย่าง จะจุ้จี้ถือตัวเอาแต่ใจ ตนไม่ได้

2. ความเป็นอยู่ของพระภิกษุต้องพึ่งพิงผู้อื่น ต้องอาศัยเขาเลี้ยงชีพ ควรทำตัวให้เขา เลี้ยงง่าย และบริโภคนปัจจัย 4 โดยพิจารณา ไม่บริโภคด้วยตัณหา

3. พระภิกษุเมื่ออากัปกิริยาที่พึงทำต่างจากคฤหัสถ์ อากัปกิริยาใด ๆ ของสมณะ พระภิกษุต้องทำอาการกิริยานั้น ๆ และยังคงต้องปรับปรุงตนให้ดียิ่งขึ้นไปกว่านี้
4. พระภิกษุติเตียนตัวเองได้โดยศีล
5. เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ผู้เป็นวิญญูชน พิจารณาแล้ว ยังติเตียนติเตียนได้โดยศีล
6. พระภิกษุจักต้องมีความพลัดพรากจากของรักของชอบใจไปทั้งสิ้น
7. พระภิกษุมีกรรมเป็นของตน หากทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็ตามจักต้องเป็นทายาทของกรรมนั้น
8. วันคืนล่วงไป ๆ บัดนี้พระภิกษุทำอะไรอยู่ (ทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์หรือไม่)
9. พระภิกษุยินดีในสิ่งที่ส่งต่ออยู่หรือไม่
10. คุณวิเศษยิ่งกว่ามนุษย์สามัญที่พระภิกษุบรรลุแล้วมีอยู่หรือไม่ ที่จะให้เป็นผู้ไม่เก้อเขินเมื่อถูกเพื่อนบรรพชิตถามในกาลภายหลัง พุทธศาสนิกชนสามารถนำข้อวัตรปฏิบัติของพระภิกษุทั้งสิบประการดังกล่าวมา นำเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ ซึ่งจะทำให้เกิดความเจริญแก่ผู้ประพฤติปฏิบัตินั้น

การธำรงรักษาพระพุทธศาสนา

การธำรงรักษาพระพุทธศาสนา หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จขึ้นธรรมาสน์แล้ว หน้าที่การธำรงรักษาพระพุทธศาสนาขึ้นอยู่กับพุทธบริษัท โดยเฉพาะพระเถระทั้งหลาย โดยอาศัยพระธรรมวินัยเป็นพื้นฐานการธำรงรักษาพระพุทธศาสนากระทำได้ดังนี้คือ

การเผยแผ่ การชำระพระไตรปิฎก และการสืบทอดพระพุทธศาสนาในการประกาศพระศาสนาครั้งแรก พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนาชื่อธัมมจักกัปปวัตตนสูตรแก่พระปัญจวัคคีย์ การแสดงครั้งนั้นถือว่าการหมุนธรรมจักรเป็นครั้งแรก กงล้อแห่งพระธรรมหมุนไปทั่วโลก ด้วยผลงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตสายต่าง ๆ รุ่นแล้วรุ่นเล่าที่นำพระพุทธศาสนาไปรุ่งเรืองนอกประเทศอินเดีย (พระเทพโสมภณ, 2544 : 77)

ดังนั้นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงเป็นหน้าที่หลักของพุทธบริษัทและถือว่าการธำรงรักษาพระพุทธศาสนาและจุดประสงค์หลักของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจากการประชุมสุดยอดผู้นำชาวพุทธทุกครั้งมุ่งเน้นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อสันติภาพของโลก นั่นคือการสร้างความพยายามร่วมกันให้ได้มาซึ่งสันติภาพ พระพุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาหลักในการที่ช่วยกันสร้างสันติภาพให้แก่มนุษยชาติ ดังนั้นการธำรงรักษาพระพุทธศาสนาจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งของมนุษยชาติ

นอกจากนั้นการธำรงรักษาพระพุทธศาสนาต้องอาศัยการสังคายนา และสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่สืบไป การสังคายนาตั้งแต่ครั้งที่ 1 ที่มีพระมหากัสสปเถระเป็นองค์ประธาน จนถึงครั้งที่ 3 ซึ่งถือว่าเป็นครั้งที่สำคัญเพราะพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่ไปยังดินแดนต่าง ๆ มีพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นองค์อุปถัมภ์ในการสังคายนา มีการสืบทอดพระพุทธศาสนาอย่างเป็นระบบในรูปของพระไตรปิฎกทรงจำด้วยมุขปาฐะ โดยใช้ภาษาบาลีเป็นสื่อจารึกคำสั่งสอนและเผยแผ่กระจายไปในส่วนต่าง ๆ ของชมพูทวีปและทวีปอื่น คณะสงฆ์ผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาด้วยภาษาบาลีในยุคนี้ เรียกว่า “เถรวาท” ประเทศที่ได้รับพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทนี้ได้แก่ ศรีลังกา พม่า ไทย ลาว และกัมพูชา หลังยุคของพระเจ้าอโศกมหาราช ศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาได้เคลื่อนย้ายมา

อยู่ดินแดนแคชเมียร์ ทางตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดียพระสงฆ์ผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาในดินแดนนี้ เรียกว่า “มหายาน” ใช้ภาษาสันสกฤตจารึกคำสั่งสอนซึ่งอยู่ในยุคของพระเจ้ากนิษกมหาราช และได้รับการสืบทอดเผยแผ่เข้าไปในประเทศแถบเอเชียกลาง เนปาล ประเทศจีน เกาหลี ญี่ปุ่น ทิเบต ภูฏาน มองโกเลีย ตะวันออกไกลจนถึงสหภาพโซเวียต รัสเซีย (พระมหานพดล ปุณฺณสุวฑฺฒโก, 2545 : 46-47) การสังคายนา นอกจากเป็นการชำระพระไตรปิฎกแล้ว ยังเป็นการศึกษาพระธรรมวินัย ที่ถูกต้องตามพุทธบัญญัติถือเป็นการควบคุมพุทธศาสนิกชนให้มีการประพฤติปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง หากมีการปฏิบัติตนหรือการตีความที่ผิดเพี้ยนไปจากพระไตรปิฎกก็ต้องมีการประชุมสัมมนากันใหม่ หรือแก้ไขให้ถูกต้องการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องตามพระธรรมวินัย ถือว่าเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาที่ถูกต้อง จึงเป็นการธำรงรักษาพระพุทธศาสนาอีกวิธีหนึ่ง

แนวคิดเกี่ยวกับการสืบทอดพระพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกชนทั่วไป

โสภณ เปียสนิท วรรณกรรมเรื่องสั้นนิยายบันทึกคุณธรรมทางศาสนา ในโอเคชั่นบล็อก ได้กล่าวถึงการสืบทอดพระพุทธศาสนา โดยได้เชื่อมโยงกับแนวคิดของ ท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎก พระนิกปราชญ์แห่งยุคปัจจุบันเทศน์ไว้ในหนังสือเล่มหนึ่งว่า “วัดมีบางมุมสืบทอดพระพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกชนที่เป็นสัจธรรมการศึกษา และสัจธรรมเศรษฐกิจ หรือเราจะเรียกว่าเป็นสถานศึกษา สงเคราะห์ หรือสังคมสงเคราะห์ชนิดหนึ่ง” ซึ่งไม่ผิดไปจากที่ท่านเจ้าคุณได้เทศน์ไว้ว่า เมื่อมองให้ลึกแล้ว จะพบว่าคำของท่านเป็นจริงทุกประการ สัจธรรมการศึกษา หมายถึงคนในชุมชนอาศัยวัดเป็นสถานที่เพื่อส่งเสริมการศึกษา ทั้งทางโลกและทางธรรมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เมื่อสมัยก่อนอาศัยวัดเป็นหลัก ปัจจุบันการอาศัยวัดส่วนมากแล้วมีเหตุผลในเชิงลบเป็นแรงสนับสนุนไม่มากนักน้อย เช่น ความยากจน ปัญหาทางด้านสุขภาพ ปัญหาทางจิตใจ ปัญหาทางยาเสพติด เป็นต้น สำหรับผมเองได้อาศัยวัดเป็นที่กินที่เรียนมาตั้งแต่เล็ก เพราะเหตุผลข้อแรกคือความยากจน หน้าที่ของวัดโดยตรงคือเพื่อเผยแผ่คำสั่งสอนแห่งพุทธด้วยความเมตตากรุณาต่อโลก บางคนได้ดิบได้ดีเป็นเจ้าของคนรวยได้เพราะอาศัยวัด บางคนเพียงแค่อารังชีวิตให้อยู่รอดไปวัน ๆ บางคนพาชีวิตตกต่ำสร้างบาปสร้างกรรมเพิ่มเติมให้แก่ตนเองไม่หยุดหย่อน ทั้งที่อยู่อาศัยวัด

สำหรับสังคมไทย ที่สร้างสมวัฒนธรรมอันดีมาช้านานด้วยมีวัดเป็นแกนกลางของการดำเนินชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย เราคงไม่ยึดแนวทางของต่างชาติ เช่น สิทธิของบุรุษหรือสตรีให้มีอิทธิพลเหนือกว่าจารีตประเพณีอันดีของไทย ดังเช่นที่เป็นเรื่องการเรียกร้องความเสมอภาคการเข้าใกล้พระธาตุของวุฒิสมาชิกสตรีที่กำลังเป็นข่าวอยู่ในปัจจุบันนี้ หรือเราควรถือว่าแนวทางของต่างชาติจะเหนือกว่าวิถีแห่งไทยทุกด้าน เหตุการณ์เรียกร้องสิทธิเช่นนี้ เป็นเหมือนหินลองทอง ทดลองคมปัญญาของคนไทยรุ่นปัจจุบันว่าจะเลือกทางสายใด หนึ่งรับวัฒนธรรมความเสมอภาค โดยไม่ลืมหูลืมตา หรือว่าเราจะเป็นอย่างที่เป็น และประกาศให้ประเทศที่พัฒนาที่หลังเรา ควรเคารพในวัฒนธรรมของเราแล้วเดินตามเราจะดีกว่าหรือไม่ หากต้องการจะให้เขายอมรับความเป็น “เรา” เราต้องมีความเชื่อมั่นในวิถีของเราเสียก่อน ดังนั้นจึงควรส่งเสริมความเป็นเราให้มั่นคงมากยิ่งขึ้น การเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงเป็นเรื่องที่ชาวพุทธควรทำนุบำรุงรักษาไว้อย่างเต็มความสามารถ เพื่อส่งเสริมวิถีแห่งความสุขร่มเย็นที่เราได้รับให้แก่คนอื่นอันเป็นเหมือนลูกหลานของเราต่อไปด้วยความเอาใจใส่ผลพวงจากการที่เราพัฒนาการศึกษาอย่างรีบเร่งและก้าวตามวิถีแห่งตะวันตกมากจนเกินไป ทั้งที่เยาวชนของเรามีพื้นฐานแห่งความเป็นไทยไม่แน่นพอ เยาวชนคนรุ่นปัจจุบันจึงมีความโน้มเอียงไปทางตะวันตกเสีย

มาก แม้ชื่อเล่นยังมีความโน้มเอียงจะเป็น จอน จิม แจม วาย เซอร์รี่ แอน มากขึ้นเรื่อย ๆ ถึงวันนี้ การศึกษาภาคบังคับของรัฐเพิ่มจำนวนปีมากขึ้น เด็กต้องเรียนในโรงเรียนตามระบบให้จบก่อน ทำให้ วัดขาดสามเณร ซึ่งเป็นเหล่ากอของสมณะ และอีกประการการศึกษาทางวัดไม่ได้รับการยอมรับมากนัก เพราะตลอดระยะเวลาแห่งการศึกษาของไทยที่แยกออกจากวัดมานาน ทำให้คนไทยลืมไปแล้วว่า การศึกษาเกี่ยวข้องกับวัดอย่างไร เมื่อสังคมแย่งชิงก็เห็นเรียกหา “คุณธรรม” กันระดม หันมองมาทางวัด รูปแบบการเผยแพร่เมื่อร้อยกว่าปีก่อนเคยเป็นมาอย่างไร ก็ยังคงเป็นไปแบบนั้น อาจมีการปรับเปลี่ยน ตามยุคสมัยบ้างแต่ค่อยเป็นค่อยไปไม่ทันกับโลกยุคดิจิทัล ที่หมุนไปเร็วและแรง และไม่เคยหยุดนิ่ง คำถามจึงอยู่ที่ว่า วัดควรพัฒนาการเผยแพร่อย่างไร

วัดควรหันมาสนับสนุนการศึกษาแบบ “ปริยัติธรรมสายสามัญ” จะเป็นการปรับตัวทางการศึกษาของประเทศไทยครั้งใหญ่ (ปฏิรูปการศึกษาแท้จริงและยั่งยืน) แต่การปรับเปลี่ยนอย่างนี้จะเป็นที่ยอมรับของพระเถรานุเถระที่ยึดแนวทางอนุรักษนิยมได้หรือ เพราะดูว่าจะแหวกแนวอย่างมาก หากวัดและบ้านหันมาช่วยกันส่งเสริมปริยัติธรรมแผนกสามัญ น่าจะเป็นผลดีต่อการเผยแพร่พุทธศาสนาในหลายประการ ด้านหลักสูตรต้องพัฒนาเป็นอันดับแรกให้เป็นที่ยอมรับ สอดคล้องกับการศึกษาทางโลก ด้านผู้สอนไม่น่าเป็นห่วง เปิดรับพระอาจารย์จากมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งให้ หมุนเวียนส่งไปในช่วงปฏิบัติงานคงเพียงพอ สถานที่ที่อาศัยวัดนั่นเองหมดปัญหาไป ส่วนเงินทุนนั้น รัฐบาลควรสนับสนุนให้กว้างขวางยิ่งขึ้น หลักสูตรปริยัติธรรมแผนกสามัญเป็นที่ยอมรับของรัฐ อยู่ก่อนแล้ว เรียนแล้วนำไปใช้ได้ มีศักดิ์และสิทธิเหมือนที่เรียนตามโรงเรียนทั่วไป ดังนั้นวัดจึงควรได้รับการส่งเสริมให้จัดการศึกษาแบบนี้ยิ่งขึ้น ปัจจุบันทั่วประเทศมีอยู่ราว 400 โรง มีนักเรียนทั้งสิ้น ราว 50,000 คน น้อยไปหรือไม่

การเรียนบาลี และนักธรรมที่มีอยู่ในปัจจุบันรัฐเทียบให้ค่อนข้างต่ำ เช่น นักธรรมเอก เทียบเท่าประถม 6 เปรียญธรรม 5 ประโยค เทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 6 เปรียญธรรม 9 ประโยค เทียบเท่าปริญญาตรี หากเป็นไปได้ควรเทียบให้สูงขึ้น เช่น นักธรรมชั้นเอกเทียบเท่า ม.3 เปรียญ 3 เทียบเท่า ม.6 เปรียญ 5 เทียบเท่า ปริญญาตรี เปรียญ 7 เทียบเท่า ปริญญาโท และเปรียญ 9 เทียบเท่าปริญญาเอกทางด้านภาษาบาลีได้เลยครบ อย่างนี้จึงเป็นการเร่งรัดให้คนหันเข้าสู่ศาสนา เพราะเรียนแล้วไม่เสียเปล่า ใช้งานในสังคมได้

สำหรับผู้ที่เรียนตามระบบ ประถม มัธยม ปริญญา หากเรียนธรรมศึกษา (คือความรู้ทางธรรม) ควบไปด้วยและสอบผ่านนักธรรมชั้นตรี โท และเอก เปรียญธรรม 3, 5, 7 และ 9 ควรได้รับการยอมรับว่ามีความรู้สองด้านควรพิจารณาให้สิทธิประโยชน์ก่อน ไม่ว่าจะสอบเข้าทำงาน การเลื่อนขั้น เลื่อนตำแหน่งหน้าที่การงานทุกครั้งไป ขึ้นเงินเดือนก็ควรจะมีมากกว่าผู้ที่เรียนด้านเดียว การสนับสนุนการศึกษาด้วยวิธีนี้สามารถเผยแพร่ศาสนาได้อย่างกว้างขวางเป็นประโยชน์แก่ศาสนิกชน โดยอาศัยแบบอย่างที่ดีศาสนาอื่น ๆ ได้เผยแพร่ศาสนาด้วยวิธีนี้มานานแล้ว ไม่น่าจะแปลกอันใดถ้าเราจะใช้แนวทางเช่นนี้บ้าง

ปัจจุบันทราบว่ามีการส่งเสริมโรงเรียนวิถียุทธ และสร้างครุภัณฑ์ใหม่ ผมขอเพิ่มแนวคิด อีกนิดเพื่อความสมบูรณ์ โรงเรียนวิถียุทธควรเชื่อมโยงสายสัมพันธ์เข้ากับวัด หลักสูตรก็เชื่อมกับหลักแห่งศีล สมาธิ และปัญญา ศีลเป็นเรื่องของระเบียบวินัยที่ต้องฝึกอย่างเป็นระบบ สมาธิคือความตั้งใจ มั่นแน่วแน่ในการศึกษา ปัญญาเพิ่มรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับความจริงของชีวิต

ส่วนครูพันธุ์ใหม่นั้นขอเสนอตัวบ่งชี้ทางธรรม (KPI) ไว้เพื่อการพิจารณา เช่น เมื่อเริ่มรับทุนและเริ่มการศึกษาในหลักสูตร ต้องสวดมนต์อย่างน้อยวันละสิบห้านาที และนั่งสมาธิอีกอย่างน้อยสิบห้านาที ทุกวันต่อเนื่องกันไปกว่าจะจบหลักสูตร (5ปี) และตลอดระยะเวลาแห่งการเป็นครูที่ต้องทำต่อเนื่อง ใครเว้นให้ถือว่าปฏิบัติหน้าที่ไม่ครบ หรือบกพร่องในหน้าที่ ครูพันธุ์ใหม่จึงเป็นครูที่สมบูรณ์ หากทำได้ดังนี้จะมีความยอดเยี่ยมทางการศึกษาของไทย ถือได้ว่าเป็นการปฏิรูปชนิดสมบูรณ์แบบเหนือกว่าชาติใดในโลก การสวดมนต์ทำให้ใจสงบเรียนได้ดีมากขึ้น คุณธรรมทุกข้อยิ่งไม่ต้องห่วงเพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว การศึกษาที่ส่งเสริมครบทั้งด้านวิชาความรู้ และความประพฤติ กระบวนการพัฒนาในมิตินี้มีความเป็นไปได้มากน้อยเพียงใด เป็นไปได้หรือไม่ว่า จะมีโรงเรียนปรีดิ์ธรรมสายสามัญเกิดขึ้นอำเภอละหนึ่งโรงเรียนตามปกติทั่วไปก็ให้มีการสอบนักธรรมชั้นตรีโทและเอกควบไปด้วย โรงเรียนทั่วไปตามชนบทก็เพิ่มรายวิชาทางการสวดมนต์และการปฏิบัติธรรมเพิ่มขึ้น และเป็นวิชาบังคับสำหรับชาวพุทธทุกคน (โสภณ เปียสนิท, 2563)

แนวคิดเกี่ยวกับสืบทอดพระพุทธศาสนา

การสืบทอดพระพุทธศาสนา หมายถึง พระพุทธศาสนา เป็นมรดกอันล้ำค่าของชาวพุทธเรา เพราะว่าพระพุทธศาสนานั้น เป็นคำสอนที่เป็นจริง ถูกต้อง ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริง ที่เรียกว่า สัจจะธรรม เป็นแสงสว่างนำทางให้ผู้ที่ยังมืดบอด ได้รู้จักเรื่องผิด ถูก ดี ชั่ว เรื่องบาป เรื่องบุญ เรื่องนรก เรื่องสวรรค์ เป็นเครื่องนำพาไปสู่ทิศทางที่ดีที่งาม มีแต่ความผาสุก ความเจริญรุ่งเรือง ชาวพุทธทุกคนจึงสำนึกในคุณค่าของพระพุทธศาสนา และได้ถ่ายทอด สืบทอดพระพุทธศาสนามาเป็นเวลา 2500 กว่าปีแล้ว

พระบรมศาสดา พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณในวันเพ็ญเดือน 6 และทรงแสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตรแก่ปัญจวัคคีย์ในวันเพ็ญเดือน 8 เมื่อ 45 ปีก่อนพุทธศักราช และทรงบัญญัติสิกขาบท 227 ข้อ ในพระวินัยให้ภิกษุสงฆ์ประพฤติปฏิบัติเพื่อขัดเกลากิเลส ในครั้งพุทธกาลในอดีตชาติก่อนที่พระพุทธองค์จะทรงตรัสรู้ อริยสัจ 4 ซึ่งเป็นความจริงอันประเสริฐ พระองค์ได้เวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏเป็นเวลาถึง 4 อสงไขยกับอีกแสนกัป พุทธบริษัทจึงต้องตระหนักในพระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ พระมหากรุณาคุณของพระองค์ที่มีต่อสัตว์โลกทั้งหลาย ด้วยการทำหน้าที่ของพุทธบริษัทให้ถูกต้องสมบูรณ์ การสืบทอดพระพุทธศาสนาให้มีความเจริญรุ่งเรืองของพุทธบริษัทจะต้องประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องตรงตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด เพราะพระธรรมวินัยเปรียบเสมือนตัวแทนของพระพุทธองค์ ซึ่งทรงแสดงหลักธรรมคำสอนและทรงบัญญัติสิกขาบทตามที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก 84,000 พระธรรมขันธ์ ประกอบด้วย พระวินัยปิฎก 21,000 พระธรรมขันธ์ พระสุตตันตปิฎก (พระสุต) 21,000 พระธรรมขันธ์ พระอภิธรรมปิฎก 42,000 พระธรรมขันธ์ จึงเป็นหน้าที่ของพุทธบริษัททุกคนไม่ว่าจะเป็นภิกษุ อุบาสก อุบาสิกา จะต้องรักษาพระพุทธศาสนาให้มีความเจริญมั่นคงสืบไป ภิกษุมิหน้าที่ 2 ประการ ประการแรก คือ ศึกษาพระธรรม (คันถธุระ) และประพฤติปฏิบัติตามสิกขาบทในพระวินัย 227 ข้อ ประการที่ 2 คือ การเจริญสติและเจริญปัญญา (วิปัสสนาธุระ) อุบาสก อุบาสิกา มีหน้าที่ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาและฟังธรรมตามกาลเพื่อให้ความรู้ความเข้าใจในพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง

แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารตามหลักธรรมพุทธศาสนา

ความเป็นมาของพุทธธรรม

ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประเภทอเทวนิยม และเป็นศาสนาที่มีผู้นับถือมากศาสนาหนึ่งของโลก รองจากศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม และศาสนาฮินดู ประวัติความเป็นมาของศาสนาพุทธเริ่มตั้งแต่สมัยพุทธกาล ผู้ประกาศศาสนาและเป็นศาสดาของศาสนาพุทธคือพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสรู้เมื่อวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนวิสาขะหรือเดือน 6 ณ ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม แคว้นมคธ ประเทศอินเดีย 45 ปี ก่อนพุทธศักราช ปัจจุบันสถานที่นี้ เรียกว่า พุทธคยา อยู่ห่างจากเมืองคยาประมาณ 11 กิโลเมตร ประวัติความเป็นมาของพุทธศาสนาหลังจากการประกาศศาสนาเริ่มจากการแพร่หลายไปทั่วอินเดีย หลังพุทธปรินิพพาน 100 ปี จึงแตกเป็นนิกายย่อย โดยนิกายที่สำคัญคือ เถรวาทและมหายานนิกายมหายานได้แพร่หลายไปทั่วเอเชียกลาง เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเอเชียตะวันออก เมื่อศาสนาพุทธในอินเดียเสื่อมลง พุทธศาสนามหายานในเอเชียกลางและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้เสื่อมตามไปด้วย ยังคงเหลือในจีน ทิเบต ญี่ปุ่น เวียดนาม ส่วนนิกายเถรวาทได้เฟื่องฟูขึ้นอีกครั้งในศรีลังกา และแพร่หลายไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พุทธศาสนาได้แพร่หลายไปยังโลกตะวันตกตั้งแต่ครั้งโบราณ แต่ชาวตะวันตกหันมาสนใจพุทธศาสนามากขึ้นในยุคจักรวรรดินิยม และหลังสงครามโลกครั้งที่ 2

พุทธศาสนาในประเทศไทย

พุทธศาสนาที่แพร่หลายในประเทศไทย (ซึ่ง นิยมเรียกว่าเป็นพุทธศาสนาแบบ “เถรวาท” มากกว่า “หินยาน”) มีต้นทางจากประเทศศรีลังกาไม่น้อยกว่า 800 ปี ดังนั้นจึงมีลักษณะหลายประเทศคล้ายกับที่นับถือในประเทศศรีลังกา เช่น การแบ่งพระภิกษุเป็น 2 ประเภท ได้แก่ อรัญวาสี คือ พระที่อยู่ป่า เน้นด้านการปฏิบัติกรรมฐาน กับ คามวาสี คือ พระที่อยู่เมืองหรือบ้าน เน้นด้านปริยัติ โดยมุ่งศึกษาและรักษาคัมภีร์ทางพุทธศาสนา ซึ่งทำให้การนับถือพุทธศาสนาของคนไทยมีการแบ่งแยกค่อนข้างชัดเจน ระหว่างการศึกษาตำรากับการปฏิบัติ โดยเฉพาะในปัจจุบัน แม้จะมีความพยายามของบุคคลอย่างท่านอาจารย์พุทธทาสที่ประสานการศึกษาและปฏิบัติเข้าด้วยกัน และได้รับความสำเร็จระดับหนึ่ง แต่ก็ยังเป็นกระแสรองอยู่

พระสงฆ์ไทยหากแบ่งเป็นทางการจะมี 2 นิกาย คือ มหานิกาย กับธรรมยุต นิกายหลังนั้นเกิดขึ้นจากความพยายามปฏิรูปพุทธศาสนาเมื่อ 175 ปีที่แล้ว มหานิกายนั้นประกอบด้วยพระสงฆ์ประมาณร้อยละ 80 ของทั้งประเทศ ในความเป็นจริงพระที่ถูกเรียกว่ามหานิกายนั้นหาได้มีแบบแผนการปฏิบัติเป็นหนึ่งเดียวไม่ แต่มีความหลากหลายมาก ที่จริงควรเรียกว่า นิกายที่ไม่ใช่ธรรมยุตมากกว่า (non-dhammayut) เพราะมหานิกายเป็นคำที่เกิดขึ้นหลังจากมีคณะธรรมยุตแล้ว ใช้เรียกพระทั้งหมดที่ไม่สังกัดธรรมยุตินิกายซึ่งในเวลานั้นมีหลากหลาย “นิกาย” มาก แต่ภายหลังได้ถูกทำให้เป็นหนึ่งเดียวอย่างเป็นทางการ (แต่ก็ยังมีจำนวนไม่น้อยที่มีแนวปฏิบัติและคำสอนเฉพาะตน แตกต่างจากคณะสงฆ์ส่วนใหญ่) อย่างไรก็ตามในเมืองไทยยังมีพระสงฆ์ที่ไม่ใช่เถรวาทด้วย ได้แก่ พระสงฆ์จีนนิกาย และอันนัมมิกาย แต่เป็นส่วนน้อยมาก นอกจากนั้นยังมีภิกษุณีซึ่งปัจจุบันมีจำนวนหลายสิบล้านแล้ว แต่ยังไม่ได้รับการรับรองจากมหาเถรสมาคมปัจจุบันพระสงฆ์ที่สังกัดทั้งสองนิกายมีแนวทางการปฏิบัติและคำสอนคล้ายคลึงกันมาก แตกต่างตรงประเด็นปลีกย่อย ดังนั้นประชาชนที่

เลือกนับถือพระสงฆ์ในภิกษุใดภิกษุหนึ่งจึงมีความเชื่อและการประพฤติปฏิบัติที่ไม่สู้แตกต่างกัน แต่ส่วนใหญ่แล้วก็นับถือพระสงฆ์ทั้งสองภิกษุ ไม่มีการแบ่งแยกทั้งมหานิกายและธรรมยุตล้วนอยู่ภายใต้ตอค์กรสงฆ์เดียวกัน โดยมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประมุข มีมหาเถรสมาคมเป็นองค์กรบริหาร ซึ่งมีตัวแทนของมหานิกายและธรรมยุตจำนวนเท่ากัน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกรรมการโดยตำแหน่ง ที่เหลือได้มาจากการแต่งตั้ง คณะสงฆ์ไทยนั้นได้รับการอุปถัมภ์จากรัฐบาล อีกทั้งยังต้องพึ่งอำนาจรัฐในการรักษาเอกภาพในคณะสงฆ์ นอกจากนั้นนายกรัฐมนตรียังมีหน้าที่เสนอชื่อผู้ที่สมควรเป็นสมเด็จพระสังฆราชเพื่อให้พระมหากษัตริย์สถาปนา ดังนั้นคณะสงฆ์กับรัฐจึงมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันมาก ความสัมพันธ์ดังกล่าวจัดว่าเป็นเอกลักษณ์ของพุทธศาสนาไทยเมื่อเทียบกับพุทธศาสนาแบบเถรวาทในประเทศอื่น ๆ ความสัมพันธ์พิเศษระหว่างพุทธศาสนากับรัฐ ยังเห็นได้จากบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญที่ระบุว่า พระมหากษัตริย์ต้องเป็นพุทธมามกะ อีกทั้งพิธีการของรัฐ มักมีพิธีการทางพุทธศาสนา มาเกี่ยวข้อง จึงกล่าวได้ว่าพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติของไทยอยู่กลาย ๆ แม้ไม่มีระบุไว้ในรัฐธรรมนูญก็ตาม พุทธศาสนาไทยให้ความสำคัญกับบทบาทของพระสงฆ์มาก ในอดีตพระสงฆ์เป็นผู้นำทั้งทางธรรมและทางโลก คือไม่เพียงให้การอบรมทางด้านศีลธรรมและการพัฒนาจิตวิญญาณเท่านั้น แต่ท่านยังสงเคราะห์ประชาชนในเรื่องอื่น ๆ ด้วย เช่น การศึกษา วัฒนธรรม การแพทย์ และการพัฒนาชุมชน อย่างไรก็ตามในปัจจุบัน พระสงฆ์มีบทบาทลดน้อยลง (พร้อม ๆ กับปริมาณที่ลดลงด้วย) วัดมิได้เป็นศูนย์กลางของชุมชนต่อไป โดยเฉพาะในเมือง พระมีบทบาทด้านพิธีกรรมเป็นหลัก โดยเฉพาะงานศพ ด้วยเหตุนี้คำสอนทางพุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของผู้คนสมัยใหม่น้อยมาก การศึกษาศาสนาใหม่ ตลอดจนสื่อมวลชนและระบบเศรษฐกิจซึ่งเน้นความสำเร็จทางโลก เช่น ความมั่งคั่ง ร่ำรวย มีอิทธิพลมากกว่า ค่านิยมดังกล่าวกลับมามีอิทธิพลต่อพระสงฆ์จำนวนไม่น้อย ทำให้คำสอนของท่านเน้นความสำเร็จทางโลก มากกว่าการลดละกิเลส หรือการเข้าถึงความสุขทางจิตใจชาวพุทธไทยให้ความสำคัญกับเรื่องการทำบุญมาก การทำบุญในพุทธศาสนานั้นแบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ ทาน ศีล ภาวนา ส่วนใหญ่แล้วการปฏิบัติทางศาสนาของชาวพุทธไทยจะเน้นหนักที่การให้ทาน หรือการประกอบพิธีกรรม มากกว่าการรักษาศีล ดังนั้นในแต่ละปีเงินที่ใช้ในการทำบุญจึงมีเป็นจำนวนนับแสนล้านบาท แต่ในเวลาเดียวกันความหย่อนยานในเรื่องศีล โดยเฉพาะศีล 5 อันเป็นข้อปฏิบัติพื้นฐาน กลายเป็นปัญหาใหญ่ของเมืองไทย ยิ่งการบำเพ็ญภาวนาด้วยแล้ว ยิ่งมีน้อยลงไป อย่างไรก็ตามในช่วงสิบปีที่ผ่านมา มีความตื่นตัวในเรื่องสมาธิภาวนามากขึ้น มีสำนักปฏิบัติเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก ขณะเดียวกันคนชั้นกลางจำนวนไม่น้อยก็หันมาเข้าคอร์สปฏิบัติธรรมมากขึ้น หนังสือเกี่ยวกับธรรมะได้รับความสนใจอย่างมาก จนกลายเป็นหนังสือประเภทหนึ่งที่ขายดีในเมืองไทยความเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่งที่กำลังเกิดขึ้นในเมืองไทย ก็คือ สิ่งที่เรียกว่า พุทธศาสนาแบบฆราวาส คือ การที่ฆราวาสมีบทบาทมากขึ้นในพุทธศาสนา ขณะที่บทบาทของพระสงฆ์ลดน้อยลง นอกจากครูสอนธรรมทั้งปริยัติและปฏิบัติจะเป็นฆราวาสมากขึ้นแล้ว ฆราวาสที่เป็นผู้นำในพิธีกรรมต่าง ๆ ก็มีเพิ่มขึ้นเช่นกัน สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะ ช่องว่างระหว่างฆราวาสกับพระมีมากขึ้น ฆราวาสมีความศรัทธาอันน้อยลงต่อพระสงฆ์ ขณะที่การศึกษาของฆราวาสก้าวหน้ามากขึ้น จนรู้หน้าพระสงฆ์ส่วนใหญ่อย่างไรก็ตามยังมีพระสงฆ์จำนวนไม่น้อยที่เป็นผู้นำด้านจิตวิญญาณ มีบทบาททั้งด้านปฏิบัติและเผยแผ่ สามารถชักนำให้ฆราวาสหันมาสนใจศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง มีทั้งพระสงฆ์ในเมืองและพระสงฆ์ในป่า โดยเฉพาะประเพณีการปฏิบัติแบบวัดบ้านนี้ได้รับความนิยมอย่างมากในหมู่ฆราวาสนักปฏิบัติที่อยู่ในเมือง ในหลายปีที่

ผ่านมามีผู้นิยมไปปฏิบัติในวัดป่าเป็นจำนวนมาก รวมทั้งเห็นคุณค่าของการถือเพศพรหมจรรย์อย่าง ฤกษ์ (เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้มีผู้หญิงจำนวนไม่น้อยหันมาบวชภิกษุณี) นอกจากนี้ยังมีพระสงฆ์อีก มากที่มีบทบาทในงานพัฒนาชุมชนและการอนุรักษ์ธรรมชาติ รวมทั้งการสงเคราะห์ผู้ที่ตกทุกข์ได้ยาก ทั้งในเมืองและชนบท

ในอดีตมีธรรมเนียมว่าผู้ชายที่นับถือพุทธศาสนา เมื่ออายุครบ 20 ปีจะต้องบวช ก่อนที่จะมีครอบครัว หรือได้ใช้ชีวิตในสมณเพศสักครั้งหนึ่งในชีวิตเป็นเวลาอย่างน้อย 3 เดือน แต่ปัจจุบัน ธรรมเนียมนี้เลือนหายไปมาก หลายคนแม้จะบวช ก็บวชแค่ 15 วัน หรือน้อยกว่านั้น ขณะที่ผู้ที่บวช นาน 3 เดือน มีน้อยลงแม้กระทั่งในชนบท เพราะครอบครัวมีลูกน้อยลง (เฉลี่ย 2 คน) จึงต้องการ แรงงานไปช่วยในไร่นาไม่สามารถให้ลูกบวชพระได้นานพุทธศาสนาแบบเถรวาทนั้น มีจุดมุ่งหมาย สูงสุดคือนิพพาน อันเป็นผลจากการมีปัญญาเห็นความจริงแจ่มแจ้งว่าสิ่งทั้งปวงนั้นล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน ไม่ควรยึดติดถือมั่น เมื่อจิตปล่อยวางสังขารทั้งปวงได้ ก็เป็นอิสระจากความทุกข์ อย่างไม่รู้ตามชาวพุทธไทยในปัจจุบันส่วนใหญ่ มุ่งหวังเพียงแค่ความสำเร็จในทางโลก หรือประโยชน์ ปัจจุบันที่จับต้องได้ เช่น ทรัพย์ สุขภาพ งานการ และครอบครัว รวมทั้งปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง รongลงมาคือ การมีชีวิตหน้าที่ผาสุกหรือเป็นสுகติ เช่น บังเกิดในสวรรค์ มีส่วนน้อยที่มุ่งนิพพาน อย่างไม่รู้ตามปัจจุบัน การมีนิพพานเป็นเป้าหมาย ได้กลายเป็นอุดมคติของชาวพุทธจำนวนมากขึ้น รวมทั้งฆราวาสชนชั้นกลางที่มีการศึกษา แม้ว่าแนวปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพานนั้น ยังมีความแตกต่างกันอยู่ (พระไพศาล วิสาโล, 2555)

ความเป็นมาของการบริหาร

แนวคิดและความหมายของการบริหารและการบริหารจัดการ วิรัช วิรัชนิภาวรรณ ใน การศึกษาความหมายของการบริหารและการบริหารจัดการ ควรทำความเข้าใจแนวคิดเกี่ยวกับการ บริหารเป็นเบื้องต้นก่อน กล่าวคือ สืบเนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์สังคม ซึ่งหมายถึง มนุษย์โดยธรรมชาติ ย่อมอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ไม่อยู่อย่างโดดเดี่ยว แต่อาจมีข้อบกพร่องเล็กน้อยที่มนุษย์อยู่โดดเดี่ยวตาม ลำพัง เช่น ฤกษ์ การอยู่รวมกันเป็นกลุ่มของมนุษย์อาจมีได้หลายลักษณะและเรียกต่างกัน เป็นต้นว่า ครอบครัว (Family) เผ่าพันธุ์ (Tribe) ชุมชน (Community) สังคม (Society) และประเทศ (country) เมื่อมนุษย์อยู่รวมกันเป็นกลุ่มย่อมเป็นธรรมชาติอีกทีในแต่ละกลุ่มจะต้องมี “ผู้นำกลุ่ม” รวมทั้งมี “แนวทางหรือวิธีการควบคุมดูแลกันภายในกลุ่ม” เพื่อให้เกิดความสุขและความสงบ เรียบร้อย สภาพเช่นนี้ได้มีวิวัฒนาการตลอดมา โดยผู้นำกลุ่มขนาดใหญ่ เช่น ในระดับประเทศของ ภาครัฐ ในปัจจุบันอาจเรียกว่า “ผู้บริหาร” ขณะที่การควบคุมดูแลกันภายในกลุ่มนั้น เรียกว่า การบริหาร (Administration) หรือการบริหารราชการ (Public Administration) ด้วยเหตุผลเช่นนี้ มนุษย์จึงไม่อาจหลีกเลี่ยงจากการบริหารหรือการบริหารราชการได้ง่าย และทำให้กล่าวได้อย่างมั่นใจ ว่า “ที่ใดมีประเทศ ที่นั่นย่อมมีการบริหาร”

คำว่า การบริหาร (Administration) มีรากศัพท์มาจากภาษาละติน “Administatrae” หมายถึง ช่วยเหลือ (Assist) หรืออำนาจการ (Direct) การบริหารมีความสัมพันธ์หรือมีความหมาย ใกล้เคียงกับคำว่า “Minister” ซึ่งหมายถึง การรับใช้หรือผู้รับใช้ หรือผู้รับใช้รัฐ คือ รัฐมนตรี สำหรับ ความหมายดั้งเดิมของคำว่า Administer หมายถึง การติดตามดูแลสิ่งต่าง ๆ

ส่วนคำว่า การจัดการ (Management) นิยมใช้ในภาคเอกชนหรือภาคธุรกิจซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งเพื่อมุ่งแสวงหากำไร (Profits) หรือกำไรสูงสุด (Maximum Profits) สำหรับผลประโยชน์ที่จะตกแก่สาธารณะถือเป็นวัตถุประสงค์รองหรือเป็นผลพลอยได้ (by product) เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงแตกต่างจากวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งหน่วยงานภาครัฐที่จัดตั้งขึ้นเพื่อให้บริการสาธารณะทั้งหลาย (Public services) แก่ประชาชน การบริหารภาครัฐทุกวันนี้หรืออาจเรียกว่า การบริหารจัดการ (Management Administration) เกี่ยวข้องกับภาคธุรกิจมากขึ้น เช่น การนำแนวคิดผู้บริหารสูงสุด (Chief Executive Officer) หรือ ซีอีโอ (CEO) มาปรับใช้ในวงราชการ การบริหารราชการด้วยความรวดเร็ว การลดพิธีการที่ไม่จำเป็น การลดขั้นตอนการปฏิบัติราชการ และการจูงใจด้วยการให้รางวัลตอบแทน เป็นต้น นอกเหนือจากการที่ภาครัฐได้เปิดโอกาสให้ภาคเอกชนหรือภาคธุรกิจเข้ามารับสัมปทานจากภาครัฐ เช่น ให้สัมปทานโทรศัพท์มือถือ การขนส่ง เหล้า บุหรี่ อย่างไรก็ตาม ภาครัฐก็ทำได้ทำประโยชน์ให้แก่สาธารณะหรือประชาชนได้เช่นกัน เช่น จัดโครงการคืนกำไรให้สังคมด้วยการลดราคาสินค้า ขยายสินค้าราคาถูก หรือการบริจาคเงินช่วยเหลือสังคม เป็นต้น

การบริหาร บางครั้งเรียกว่า การบริหารจัดการ หมายถึง การดำเนินงาน หรือการปฏิบัติงานใด ๆ ของหน่วยงานของรัฐ และ/หรือ เจ้าหน้าที่ของรัฐ (ถ้าเป็นหน่วยงานภาคเอกชน หมายถึงของหน่วยงาน และ/หรือ บุคคล) ที่เกี่ยวข้องกับคน สิ่งของและหน่วยงาน โดยครอบคลุมเรื่องต่าง ๆ เช่น 1) การบริหารนโยบาย (Policy) 2) การบริหารอำนาจหน้าที่ (Authority) 3) การบริหารคุณธรรม (Morality) 4) การบริหารที่เกี่ยวข้องกับสังคม (Society) 5) การวางแผน (Planning) 6) การจัดองค์การ (Organizing) 7) การบริหารทรัพยากรมนุษย์ (Staffing) 8) การอำนวยการ (Directing) 9) การประสานงาน (Coordinating) 10) การรายงาน (Reporting) และ 11) การประมาณ (Budgeting) เช่นนี้ เป็นการนำ “กระบวนการบริหาร” หรือ “ปัจจัยที่มีส่วนสำคัญต่อการบริหาร” ที่เรียกว่า แพมส์-โพสคอร์บ (PAMS-POSDCoRB) แต่ละตัวมาเป็นแนวทางในการให้ความหมาย

พร้อมกันนี้ อาจให้ความหมายได้อีกว่า การบริหาร หมายถึง การดำเนินงาน หรือการปฏิบัติงานใด ๆ ของหน่วยงานของรัฐ และ/หรือ เจ้าหน้าที่ของรัฐ ที่เกี่ยวข้องกับ คน สิ่งของ และหน่วยงาน โดยครอบคลุมเรื่องต่าง ๆ เช่น 1) การบริหารคน (Man) 2) การบริหารเงิน (Money) 3) การบริหารวัสดุอุปกรณ์ (Material) 4) การบริหารงานทั่วไป (Management) 5) การบริหารการให้บริการประชาชน (Market) 6) การบริหารคุณธรรม (Morality) 7) การบริหารข้อมูลข่าวสาร (Message) 8) การบริหารเวลา (Minute) และ 9) และการบริหารการวัดผล (Measurement) เช่นนี้ เป็นการนำ “ปัจจัยที่มีส่วนสำคัญต่อการบริหาร” ที่เรียกว่า 9M แต่ละตัวมาเป็นแนวทางในการให้ความหมาย

การให้ความหมายทั้ง 2 ตัวอย่างที่ผ่านมานี้ เป็นการนำหลักวิชาการด้านการบริหาร คือ “กระบวนการบริหาร” และ “ปัจจัยที่มีส่วนสำคัญต่อการบริหาร” มาใช้เป็นแนวทางหรือกรอบแนวคิดในการให้ความหมายซึ่งน่าจะมีส่วนทำให้การให้ความหมายคำว่า การบริหารเช่นนี้ครอบคลุมเนื้อหาสาระสำคัญที่เกี่ยวกับการบริหาร ชัดเจน เข้าใจได้ง่าย เป็นวิชาการ และมีกรอบแนวคิดด้วย นอกจาก 2 ตัวอย่างนี้แล้ว ยังอาจนำปัจจัยอื่นมาใช้เป็นแนวทางในการให้ความหมายได้อีก เป็นต้นว่า 3M ซึ่งประกอบด้วย การบริหารคน (Man) การบริหารเงิน (Money) และการบริหารงานทั่วไป

(Management) และ 5ป ซึ่งประกอบด้วย ประสิทธิภาพ ประสิทธิผล ประหยัด ประสานงาน และ ประชาสัมพันธ์

เพื่อช่วยเพิ่มความเข้าใจการบริหารมากขึ้น จึงขอให้ความหมายคำว่า การบริหาร การจัดการ และการบริหารจัดการ มาแสดงไว้ด้วย เช่น

สมพงษ์ เกษมสิน (2514 : 13-14) มีความเห็นว่า การบริหาร หมายถึง การใช้ศาสตร์ และศิลป์นำเอาทรัพยากรบริหาร (Administrative resource) เช่น คน เงิน วัสดุสิ่งของ และการจัดการ มาประกอบการตามกระบวนการบริหาร (Process of administration) เช่น POSDCoRB Model ให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ

สมพงษ์ เกษมสิน (2523 : 5-6) กล่าวไว้ว่า คำว่า การบริหารนิยมใช้กับการบริหารราชการ หรือการจัดการเกี่ยวกับนโยบาย ซึ่งมีศัพท์บัญญัติว่า รัฐประศาสนศาสตร์ (Public Administration) และคำว่า การจัดการ (Management) นิยมใช้กับการบริหารธุรกิจเอกชน หรือการดำเนินการตามนโยบายที่กำหนดไว้ สมพงษ์ เกษมสิน ยังให้ความหมายการบริหารไว้ว่า การบริหารมีลักษณะเด่นเป็นสากลอยู่หลายประการ ดังนี้

- 1) การบริหารย่อมมีวัตถุประสงค์
- 2) การบริหารอาศัยปัจจัยบุคคลเป็นองค์ประกอบ
- 3) การบริหารต้องใช้ทรัพยากรการบริหารเป็นองค์ประกอบพื้นฐาน
- 4) การบริหารมีลักษณะการดำเนินการเป็นกระบวนการ
- 5) การบริหารเป็นการดำเนินการร่วมกันของกลุ่มบุคคล
- 6) การบริหารอาศัยความร่วมมือร่วมใจของบุคคล กล่าวคือ ความร่วมมือ (Collective mind) จะก่อให้เกิดความร่วมมือของกลุ่ม (Group cooperation) อันจะนำไปสู่พลังของกลุ่ม (Group effort) ที่จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์
- 7) การบริหารมีลักษณะการร่วมมือกันดำเนินการอย่างมีเหตุผล
- 8) การบริหารมีลักษณะเป็นการตรวจสอบผลการปฏิบัติงานกับวัตถุประสงค์
- 9) การบริหารไม่มีตัวตน (intangible) แต่มีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์

อนันต์ เกตุวงศ์ (2523 : 27) ให้ความหมายการบริหารว่า เป็นการประสานความพยายามของมนุษย์ (อย่างน้อย 2 คน) และทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อทำให้เกิดผลตามต้องการ

ไพบุลย์ ช่างเรียน (2532 : 17) ให้ความหมายการบริหารว่า หมายถึง ระบบที่ประกอบไปด้วยกระบวนการในการนำทรัพยากรทางการบริหารทั้งทางวัตถุและคนมาดำเนินการเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

ติน ปรัชญพทุทธิ (2535 : 8) มองการบริหารในลักษณะที่เป็นกระบวนการโดยหมายถึง กระบวนการนำเอาการตัดสินใจ และนโยบายไปปฏิบัติ ส่วนการบริหารรัฐกิจหมายถึงเกี่ยวข้องกับการนำเอานโยบายสาธารณะไปปฏิบัติ

บุญทัน ดอกไธสง (2537 : 1) ให้ความหมายว่า การบริหาร คือ การจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพมากที่สุดเพื่อตอบสนองความต้องการของบุคคล องค์กร หรือประเทศ หรือการจัดการเพื่อผลกำไรของทุกคนในองค์กร

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2545 : 36-38) แบ่งการบริหาร ตามวัตถุประสงค์หลักของการจัดตั้งหน่วยงานไว้ 6 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่หนึ่ง การบริหารงานของหน่วยงานภาครัฐ ซึ่งเรียกว่า การบริหารรัฐกิจ (Public Administration) หรือการบริหารภาครัฐ มีวัตถุประสงค์หลักในการจัดตั้ง คือ การให้บริการสาธารณะ (Public services) ซึ่งครอบคลุมถึงการอำนวยความสะดวก การรักษาความสงบเรียบร้อย ตลอดจนการพัฒนาประชาชนและประเทศชาติ เป็นต้น การบริหารส่วนนี้เป็นการบริหารของหน่วยงานของภาครัฐ (Public or Governmental Organization) ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานทั้งในส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น เช่น การบริหารงานของหน่วยงานของสำนักนายกรัฐมนตรี กระทรวง กรม หรือเทียบเท่า การบริหารงานของจังหวัดและอำเภอ การบริหารงานของหน่วยการบริหารท้องถิ่น หน่วยงานบริหารเมืองหลวง รวมตลอดทั้งการบริหารงานของหน่วยงานของรัฐวิสาหกิจ เป็นต้น

ส่วนที่สอง การบริหารงานของหน่วยงานภาคธุรกิจ ซึ่งเรียกว่า การบริหาร ธุรกิจ (business administration) หรือการบริหารภาคเอกชนหรือการบริหารของหน่วยงานของเอกชน ซึ่งมีวัตถุประสงค์หลักของการจัดตั้งเพื่อการแสวงหากำไร หรือการแสวงหากำไรสูงสุด (maximum profits) ในการทำธุรกิจ การค้าขาย การผลิตอุตสาหกรรม หรือให้บริการ เห็นตัวอย่างได้อย่างชัดเจนจากการบริหารงานของ บริษัท ห้างร้าน และห้างหุ้นส่วนทั้งหลาย

ส่วนที่สาม การบริหารของหน่วยงานที่ไม่สังกัดภาครัฐ (non-governmental organization) ซึ่งเรียกละย่อว่า หน่วยงาน เอ็นจีโอ (NGO.) เป็นการบริหารงานของหน่วยงานที่ไม่แสวงหาผลกำไร (non-profit administration) มีวัตถุประสงค์หลักในการจัดตั้ง คือการไม่แสวงหาผลกำไร (non-profit) เช่น การบริหารของมูลนิธิ และสมาคม

ส่วนที่สี่ การบริหารงานของหน่วยงานระหว่างประเทศ (international organization) มีวัตถุประสงค์หลักของการจัดตั้ง คือ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เช่น การบริหารงานของสหประชาชาติ (United Nations Organization) องค์การการค้าระหว่างประเทศ (World Trade Organization) และกลุ่มประเทศอาเซียน (ASEAN)

ส่วนที่ห้า การบริหารงานขององค์กรตามรัฐธรรมนูญ การบริหารงานขององค์กรส่วนนี้เกิดขึ้นหลังจากประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (พ.ศ. 2540) โดยบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญได้กำหนดให้มีองค์กรตามรัฐธรรมนูญขึ้น เช่น การบริหารงานของศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครอง คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ คณะกรรมการการเลือกตั้ง และผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา เป็นต้น องค์กรดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นหน่วยงานของรัฐเช่นกัน แต่มีลักษณะพิเศษ เช่น เกิดขึ้นตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญดังกล่าว และมีวัตถุประสงค์หลักในการจัดตั้งเพื่อปกป้องคุ้มครองและรักษาสิทธิเสรีภาพของประชาชน ตลอดจนควบคุมตรวจสอบการปฏิบัติงานของหน่วยงานของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐ

ส่วนที่หก การบริหารงานของหน่วยงานภาคประชาชน มีวัตถุประสงค์หลักในการจัดตั้งเพื่อปกป้องรักษาผลประโยชน์ของประชาชนโดยส่วนรวมซึ่งเป็นประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศและถูกเอารัดเอาเปรียบตลอดมา เช่น การบริหารงานของหน่วยงานของเกษตรกร กลุ่มผู้ใช้แรงงาน และกลุ่มผู้ให้บริการ

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2545 : 39) มีความเห็นว่า การบริหารในฐานะที่เป็นกระบวนการ หรือ กระบวนการบริหาร เกิดได้จากหลายแนวคิด เช่น โปสคอร์ดบ (POSDCoRB) เกิดจากแนวคิดของ ลูเทอร์ กุลลิก (Luther Gulick) และ ลินดอล เออร์วิค (Lyndall Urwick) ประกอบด้วยขั้นตอนการบริหาร 7 ประการ ได้แก่ การวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การบริหารงานบุคคล (Staffing) การอำนวยการ (Directing) การประสานงาน (Coordinating) การรายงาน (Reporting) และการงบประมาณ (Budgeting) ขณะที่กระบวนการบริหารตามแนวคิดของ เฮนรี ฟาโยล (Henry Fayol) ประกอบด้วย 5 ประการ ได้แก่ การวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การบังคับการ (Commanding) การประสานงาน (Coordinating) และการควบคุมงาน (Controlling) หรือรวมเรียกว่า พอคค์ (POCCC)

ความหมายของการบริหาร

เฮอริเบิร์ต เอ. ไชมอน (Herbert A. Simon, 1947) กล่าวถึงการบริหารว่าหมายถึง กิจกรรมที่บุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ร่วมกันดำเนินการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์

เฟรดเดอริค ดับบลิว. เทเลอร์ (Frederick W. Taylor, อ้างถึงใน สมพงษ์ เกษมสิน, 2523 : 27) ให้ความหมายการบริหารไว้ว่า งานบริหารทุกอย่างจำเป็นต้องกระทำโดยมีหลักเกณฑ์ ซึ่งกำหนดจากการวิเคราะห์ศึกษาโดยรอบคอบ ทั้งนี้ เพื่อให้มีวิธีที่ดีที่สุดในอนาคตที่จะก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการผลิตมากยิ่งขึ้นเพื่อประโยชน์สำหรับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

ปีเตอร์ เอฟ. ดรักเกอร์ (Peter F. Drucker, อ้างถึงใน สมพงษ์ เกษมสิน, 2523 : 6) กล่าวว่า การบริหาร คือ ศิลปะในการทำงานให้บรรลุเป้าหมายร่วมกับผู้อื่น การทำงานต่าง ๆ ให้ลุล่วงไปโดยอาศัยคนอื่นเป็นผู้ทำภายในสภาพองค์การที่กล่าวนั้น ทรัพยากรด้านบุคคลจะเป็นทรัพยากรหลักขององค์การที่เข้ามาทำงานร่วมกันทำงานในองค์การ ซึ่งคนเหล่านี้จะเป็นผู้ใช้ทรัพยากรด้านวัตถุดิบ วัสดุ เครื่องจักร อุปกรณ์ วัตถุดิบ เงินทุน รวมทั้งข้อมูลสนเทศต่าง ๆ เพื่อผลิตสินค้าหรือบริการ ออกจำหน่ายและตอบสนองความพอใจให้กับสังคม

แฮร์โรลด์ คูนต์ซ์ (Harold Koontz อ้างถึงใน สมพงษ์ เกษมสิน, 2523 : 6) ให้ความหมายของการจัดการ หมายถึง การดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้โดยอาศัยปัจจัยทั้งหลาย ได้แก่ คน เงิน วัสดุสิ่งของ เป็นอุปกรณ์การจัดการนั้น

ธงชัย สันติวงษ์ (2543 : 21-22) กล่าวถึงลักษณะของงานบริหารจัดการไว้ 3 ด้าน คือ

1) ในด้านที่เป็นผู้นำหรือหัวหน้างาน งานบริหารจัดการ หมายถึง ภาระหน้าที่ของบุคคลใดบุคคลหนึ่งที่ปฏิบัติตนเป็นผู้นำภายในองค์การ

2) ในด้านของภารกิจหรือสิ่งที่ต้องทำ งานบริหารจัดการ หมายถึง การจัดระเบียบทรัพยากรต่าง ๆ ในองค์การ และการประสานกิจกรรมต่าง ๆ เข้าด้วยกัน

3) ในด้านของความรับผิดชอบ งานบริหารจัดการ หมายถึง การต้องทำให้งานต่าง ๆ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีด้วยการอาศัยบุคคลต่าง ๆ เข้าด้วยกัน

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2548 : 5) กล่าวไว้ว่า การบริหารจัดการ (Management Administration) การบริหารการพัฒนา (Development administration) แม้กระทั่งการบริหารการบริการ (Service administration) แต่ละคำมีความหมายคล้ายคลึงหรือใกล้เคียงกันที่เห็นได้อย่างชัดเจนมีอย่างน้อย 3 ส่วน คือ หนึ่ง ล้วนเป็นแนวทางหรือวิธีการบริหารงานภาครัฐที่หน่วยงานของรัฐ และ/หรือ

เจ้าหน้าที่ของรัฐ นำมาใช้ในการปฏิบัติราชการเพื่อช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารราชการ สอง มีกระบวนการบริหารงานที่ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ การคิด (Thinking) หรือการวางแผน (Planning) การดำเนินงาน (Acting) และการประเมินผล (Evaluating) และสาม มีจุดหมายปลายทาง คือ การพัฒนาประเทศไปในทิศทางที่ทำให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น รวมทั้งประเทศชาติมีความเจริญก้าวหน้าและมั่นคงเพิ่มขึ้น สำหรับส่วนที่แตกต่างกัน คือ แต่ละคำมีจุดเน้นต่างกัน กล่าวคือ การบริหารจัดการเน้นเรื่องการนำแนวคิดการจัดการของภาคเอกชนเข้ามาใช้ในการบริหารราชการ เช่น การมุ่งหวังผลกำไร การแข่งขัน ความรวดเร็ว การตลาด การประชาสัมพันธ์ การจูงใจด้วยค่าตอบแทน การลดขั้นตอน และการลดพิธีการ เป็นต้น ในขณะที่การบริหารการพัฒนาให้ความสำคัญเรื่องการบริหารรวมทั้งการพัฒนานโยบาย แผน แผนงาน โครงการ (Policy, Plan, Program, Project) หรือกิจกรรมของหน่วยงานของรัฐ ส่วนการบริหารการบริการเน้นเรื่องการอำนวยความสะดวกและการให้บริการแก่ประชาชน

สรุป

การบริหารและการบริหารจัดการมีแนวคิดมาจากธรรมชาติของมนุษย์ที่เป็นสัตว์สังคมซึ่งจะต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม โดยจะต้องมีผู้นำกลุ่มและมีแนวทางหรือวิธีการควบคุมดูแลกันภายในกลุ่มเพื่อให้เกิดความสุขและความสงบเรียบร้อย ซึ่งอาจเรียกว่าผู้บริหารและการบริหาร ตามลำดับ ดังนั้นที่ได้มีกลุ่มที่นั้นย่อมมีการบริหาร

คำว่า การบริหารและการบริหารจัดการ รวมทั้งคำอื่น ๆ อีก เป็นต้นว่า การปกครอง (Government) การบริหารการพัฒนา การจัดการ และการพัฒนา (Development) หรือแม้กระทั่ง คำว่า การบริหารการบริการ (Service administration) การบริหารจิตสำนึกหรือการบริหารความรู้ ฝึกรู้ชอบ (Consciousness administration) การบริหารคุณธรรม (Morality administration) และการบริหารการเมือง (Politics administration) ที่เป็นคำในอนาคตที่อาจถูกนำมาใช้ได้ คำเหล่านี้ล้วนมีความหมายใกล้เคียงกัน ขึ้นอยู่กับผู้มีอำนาจในแต่ละยุคสมัยจะนำคำใดมาใช้โดยอาจมีจุดเน้นแตกต่างกันไปบ้าง อย่างไรก็ตาม ทุกคำที่กล่าวมานี้เฉพาะในภาครัฐ ล้วนหมายถึง (1) การดำเนินงาน การปฏิบัติงาน แนวทาง (Guideline) วิธีการ (Method) หรือมรรควิธี (Means) ใด ๆ (2) ที่หน่วยงานของรัฐ และ/หรือ เจ้าหน้าที่ของรัฐนำมาใช้ในการบริหารราชการหรือปฏิบัติงาน (3) ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ (4) เพื่อนำไปสู่จุดหมายปลายทาง (end หรือ goal) หรือการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ดีขึ้นกว่าเดิม เช่น มีวัตถุประสงค์เพื่อนำไปสู่จุดหมายปลายทางเบื้องต้น (Primary goal) คือช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารราชการ หรือช่วยเปลี่ยนแปลงการปฏิบัติราชการให้เป็นไปในทิศทางที่ดีกว่าเดิม หรือมีวัตถุประสงค์เพื่อนำไปสู่จุดหมายปลายทางสูงสุด (Ultimate goal) คือการพัฒนาประเทศที่ประเทศชาติและประชาชนอยู่เย็นเป็นสุขอย่างยั่งยืน เป็นต้น และทุกคำดังกล่าวนี้อาจมองในลักษณะที่เป็นกระบวนการ (Process) ที่มีระบบและมีหลายขั้นตอนในการดำเนินงานก็ได้

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารเชิงพุทธ

หลักธรรมในทางพุทธศาสนา เป็นหลักธรรมที่ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ให้ดำรงอยู่ได้ในทุกๆ ด้านทั้งด้านร่างกายและจิตใจอีกทั้งยังใช้ในการประกอบการทำงานหน่วยงาน องค์กรตลอดจนสถาบันครอบครัว หลักธรรมของพุทธศาสนาเปรียบเสมือนหม้อยาขนานใหญ่ที่สามารถหยิบยกมาใช้ในสถานการณ์นั้นๆ โดยไม่จำกัดกาลเวลา แต่พระพุทธศาสนาไม่ได้จัดการ

บริหารออกมาในรูปแบบทฤษฎีและแนวคิดเหมือนกับในยุคหลังพุทธกาล ที่มีนักวิชาการได้นำหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนาไปปรับใช้ให้สอดคล้อง เพื่อสร้างคุณค่าทางสายบริหารให้กับบุคคลภายในและบุคคลภายนอกในองค์กร การแก้ปัญหาทางด้านการบริหารซึ่งเป็นหัวใจหลักของการบริหารทางรัฐประศาสนศาสตร์

ดังนั้น หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา จึงเป็นหลักการที่ใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิตของมนุษย์ในหน่วยงาน องค์กร และครอบครัว เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่จะทำให้พฤติกรรมด้านต่างๆ ทั้งทางร่างกายและจิตใจปราศจากความขัดแย้งพระพุทธศาสนาไม่ได้จัดการบริหารออกมาในรูปแบบทฤษฎีและแนวคิดเหมือนกับในยุคหลังพุทธกาลการจัดการจึงเป็นการนำรูปแบบและคำสอนในทางพระพุทธศาสนา มาพิจารณาให้สอดคล้องและเหมาะสมต่อพฤติกรรมกรรมการบริหารซึ่งจะสร้างคุณค่าทางการบริหารเป็นที่ยอมรับของบุคคลภายนอกองค์กรการแก้ไขปัญหาทางด้านการบริหารซึ่งเป็นหัวใจหลักของการบริหารในแง่ของรฐประศาสนศาสตร์ นักวิชาการหลายท่านได้อธิบายการบริหารตามแนวทางพระพุทธศาสนาไว้ดังนี้

นิตย สัมมาพันธ์ (2541) ได้อธิบายว่า การบริหารเชิงพุทธ ต้องเริ่มด้วยกฎแห่งกรรมต้องแก้ปัญหาที่พฤติกรรมของคนส่วนใหญ่ คือข้าราชการ พ่อค้า ประชาชน แต่มิใช่เชื่อโดยบังคับให้เชื่อ ทั้งนี้ เพราะพระพุทธศาสนามีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์ด้านจิตวิทยา พฤติกรรมศาสตร์ กฎระเบียบการปกครอง เศรษฐศาสตร์ สังคมศาสตร์ การศึกษาและปรัชญา

ไชย ณ พล (2537) ได้อธิบายว่า การบริหารเชิงพุทธ คือ การใช้ธรรมะในการปกครอง โดยหลักการหรือวิธีการใดๆ ที่พิสูจน์แล้วว่า เอื้ออำนวยประโยชน์ทุกฝ่าย เกื้อกูลความสุขทั้งในปัจจุบัน อนาคตและที่สุดแห่งชีวิตอย่างแท้จริง

ทินพันธ์ นาคะตะ (2544) ได้อธิบายหลักธรรมของพระพุทธศาสนากับหลักในการบริหารงาน หลักธรรมของพระพุทธศาสนามีคำพอแก่การที่จะนำมาใช้เป็นหลักในการบริหารงาน โดยเน้นเฉพาะเรื่องการวินิจฉัยสั่งการและการใช้อำนาจในการปฏิบัติงานตามลำดับ

พระเทพเวที ประยุทธ์ ปยุตโต (2535) ได้อธิบายว่า การบริหารเชิงพุทธ คือ การปกครองหรือการบริหารเป็นสิ่งที่ควรจัดการให้เหมาะสมและสอดคล้องต่อความเป็นจริงผู้บริหารหรือผู้ปกครองควรปฏิบัติตน โดยใช้ธรรมะเป็นใหญ่ต่อการบริหารอันจะนำไปสู่ประโยชน์สูงสุดขององค์กร

บุญทัน ดอกไธสง (2528) การบริหารเชิงพุทธ คือการเน้นการบริหารกาย บริหารงาน บริหารใจ โดยเน้นการประสานวิทยาศาสตร์ทางใจ บวกกับวิทยาศาสตร์โครงสร้างมาประสานกันเข้า เพื่อเป็นแกนสำคัญในกาบริหารเชิงพุทธและการบริหารดังกล่าวน่าจะมีความสำคัญต่อทิศทางการบริหารทางรัฐประศาสนศาสตร์ หรือเป็นมิติการบริหารมิติหนึ่งในการบริหารของประเทศไทย

อย่างไรก็ตามในความหมายของการบริหารเชิงพุทธจึงหมายถึง การบริหารงานที่มุ่งเน้นการบริหารกายบริหารงาน และบริหารใจ มีระเบียบ กฎเกณฑ์อย่างเหมาะสม โดยใช้หลักธรรมเป็นเครื่องกำกับในการบริหารซึ่งทำให้การบริหารมีคุณค่าต่อองค์กรทุกๆ ไป ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการบริหารงานทำให้ระบบการดำเนินงานมีความสมบูรณ์ไม่มีความขัดแย้งภายในองค์กร

สรุปได้ว่าการบริหารเชิงพุทธ คือ กระบวนการหรือแนวทางที่ก่อให้เกิดความเหมาะสมทางด้านพฤติกรรมของมนุษย์ ที่มุ่งเน้นการบริหารทางกายบริหาร และบริหารใจ มีระเบียบการวินิจฉัยสั่งการหรือการแก้ปัญหาซึ่งต้องอาศัยข้อเท็จจริงและหลักเหตุผล และกฎเกณฑ์อย่างเหมาะสม

ซึ่งทำให้การบริหารเกิดคุณค่าต่อองค์กรซึ่งพฤติกรรมเหล่านี้เป็นการสร้างจิตสำนึกให้เกิดกับบุคลากร ในหน่วยงานทั้ง 3 ด้าน คือ ครอบตน ครอบคนครองงานจนเกิดองค์กรความรู้และความเข้าใจโดยไม่มีอคติต่อผู้ร่วมงาน ปฏิบัติหน้าที่อย่างถูกต้องและเป็นธรรมซึ่งกฎเกณฑ์เหล่านี้จะเป็นกรอบการบริหาร ที่ดีที่สอดคล้องกับทุกสถานการณ์ และนอกจากการศึกษาความหมายของการบริหารเชิงพุทธ ทำให้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาหลักอริยสัจ 4 ซึ่งเป็นหลักธรรมที่มีกระบวนการแก้ไขปัญหามาตาม

หลักการบริหารเชิงพุทธ

สำหรับในเรื่องการตัดสินใจคุณค่า หลักธรรมของพระพุทธศาสนาย่อมพูดถึงสิ่งที่ถูกต้องที่อยู่เสมอ ปรัชญาของพระพุทธองค์จึงมีทั้งส่วนที่เป็นปฏิฐานนิยมหรือข้อเท็จจริง กับส่วนที่เป็นจริยธรรมหรือเรื่องการตัดสินใจคุณค่าดังกล่าวจะศึกษาได้จากหลักธรรมบางประการ อันได้แก่ สัพปุริสธรรม 7 ประการ ซึ่งประกอบด้วย

- 1) ความเป็นผู้รู้เหตุ คือ เราต้องพิจารณาหาเหตุของสิ่งทั้งหลายก่อน
- 2) ความเป็นผู้รู้ผล คือ เราต้องพิจารณาหาผลของสิ่งทั้งหลายก่อน
- 3) ความเป็นผู้รู้ตน คือ เราต้องพิจารณาถึงสภาพที่แท้จริงของตนว่า ดี ชั่ว หรือสามารถไม่สามารถเพียงใด
- 4) ความเป็นผู้รู้จักประมาณ คือ รู้ความพอเหมาะ พอดี ในสิ่งทั้งหลาย
- 5) ความเป็นผู้รู้กาล คือ รู้เวลาหรือโอกาสอันควร
- 6) ความเป็นผู้รู้จักประชุมชน คือ รู้จักว่าประชาชนเหล่าใดต้องการอย่างไรควรปฏิบัติอย่างไร
- 7) ความเป็นผู้รู้จักเลือกบุคคลว่าจะใช้บุคคลใด สถานที่ใด ในข้อ 1-3 เป็นเรื่องเกี่ยวกับข้อเท็จจริงหรือ

หาเหตุผลจากข้อเท็จจริงทั้งหลายและจากตนเองเพื่อให้ทราบว่สิ่งนั้นจริง ไม่จริง มีเหตุผลอย่างไร จะทำได้เพียงใดตนทำได้หรือไม่ ส่วนในข้อ 4-7 เป็นเรื่องของการตัดสินใจคุณค่า แม้จะเป็นเรื่องยากแก่การพิจารณา แต่ก็ยังคงวางหลักไว้ใช้เป็นแนวทางในการพิจารณาว่า เรื่องใดมีคุณค่าเพียงใด โดยพิจารณาตามความเหมาะสม ความพอดีความพอเหมาะแห่งเวลา และโอกาส ตลอดจนความเหมาะสมแห่งบุคคลและความต้องการของชุมชนและบุคคล สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ควรนำมาประกอบการพิจารณาในการวินิจฉัยสั่งการและในการบริหารได้เป็นอย่างดีการนำหลักธรรมมาใช้เพื่อให้เกิดผลดีต่อการบริหารอีกประการหนึ่งก็คือ ส่งเสริมให้มีการปฏิบัติตามอำนาจในการวินิจฉัยสั่งการหรือคำสั่งด้วยดี ทั้งนี้เนื่องจากมีอำนาจครองใจของผู้บังคับบัญชาที่มีประสบการณ์ในการบริหารงานมากมาย จะมีลักษณะรอบคอบและเข้ากันได้กับ ความเป็นจริงและเป็นไปตามความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่สูง ทั้งนี้เนื่องจากบุคคลเหล่านั้น รู้จักนำวัฒนธรรมและระบบความเชื่อของสังคมมาใช้นั่นเอง

แนวการบริหารในทางพระพุทธศาสนา

ความหมายของการบริหารในทางพระพุทธศาสนา

นักวิชาการทางพระพุทธศาสนาได้ให้ความหมายของการบริหารกิจการพระพุทธศาสนาไว้ดังนี้

พุทธทาสภิกขุ กล่าวถึงการบริหารว่า เป็นการดำเนินไปได้แห่งกิจการที่กระทำด้วยปัญญา กระทำด้วยความหวังและต้องทำเพื่อสังคมหรือน้อยที่สุดทำเพื่อตัวเอง ต้องมีการป้องกันและแก้ไข ปัญหาอุปสรรคด้วยสติปัญญา

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต) (2538 : 19) กล่าวสรุปไว้ว่า การบริหาร หมายถึง ศิลปะแห่งการทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยผู้อื่น และนักบริหารมีหน้าที่วางแผน จัดองค์กร แต่งตั้งบุคคล อำนาจการ และควบคุมทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปในทางเดียวกัน เพื่อสู่เป้าหมาย ที่วางไว้ ส่วนความหมายของการบริหารในทางธรรม คือ วิธีการบริหารต่างๆ ที่ใช้กันทั่วไปพอสรุปได้ 3 ลักษณะ แต่ที่ดีที่สุดคือ แบบถือธรรมหรือหลักการเป็นสำคัญโดยยึดเอาความสำเร็จเป็นพื้นฐาน ทำให้ งานสำเร็จ ไม่เอาความขัดแย้งส่วนตัวมาเกี่ยวข้อง และยินดีรับคำแนะนำจากทุกฝ่าย เพื่อให้ทุกคนมี โอกาสแสดงความสามารถ จะได้ทั้งน้ำใจคนและผลของงาน วิธีนี้เรียกว่า “ธรรมาธิปไตย” คือ ใช้ทั้งพระ เดชและพระคุณ

พระพยอม กลฺยาโณ (2541 : 26-28) กล่าวว่า การบริหารต้องใช้หลักธรรม ผู้บริหาร ต้องถือศีลธรรมอยู่ในหัวใจ มีความรู้ มีความกล้าหาญ มีความขยัน รู้จักละที่ส่วนตัวบุคคล แล้วไปเพิ่ม แก่ส่วนรวมและสังคมให้เกิดประโยชน์สุข

พระราชญาณกวี (สุวิทย์ ปิยวิชิโร) (ปิยโสภณ (นามแฝง) (2546 : 1-10) ได้แสดง ทรรศนะไว้ว่า การบริหารเป็นเรื่องที่สำคัญมาก ต้องใช้ปรัชญาการบริหารเป็นหลัก ต้องจัดคนให้เข้า กับงาน วางระบบงานให้แยกกันอย่างชัดเจน ต้องเน้นการศึกษานำการปกครอง

สุลักษณ์ ศิวรักษ์ (ส. ศิวรักษ์) (2538 : 8, 15) แสดงทรรศนะการบริหารงานในเชิง พุทธศาสนาไว้ว่า การบริหารงานทั้งหมด คือ การบริหารตนเอง เป็นการปฏิบัติเพื่อพัฒนาตน และ พัฒนางาน การพัฒนาตนต้องรู้เท่าทัน ความโลภ ความโกรธ และความหลง สำคัญต้องมีสติ

พระมหาเสริมชัย ชยมงคล (2539 : 3) ให้ความหมายไว้ว่า เป็นกายบริหาร การบริหารวัด และการปกครอง กายบริหาร คือ การดูแลรักษาตนเอง การบริหารวัด คือ การปกครอง ดูแลรักษา พระสงฆ์ สามเณรและบุคคลอื่นๆ ที่อาศัยในวัด ส่วนการปกครองคณะสงฆ์เริ่มจากระดับวัดถึงองค์กร ระดับสูงขึ้นไปในสังคมสังคมชนบททั่วประเทศ

พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (ว. วชิรเมธี) (2550 : 25-32) กล่าวว่า ผู้บริหารงานที่ดีจะต้องมี วิธีการบริหารงานที่จะทำให้ชนะใจลูกน้อง ธรรมะสำหรับผู้บริหารงาน คือ จะต้องมีความหนักแน่น มั่นคง และสามารถเป็นเสาหลักในการสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ลูกน้องได้ มีความสามารถในการแบ่งงาน ให้ลูกน้องทำตามความชำนาญของแต่ละบุคคลและรู้จักกระจายอำนาจให้แก่ลูกน้องได้

สรุปได้ว่า การบริหารในพระพุทธศาสนาไม่มีความแตกต่างจากการบริหารทั่วไป แต่จะ มุ่งเน้นการบริหารด้วยปัญญา โดยที่ผู้บริหารต้องมีศีลธรรมประจำใจ ไม่มีอคติในการบริหารงาน มี ความรู้ ความสามารถ และรู้จักการเสียสละ เพื่อการบริหารงานให้สำเร็จลุล่วงตามเป้าหมายที่กำหนด ซึ่งกูลิค และเออร์วิก (Gulick and Urwick) ได้สรุปกระบวนการบริหารไว้ว่า กระบวนการบริหาร ประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญ 7 ประการ เรียกโดยย่อว่า “POSDCoRB Model” ซึ่งอธิบายความหมาย ได้ดังนี้

P = Planning หมายถึง การวางแผนงาน ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการใช้ความรู้วิทยาการ และวิจารณ์ญาณ วิจัยเหตุการณ์ในอนาคต แล้วกำหนดวิธีการถูกต้องอย่างมีเหตุผล

O = Organizing หมายถึง การจัดส่วนราชการหรือองค์กร

S = Staffing หมายถึง การจัดบุคคลมาปฏิบัติงานหรือการบริหารงานบุคคล

D = Directing หมายถึง การศึกษาวิธีการ อำนาจการ ควบคุม นิเทศงาน

Co = Coordinating หมายถึง ความร่วมมือ ประสานงาน

R = Reporting หมายถึง การรายงานผลการปฏิบัติงาน การประชาสัมพันธ์

B = Budgeting หมายถึง การเงิน งบประมาณ

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้หลักกรรมทางพุทธศาสนาที่ผู้วิจัยสังเคราะห์ขึ้นเองซึ่งเรียกว่า “ปณจติภูมฐฐานัน” หมายถึง ฐานะที่ดำรงอยู่ได้ด้วยหลักกรรมห้าประการในการบริหารเครือข่ายทุนในพื้นที่ เพื่อให้ประสิทธิภาพของการบริหารมีผลที่สมบูรณ์ ผู้วิจัยจึงนำแนวคิดของ “POSDCoRB Model” มาบูรณาการเข้ากับพุทธวิธี “ปณจติภูมฐฐานัน” ทั้งนี้เพื่อให้การสืบทอดพระพุทธศาสนามีความยั่งยืนมากขึ้น

หลักกรรมพุทธวิธีปณจติภูมฐฐานัน

ผู้วิจัยได้บัญญัติศัพท์คำนี้ขึ้นมาจากภาษาบาลีจากคำดังต่อไปนี้

1. คำว่า “ปณจ” ซึ่งมีความหมายว่า “ห้า” หรือจำนวนห้า
2. คำว่า “ติภูมฐ” ซึ่งมีความหมายว่า “การดำรงอยู่”
3. คำว่า “ฐานัน” ซึ่งมีความหมายว่า “ฐานัน” “ที่ตั้ง” หรือ “การตั้งอยู่”

เมื่อนำคำทั้งสามคำนี้มารวมกันเป็นคำว่า “ปณจติภูมฐฐานัน” จึงได้ความหมายใหม่ว่า ฐานะที่ดำรงอยู่ได้ด้วยหลักกรรมห้าประการ

ในฐานะที่ผู้วิจัยเป็นเจ้าของาวาสวัดทองนพคุณ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี มาเป็นเวลา 20 ปี ได้มีประสบการณ์ในด้านการบริหารจัดการองค์กร 6 ด้าน ของคณะสงฆ์ ประกอบด้วย 1) ด้านการปกครอง 2) ด้านศาสนศึกษา 3) ด้านศึกษาสงเคราะห์ 4) ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา 5) ด้านสาธารณูปการ และ 6) ด้านสาธารณสงเคราะห์ ผู้วิจัยยึดหลักการบริหารที่สำคัญๆ ได้แก่ พระธรรมวินัย โดยเฉพาะที่นำมาใช้ในการบริหารบ่อยที่สุด คือ หลักกรรมด้านความซื่อสัตย์สุจริตและโปร่งใส หมั่นประชุมปรึกษาหารือกับพระสงฆ์สามเณรในวัด และอุบาสกอุบาสิกาผู้ปฏิบัติธรรมในวัดเป็นประจำ โดยผู้วิจัยได้ปฏิบัติตนต่อผู้ร่วมงานอย่างเสมอต้นเสมอปลายปราศจากอคติ และมีความมุ่งมั่นเอาจริงเอาจังในการปฏิบัติกิจกรรมของวัดเพื่อให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ อันนำไปสู่การสืบทอดวิถีการปฏิบัติตนที่ดีของพุทธศาสนิกชนต่อไปอย่างยั่งยืน ด้วยหลักการข้างต้นนี้เมื่อนำเข้าสู่หลักกรรมผู้วิจัยพบว่าการบริหารของตนเองนั้นเข้าในลักษณะหลักกรรม 5 ประการ ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงขอตั้งชื่อรูปแบบการบริหาร “วัด” ตามความหมายของคำบาลี สามคำข้างต้นว่า “ปณจติภูมฐฐานัน” ซึ่งหมายถึง ฐานะที่ดำรงอยู่ด้วยหลักกรรม 5 ประการ อันประกอบด้วย

1. ธมฺมาธิปไตย หมายถึง การถือธรรมเป็นใหญ่ ซื่อสัตย์สุจริตโปร่งใส กันคนไม่ดีเข้ามาในองค์กร ถือธรรมเป็นใหญ่ในการบริหาร ใช้หลักกรรมาธิปไตย คือ ถือพระธรรมวินัย ใช้หลักคุณธรรม

2. อปริหานิยธมฺโม หมายถึง การป้องกันความเสื่อม นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง การปรับปรุงโครงสร้างให้มีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานในปัจจุบัน การทำงานเป็นทีม เป็นกระบวนการสามารภที่

ตรวจสอบได้ ปรับปรุงงานที่กำลังดำเนินอยู่ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และสามารถจัดการบริหารและระบบควบคุมได้ชัดเจน เน้นหลักแห่งความสงบสุขและเอื้อเพื่อเอื้อแก่กันและกันภายในชุมชน

3. วุตตสมปโน หมายถึง ปฏิบัติหน้าที่ตามหลักศีลธรรม เจ้าอาวาสควรรู้ปัญหาอย่างถ่องแท้ เสียสละ ต้องเป็นผู้ที่ปราศจากอคติ ต้อนรับประชาชนและพระภิกษุสามเณรที่มาภายในวัดได้อย่างเสมอภาคไม่เลือกชั้นวรรณะ ยศถาบรรดาศักดิ์ มีมนุษยสัมพันธ์และมีภาวะผู้นำขยันเอาใจใส่ในหน้าที่ของตน สร้างศรัทธาเพื่อให้เป็นที่ยศรัทธาของบรรพชิตและคฤหัสถ์ในชุมชนทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ทำตนให้เป็นต้นแบบที่ดีของชุมชน

4. อิทธิบาทมโม หมายถึง การทำงานด้วยความตั้งใจ พากเพียรให้สำเร็จความประสงค์ ให้ความสำคัญด้านการศึกษา พระภิกษุ สามเณรและคฤหัสถ์ โดยกระตุ้นให้ศึกษา เรียนรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม ใช้กลยุทธ์แบบมีส่วนร่วมในการบริหารด้านต่างๆ เพื่อนำไปสู่ความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ของแต่ละบุคคล

5. สงคหวตถุทมโม หมายถึง ธรรมอันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของบุคคล ซึ่งเกิดจากความศรัทธาในการปฏิบัติตนของพุทธบริษัท 4 อันได้แก่ การสงเคราะห์สิ่งอันเป็นประโยชน์ ความเอื้อเพื่อเกื้อกูล โดยระดมการมีส่วนร่วมของทุนในพื้นที่ผ่านการสงเคราะห์กันและกัน การพัฒนาอาชีพให้แก่ชุมชน และยกระดับความกินดีอยู่ดีของชุมชน จัดให้วัดเป็นศูนย์กลางชุมชน แก้ปัญหาข้อพิพาทของชุมชน ส่งเสริมให้มีการลด ละ เลิกอบายมุข และบริหารจัดการกิจกรรมของวัดให้มีประสิทธิภาพสูงสุดเพื่อการสืบทอดพระพุทธศาสนาอย่างยั่งยืนและมั่นคง

จากแนวคิดการบริหารด้วยพุทธวิธี “ปณจติกฎฐฐานัน” หมายถึง ฐานะที่ดำรงอยู่ได้ด้วยหลักธรรมห้าประการ ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นในครั้งนี้ จะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนาจะดำรงอยู่ได้ต้องมีบุคคลที่ปฏิบัติตามหลักธรรมห้าประการนี้ จึงจะสามารถสืบทอดพระพุทธศาสนาได้อย่างยั่งยืน ดังนั้นผู้วิจัยจึงนำรูปแบบการบริหารนี้มาเป็นตัวแปรหลักในการบริหารเครือข่ายทุนในพื้นที่ของวัดทองนพคุณ เพื่อให้เครือข่ายมีความเข้มแข็งสามารถบริหารจัดการกิจกรรมของวัดในแต่ละโอกาส ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นบนหลักธรรมห้าประการ โดยผู้วิจัยคาดหวังว่าการบริหารด้วยพุทธวิธีนี้ จะทำให้พุทธบริษัท 4 มีคุณสมบัติที่มีหลักธรรมอย่างน้อยห้าประการ ในการที่จะให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ได้

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเครือข่ายและการสร้างเครือข่าย

พระพุทธศาสนากับวัฒนธรรมไทย

นับตั้งแต่ประเทศไทยได้รับอารยธรรมตะวันตก ชาวไทยได้พัฒนาประเทศไทยไปสู่สังคมที่เจริญขึ้นกว่าเดิม แต่การพัฒนาอย่างไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เพราะยังมีปัญหาทางด้านการพัฒนาบุคคล เศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรมและศาสนา การพัฒนาประเทศจะดำเนินไปด้วยปริมาณและคุณภาพเพียงใดนั้น ย่อมจะขึ้นอยู่กับลักษณะต่างๆ ของประชากรในประเทศนั้นๆ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาบุคคลด้านจิตใจให้มีความสัมพันธ์กับการพัฒนาสังคม ด้านอื่น ๆ ด้วยพระพุทธศาสนาเป็นสถาบันที่จำเป็นของสังคมอันจะขาดไม่ได้ แม้จะถูกกระทบกระเทือน หรือตกต่ำในบางครั้งบางคราว ทั้งนี้เพราะชีวิตมนุษย์ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยวัตถุเพียงอย่างเดียว เพราะวัตถุไม่สามารถสนองต่อความต้องการที่ไม่รู้จบสิ้นของมนุษย์ ดังนั้น ศาสนาและวัฒนธรรมจึงถูกหยิบยก

ขึ้นมาในฐานะเป็นแกนกลางทางจิตใจ เป็นกรอบแห่งความประพฤติของประชาชนในสังคม พระพุทธศาสนานอกจากจะมีพระธรรม คือ คำสอนของพระพุทธเจ้าแล้วยังมีวัดและพระสงฆ์ วัดและพระสงฆ์กับประชาชนมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด วัดเป็นทุกอย่างของสังคม เป็นศูนย์กลางที่รวมจิตใจของประชาชน

ส่วนพระสงฆ์ซึ่งเป็นตัวแทนวัดก็กลายเป็นผู้นำทางด้านจิตใจของประชาชน เป็นศูนย์รวมแห่งความเคารพ เชื่อถือ ศรัทธาและความร่วมมือ

ในด้านขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม คำว่า “วัฒนธรรม” (มีความหมายรากศัพท์มาจากภาษาบาลีและสันสกฤต) เพราะ คำว่า “วัฒนธรรม” มาจากคำบาลีว่า “วฒฺน” ซึ่งแปลว่า เจริญงอกงาม กับ คำว่า “ธรรม” มาจากภาษาสันสกฤตว่า “ธฺม” หมายถึง ความดี “วัฒนธรรม” เป็นคำบัญญัติแทนคำในภาษาอังกฤษว่า “Culture” คำนี้มีรากศัพท์มาจาก “Cultura” ในภาษาละติน มีความหมายว่าการเพาะปลูกหรือการปลูกฝัง ซึ่งอธิบายได้ว่า มนุษย์เป็นผู้ปลูกฝังอบรมบ่มนิสัยให้เกิดความเจริญงอกงาม คำว่า “วัฒนธรรม” หมายความว่า “ธรรม คือ ความเจริญ” หรือ “ธรรมเป็นเหตุให้เจริญ” นั้นแสดงให้เห็นว่ามีใช้ลักษณะที่อยู่กับที่ จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงตามลำดับ แต่การเปลี่ยนแปลงนั้นจะต้องเป็นไปในทางที่ดีขึ้นตามลำดับ สิ่งใดอยู่กับที่ สิ่งนั้นไม่ชื่อว่า “วัฒนธรรม” คือ “เจริญ” วัฒนธรรมจึงจำเป็นต้องมีการปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมแก่กาลเวลาอยู่เสมอ จากความหมายของวัฒนธรรมนั้น อาจหลอมรวมเข้าด้วยกันและสรุปได้ คือ วัฒนธรรม มีความหมายครอบคลุมถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือสังคมใดสังคมหนึ่ง ซึ่งมนุษย์ได้คิดสร้างระเบียบ กฎเกณฑ์ วิธีในการปฏิบัติ รวมทั้งการจัดระเบียบ ตลอดจนระบบความคิดความเชื่อ ค่านิยม ความรู้และเทคโนโลยีต่าง ๆ โดยได้วิวัฒนาการสืบทอดกันมาอย่างมีแบบแผน โดยทั่วไปแล้ว มักแบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ (Material Culture) ได้แก่ สิ่งประดิษฐ์และเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่มนุษย์คิดค้นผลิตขึ้นมา เช่น สิ่งก่อสร้าง อาคารบ้านเรือน อาวุธยุทโธปกรณ์ เครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เป็นต้น

2. วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ (Non - material Culture) หมายถึง อุดมการณ์ ค่านิยม แนวความคิด ภาษา ความเชื่อทางศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี ลัทธิการเมือง กฎหมาย วิธีการกระทำและแบบแผนในการดำเนินชีวิต ซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรม (Abstract) ที่มองเห็นไม่ได้ ธรรมชาติของวัฒนธรรม วัฒนธรรมโดยพื้นฐานแล้วจะมีลักษณะเป็นเช่นเดียวกัน ดังนี้

- 1) วัฒนธรรมเกิดจากการเรียนรู้ วัฒนธรรมไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นได้เองตามธรรมชาติหรือไม่ใช่สัญชาตญาณ แต่เป็นผลรวมของความคิดของมนุษย์ที่เกิดจากการเรียนรู้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แล้วรู้จักนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต นอกจากเรียนรู้จากธรรมชาติแล้วมนุษย์ยังเรียนรู้วัฒนธรรมจากสังคมตนเอง จากครอบครัว เพื่อนฝูงและสถาบันทางสังคมอื่น ๆ การเรียนรู้ทั้งหลายเหล่านี้เป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์สร้างสรรค์วัฒนธรรมขึ้น

- 2) วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนรุ่นต่อ ๆ ไปไม่มีสิ้นสุด เป็นสมบัติส่วนรวมซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากบรรพชนร่วมกัน ทั้งนี้เพราะมนุษย์รู้จักจดจำและศึกษาอดีต สามารถนำอดีตมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อคนรุ่นหลังได้ นอกจากนี้

มนุษย์ยังสามารถใช้ภาษา ทั้งภาษาพูดและภาษาเขียน เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดประสบการณ์ต่อกัน ทำให้มนุษย์สามารถถ่ายทอดวัฒนธรรมเป็นมรดกสู่คนรุ่นต่อ ๆ ไปได้

3) วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สังคมต้องยึดถือและปฏิบัติร่วมกัน เป็นสิ่งที่ทำให้สังคมนั้น ๆ อยู่ร่วมกันได้ การกำหนดกฎเกณฑ์ การสร้างระเบียบปฏิบัติต่าง ๆ ก็เพื่อการดำรงคงอยู่ของสังคมนั้นๆ ฉะนั้น สมาชิกทุกคนจึงต้องยึดถือและปฏิบัติตามแบบฉบับของสังคมของตน

4) วัฒนธรรมเป็นความพึงพอใจของมนุษย์ชาติ วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์เลือกที่จะปฏิบัติ หรือประพฤติ เช่น การบริโภค การแต่งกาย การสร้างที่อยู่อาศัยที่เหมาะสม

5) วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่บูรณาการและปรับได้ มนุษย์สามารถปรับตัวให้เข้ากับ วัฒนธรรมของสังคมที่ตนไปเกี่ยวข้อง และสามารถปรับวัฒนธรรมจากภายนอกให้เหมาะสมกับสังคมของตนได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ วัฒนธรรมยังเป็นบูรณาการของมนุษย์ชาติโดยส่วนรวม การหยิบยืม การซึมซับและการหล่อหลอมวัฒนธรรมระหว่างวัฒนธรรมท้องถิ่นหรือเผ่าพันธุ์ที่เป็นธรรมชาติที่เกิดจากความต้องการของมนุษย์ด้วยกัน

6) วัฒนธรรมสิ้นสุดหรือตายได้ มนุษย์สร้างวัฒนธรรมขึ้นเพื่อความผาสุกของมนุษย์เอง ฉะนั้น วัฒนธรรมจึงเปลี่ยนแปลงและคงอยู่ได้ตราบเท่าที่มนุษย์หรือสังคมนั้นต้องการ วัฒนธรรมที่มนุษย์หรือสังคมไม่ต้องการเป็นวัฒนธรรมที่พบจุดจบเรียกว่า วัฒนธรรมตาย (Dead Culture) จากลักษณะหรือธรรมชาติของวัฒนธรรมดังกล่าวนี้ จะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เลื่อนไหล ถ่ายทอดและเปลี่ยนแปลงและพัฒนาได้ทั้งภายในกลุ่มชนเดียวกันหรือระหว่างกลุ่มชน หรือระหว่างท้องถิ่น เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมของกันและกัน สถาบันทางศาสนา สถาบันทางศาสนา เป็นแบบแผนแนวทางแห่งความคิด

และแบบแผนพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อและศรัทธาของชุมชน จึงเป็นสถาบันที่หนักไปทางจิตใจ ซึ่งเป็นพื้นฐานพฤติกรรม ของบุคคล พระยาอนุมานราชชนได้อธิบายไว้ในหนังสือ “เรื่องวัฒนธรรม” จัดพิมพ์โดยมูลนิธิ เสฐียรโกเศศ -นาคะประทีป ดังนี้ “...จิตใจ ความต้องการและความจำเป็นทางจิตใจ ในบรรดาสัตว์โลกมีคนที่รู้จัก เอาอดีตมาปรับเพื่อคาดการณ์ในอนาคต อย่างน้อยก็รู้ว่า มีคนเกิดมาก่อนตน และจะมีคนเกิดต่อไปข้างหน้า และรู้ว่าตนแม้จะมีชีวิตอยู่แต่ไม่ช้าต้นก็จะต้องตายไป เพราะด้วยความกลัวตายและไม่ทราบว่าจะทำไมตนจึงต้องเกิดมาทำไม ตายแล้วไปไหน เหล่านี้เป็นต้น เพราะด้วยคิดเห็นเช่นนี้ คนจึงต้องมีวัฒนธรรมทางความเชื่อ เพื่อบำรุงใจในเมื่อได้รับความทุกข์เดือดร้อน มีความสะเทือนใจอย่างแรงหรือหวั่นวิตกต่อภัย ก็คิดถึงเรื่องศาสนา ศาสนาจึงเป็นเครื่องกำหนดบังคับใจไม่ให้ประพฤติชั่ว ซึ่งทางกฎหมายไม่มีทางจะบังคับลงโทษได้ เพราะฉะนั้น ข้อบังคับทางศาสนาจึงมีอำนาจยิ่งกว่าข้อบังคับของกฎหมาย” โดยสรุป สถาบันศาสนาเป็นสถาบันที่มีบทบาทและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของบุคคลและชุมชนดังนี้

1. สถาบันทางศาสนาเป็นเครื่องมือเสริมสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน บุคคลเมื่อมีความเชื่อและศรัทธาในสิ่งเดียวกันทำให้เกิดความรู้สึกว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน เกิดสายสัมพันธ์ทางจิตใจนำมาซึ่งกิจกรรมที่เป็นผลดีต่อส่วนรวมอื่น ๆ อีกมากมาย การมีความรู้และความเชื่ออย่างเดียวกันทำให้บุคคลมีแนวความคิด โดยเฉพาะความรู้ ความเข้าใจ ความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับสิ่งอันเป็นธรรมชาติ เกี่ยวกับชีวิตและสังคม พิธีกรรมทางศาสนาทำให้แต่ละคนได้รู้ข่าวคราว

ความทุกข์สุข ได้ศึกษาปัญหา ให้ข้อคิดเห็นและช่วยเหลือเกื้อกูลกันตามโอกาส ชุมชนก็จะมีแต่ความกลมเกลียวสามัคคี เป็นปึกแผ่นอันหนึ่งอันเดียวกัน

2. สถาบันทางศาสนา ตอบสนองต่อความต้องการทางจิตใจของบุคคล นอกจากจะมีความต้องการปัจจัย 4 คือ

- 1) ที่อยู่อาศัย
- 2) อาหาร
- 3) เสื้อผ้า
- 4) ยารักษาโรค

แล้วยังจำเป็นต้องมีที่พึ่งทางใจเพื่อต่อสู้กับปรากฏการณ์ธรรมชาติที่นอกเหนืออำนาจของมนุษย์จะเข้าใจและควบคุมได้ ศาสนาจึงเป็นทางแห่งชีวิตโดยมีเทพเจ้าต่าง ๆ คอยช่วยต่อสู้กับอำนาจชั่วร้าย เช่น อำนาจทาง พายุ คลื่นทะเล ไฟแลบ ฟ้าผ่า

3. สถาบันทางศาสนา สร้างความสมดุลทางใจแก่บุคคลและสังคม โดยอาศัยเรื่องเล่า ปรัมปรา และสมมติเทพต่างๆ ในการตอบปัญหาที่มนุษย์ไม่อาจจะหาคำตอบได้ เช่น เมื่อมีข้อข้องใจว่าโลกและจักรวาลนี้เกิดมาได้อย่างไร ศาสนาคริสต์ก็ตอบว่า พระเจ้าเป็นผู้สร้าง เป็นต้น

4. สถาบันทางศาสนา กำหนดแบบแผนพฤติกรรมของชุมชนโดยทางพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การเกิด การแต่งงาน การทำบุญ การตาย

5. สถาบันทางศาสนา เป็นแหล่งให้การศึกษาตลอดชีพแก่ชุมชน โดยผู้ทำหน้าที่ของสถาบัน คือพระสงฆ์ เป็นผู้แนะนำสั่งสอนความรู้และวิชาชีพที่นอกเหนือจากพิธีกรรมทางศาสนา เช่น ชุมชนไทยที่เป็นชาวพุทธก็มีวัดเป็นแหล่งวิทยาการต่าง ๆ มาตั้งแต่โบราณสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน จนมีคำพูดกันติดปากว่า “บวชเรียนเขียนอ่าน” วัด เป็นสถานที่เรียน อ่าน เขียน คิดเลข และงานฝีมือต่าง ๆ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวัดและสอนโดยพระสงฆ์ของวัดนั้น ๆ เป็นต้น สำหรับประเทศไทย มีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 9 ได้กล่าวว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะ และทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก ประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาประมาณร้อยละ 90 และสถาบันศาสนาเป็นระบบย่อยของสังคมไทยซึ่งมีวัดเป็นศาสนสถาน มีพระสงฆ์เป็นศาสนบุคคลที่จะทำให้พระพุทธศาสนาช่วยในการพัฒนาชุมชน สังคม และประเทศชาติอย่างสำคัญยิ่ง คนไทยสมัยโบราณหันหน้าเข้าวัด ไกล่ชิดวัด สนุกกับวัดมาก และวัดก็ทำหน้าที่ที่สำคัญเพื่อชาวบ้านไม่น้อย เช่น

1) เป็นสถานศึกษา ชาวบ้านส่งลูกหลานอยู่วัดเพื่อรับใช้พระและรับการอบรมศีลธรรมเล่าเรียนวิชาการต่าง ๆ จากพระ

2) เป็นสถานสงเคราะห์บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจนได้มาอาศัยอยู่ในวัด อาศัยเล่าเรียนและดำรงชีพ แม้ผู้ใหญ่ที่ยากจนก็อาศัยวัดดำรงชีพ

3) เป็นสถานพยาบาลรักษาผู้เจ็บป่วยตามความรู้ ความสามารถในสมัยนั้น

4) เป็นที่พักคนเดินทาง

5) เป็นสโมสร ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์ พักผ่อนหย่อนใจ หาความรู้

6) เป็นสถานบันเทิงที่จัดงานเทศกาลและมหรสพต่าง ๆ

7) เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท (ชาวบ้านไปหาความยุติธรรมที่วัด)

8) เป็นที่ปรึกษาการครองตน การครองชีพ แก้ปัญหาชีวิตครอบครัวและความทุกข์ต่าง ๆ

9) เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรม ที่รวบรวมศิลปกรรมต่าง ๆ ของชาติ

10) เป็นคลังพัสดุ เก็บของใช้ต่าง ๆ ที่ชาวบ้านจะได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานที่วัด หรือเอาไปใช้เมื่อตนมีงาน

11) เป็นศูนย์กลางการปกครองท้องถิ่น ที่กำนันผู้ใหญ่บ้านเรียกประชุมลูกบ้านชี้แจงข้อราชการต่าง ๆ

12) เป็นที่บำเพ็ญกุศลกิจ หรือประกอบพิธีกรรมตามประเพณีดังกล่าวว่า วัดจะดีมีหลักฐาน เพราะบ้านช่วย บ้านจะสวย เพราะมีวัด ดัดนิสัย บ้านกับวัด ผลัดกันช่วย อำนวยชัย ถ้าขาดกัน ก็บรลัย ทั้งสองทาง เช่นในอดีต ประเพณีการลงแขกทำงานถือว่าเป็นวัฒนธรรมส่วนหนึ่งที่ดีงามของสังคม เป็นการเสริมสร้างความสามัคคี การเอื้อเฟื้อเกื้อกูล และการรวมพลังชุมชน ไม่มีระบบเงินตราเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่ปัจจุบันระบบเงินตราตามระบบทุนนิยมเข้ามาเกี่ยวข้อง เป็นการทำลายวัฒนธรรมที่ดีงามของสังคมชนบท ทำให้ความสามัคคี การเอื้อเฟื้อเกื้อกูล และการรวมพลังชุมชนขาดหายไป สังคมปัจจุบันเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทุก ๆ ด้าน มีลักษณะของ “มะเร็งทางสังคม” เป็นสังคมที่ไร้เข็มทิศ ขาดจุดยืนและอุดมการณ์ในความเป็นไทย เพราะสังคมไทยได้รับอิทธิพลของวัฒนธรรมต่างชาติเข้ามาผสมผสานวัฒนธรรมดั้งเดิมมากมายหลายด้าน โดยเฉพาะรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาทั้งส่วนที่ดีและส่วนที่ไม่ดี

วัฒนธรรมดังกล่าวเข้ามามีบทบาทต่อวิถีชีวิตของคนไทยมาก เพราะทำให้สังคมไทยเปลี่ยนแปลงจนกระทั่งทุกวันนี้ สังคมเจริญขึ้นในทางวัตถุ แต่สูญเสียความเป็นเอกลักษณ์และวัฒนธรรมไทย เงินกลายเป็นเครื่องกำหนดคุณค่าและฐานะทางสังคม เกิดความเสื่อมทางจริยธรรมและคุณธรรม สังคมไทยจึงต้องปรับตัวไปอย่างเหมาะสมตามไปด้วย มิฉะนั้นแล้วความสับสนวุ่นวายและปัญหานานาประการจะบังเกิดขึ้นในปริมาณที่จะแก้ไขได้ยาก ดังนั้น เพื่อให้สังคมไทยดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและพัฒนาแบบแผนการดำเนินชีวิต ได้สอดคล้องกับกระแสความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างไม่หยุดยั้ง และเพื่อเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาความเจริญก้าวหน้าและรักษาความมั่นคงของสังคม สมาชิกที่ดีของสังคมต้องปฏิบัติตามบรรทัดฐาน ศีลธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคม มีคุณธรรม จริยธรรม เป็นแนวปฏิบัติในการดำเนินชีวิต

ดังนั้น หลักของพระพุทธศาสนาจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความคิดทางด้านการพัฒนาด้านจิตใจ เพราะพระพุทธศาสนาเน้นถึงธรรมะที่สามารถนำมาประยุกต์กับการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี เช่น พระพุทธศาสนาสอนให้คนมีความเสียสละช่วยเหลือต่อส่วนรวม มีจิตใจเป็นธรรม ทำให้บุคคลรู้จักตนเอง รู้จักสังคมและทำประโยชน์ต่อสังคม แต่สิ่งหนึ่งที่คนไทยควรตระหนักถึงก็คือการรู้จักเลือกรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกที่ดีงามหรือเหมาะสมมาปรับใช้ในสังคมไทย วัฒนธรรมใดที่ไม่เหมาะสมก็ไม่สมควรจะรับเข้ามาหรือควรช่วยกันสกัดกั้น และอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยส่วนที่ดีงามไว้ไม่ให้เสื่อมสลายไป จากคำกล่าวที่ว่าคนมีจิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว ความคิด จิตใจเป็นตัวควบคุมหรือกำหนดพฤติกรรมทางกาย การพัฒนาบุคคลจึงต้องเริ่มพัฒนาที่จิตใจ ให้เป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจ มีความคิดเห็นที่ถูกต้อง เมื่อมีความคิดเห็นถูกต้องแล้วก็จะทำอะไรถูกต้องไปด้วย เครื่องมือในการพัฒนาจิตใจไม่มีอะไรดีไปกว่าธรรมะในพระพุทธศาสนา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา

การสร้างจิตสำนึกด้านคุณงามความดี ได้แก่ การมีคุณธรรมทางจิตใจ ปราศจากอบายมุข สามารถพึ่งตนเองได้ มีสุขภาพจิตดี ไม่มัวหมองในการพินิจทุกประเภท ไม่มัวเมาในกามตัณหาอันเป็นเหตุให้ทะเลาะเบาะแว้งในครอบครัว ซึ่งอาจเป็นสาเหตุให้เกิดความแตกแยกในครอบครัว สิ่งที่จะเป็นเครื่องชี้วัดภาวะการพัฒนาจิตใจ นอกจากวัตถุประสงค์ที่เป็นผลที่เกิดจากการร่วมมือ ร่วมใจในการสร้างสรรค์สังคมแล้ว พระสงฆ์มีส่วนช่วยในการพัฒนาทางด้านพฤติกรรมของบุคคลในสังคม เช่น การอบรมสั่งสอนเทศน์เพื่อชี้ให้เห็นถึงโทษของการเล่นการพนัน การละอายต่อบาป ร่วมกันปฏิบัติกิจกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีตามแนวทางของศาสนา และความเชื่อในทางที่ถูกต้อง บทบาทของพระสงฆ์กลมกลืนไปกับวัฒนธรรมเดิมของชาวพุทธ เพราะในอดีต วัดและบ้านสัมพันธเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน พระเป็นผู้นำของชาวบ้านทั้งด้านจิตใจ การปกครอง และสังคม ฉะนั้น พระสงฆ์จึงมีบทบาทต่อการพัฒนาสังคม รักษาขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามของชาติบ้านเมืองให้ดำรงอยู่ได้ตลอดกาล พุทธศาสนาพาจิตวิจิตรใส วัฒนธรรมไทยให้กายจิตสถิตสม เป็นชาวพุทธสุขสบายสายสังคม ปฏิบัติกลั่นกลมสังคมไทย วัฒนธรรมไทยพาไทยบริสุทธิ เพราะศาสน์พุทธอุดหนุนวิบูลย์ใหญ่ พุทธธรรมนำมรรคทองผ่องอำไพ เป็นปัจจัยของวัฒนธรรมประจำมา

แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการเครือข่าย

ความหมายเกี่ยวกับการบริหาร

ความหมายของคำว่า “การบริหาร” มีศัพท์ที่ใช้กันอยู่ทั่วไปสองคำ ได้แก่ “การบริหาร” (Administration) และ “การจัดการ” (Management) ซึ่งมักจะใช้สลับกันไปมาจนยากที่จะแยกความหมายออกจากกันได้อย่างเด่นชัด (www.sianhr.com, 2553)

คำว่า “การบริหาร” นั้น นอกจากใช้คำภาษาอังกฤษว่า “Administration” ยังมีคำอีกคำหนึ่งที่ใช้แทนกันได้ คือ คำว่า “Management” ซึ่งเป็นคำที่มีความหมายเหมือนกันแต่ทางวิชาการจะเลือกใช้คำว่า “Administration” ก็ด้วยเหตุผล 2 ประการ คือ เหตุผลประการแรก เมื่อไม่ต้องการใช้คำว่า “ผู้จัดการ” ซึ่งมีความหมายแคบจำกัดลงไปว่าเป็นผู้บริหารงานขององค์การแห่งใดแห่งหนึ่ง หรือหน่วยงานในหน่วยงานหนึ่งเท่านั้น ดังนั้น เมื่อพูดถึงการบริหารงานโดยทั่ว ๆ ไป หรือการบริหารราชการ จึงนิยมใช้คำว่า “Administration” (สัมฤทธิ์ ท่าเหล็กเจริญ, 2546 : 10)

การบริหาร (Administration) เป็นการบริหารขององค์กรโดยไม่คำนึงถึงผลกำไรแต่ต้องทำทุกวิถีทางให้เป้าหมายที่วางไว้บรรลุผลสำเร็จ การบริหารมักใช้กับการบริหารราชการหรือกิจการสาธารณะ

การจัดการ (Management) คือ การบริหารงานขององค์กรโดยมุ่งหวังผลกำไรและบรรลุเป้าหมายตามที่กำหนดไว้เพื่อความอยู่รอด การจัดการมักใช้กับการบริหารของเอกชน เนื่องจากการขยายตัวภาคธุรกิจในยุคโลกาภิวัตน์ ประกอบกับงานของภาครัฐบาลที่มีความคาบเกี่ยวกับงานภาคเอกชนอย่างใกล้ชิด จนบางครั้งไม่อาจจะแยกออกจากกันได้ทำให้การบริหารงานทั้งสองภาคส่วนใหญ่เหมือนกันและแลกเปลี่ยนกันได้เกือบตลอดเวลาทำให้ “การบริหาร” และ “การจัดการ” ใช้แทนกันได้ นักวิชาการต่างประเทศและในประเทศได้ให้ความหมายของการบริหารหรือการจัดการไว้ดังนี้ คือ

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) (2549 : 3) ได้กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง การทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น (Getting things done through other people) เมื่อว่าตามคำนิยามนี้ การบริหารในพระพุทธศาสนาเริ่มมีขึ้นเป็นรูปธรรมสองเดือน นับจากวันที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้

นั่นคือในวันอาสาฬหบูชา เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาเป็นครั้งแรกแก่พระปัญจวัคคีย์ ซึ่งทำให้เกิดพระสังฆรัตนะขึ้น เมื่อมีพระสังฆรัตนะเป็นสมาชิกใหม่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาอย่างนี้ พระพุทธเจ้าก็ต้องบริหารคณะสงฆ์

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคล) (2548 : 130) ได้กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง การปกครองดูแล ตลอดทั้งแนะนำสั่งสอน อบรม พระภิกษุ สามเณรและคฤหัสถ์ ที่อยู่หรือพำนักอยู่ในวัด ให้ประพฤติอยู่ในพระธรรมวินัย ตามกฎของบ้านเมือง กฎข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่งและการประกาศของ มหาเถรสมาคม

การบริหารตน เป็นความเข้าใจในความสำเร็จของชีวิตที่มีความสุขจากการทำงานใน ความรับผิดชอบ จนสำเร็จมากกว่าตำแหน่งหน้าที่ฐานะทางเศรษฐกิจโดยนักบริหารต้องมีคุณธรรมสำหรับ ผู้นำ เช่น พรหมวิหาร 4 อิทธิบาท 4 ทศพิธราชธรรม สัปปุริสธรรม เป็นแนวทางประพฤติและเป็นหลักใน การปฏิบัติงาน มีความรอบรู้ทางวิชาการและวิชาชีพและต้องพัฒนาตนให้เกิดความรอบรู้สูง มีความคิดเชิง วิสัยทัศน์คิดเป็นระบบ และคิดทั่วทุกด้านในการแก้ไขปัญหาปรับปรุงพัฒนางานปรับตัวปรับความคิดให้ ทันสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาเสริมสร้างทัศนคติที่ดีในการทำงาน คำนึงถึงต้นทุนผลลัพธ์ และผลสำเร็จของงานมีทัศนคติที่ดีต่อตนเอง รู้จักเสียสละให้อภัยเปิดใจกว้างยอมรับการเปลี่ยนแปลงมี ความอดทนและมองโลกในแง่ดี ปรับวิธีการทำงานอย่างเท่าทันเหตุการณ์ ทำงานเชิงรุก ทำงานล่วงหน้า และคู่ขนานสร้างความเชื่อถือ และมีความเที่ยงตรง

การบริหารคน มีปฏิสัมพันธ์อย่างเหมาะสมกับบุคคลที่เกี่ยวข้อง 4 กลุ่ม คือ ความสัมพันธ์ กับผู้บังคับบัญชา ทำให้ได้รับความเชื่อถือและปฏิบัติตามประสงค์ โดยต้องมีความจริงใจเชื่อถือและ รู้จักการทำความเข้าใจคำสั่ง ความสัมพันธ์กับผู้ใต้บังคับบัญชา โดยมีความเที่ยงธรรมให้เวลาให้โอกาส ให้อภัย ให้ข้อเสนอแนะช่วยเหลือแก้ปัญหา มีความเข้าใจในความแตกต่างของคน ความสัมพันธ์กับ เพื่อนร่วมงาน ต้องพยายามปรับตัวให้เข้ากับเพื่อนร่วมงานด้วยความรู้สึกเอื้ออาทร เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รู้จัก ประสานงานประสานใจด้วยความนุ่มนวล นอบน้อม แน่วแน่และหนักแน่น การทำงานมีความยืดหยุ่น เกิดความรู้สึกประสานได้อย่างคล่องตัว ความสัมพันธ์กับประชาชนต้องทราบปัญหาความต้องการของ ประชาชนให้ได้รับข้อมูลข่าวสารอย่างถูกต้อง โดยข้าราชการที่ดีต้องรู้จักสำนึกในการบริการประชาชน ไม่ใช่บริการแต่พวกเดียวกัน

ธนจรส พูนสิทธิ์ (2541 : 20) กล่าวว่า การบริหารงาน นอกจากบริหารตนและบริหารคน การบริหารงานมีความสำคัญมากองค์ประกอบของการบริหารงานหรือ POSDCoRB เป็นหลักพื้นฐาน ของการบริหาร P ตัวแรกคือ Planning การวางแผน แผนวางแล้วต้องนำไปปฏิบัติ O คือ Organizing การจัดองค์การการจัดโครงสร้าง การวางจัดวางระบบงานต่าง ๆ S คือ Staffing การจัดหาบุคลากร การสรรหาบุคลากรเข้ามาทำหน้าที่ การใช้คนให้ตรงกับงาน D คือ Directing การบริหารจัดการ การกำกับดูแลทรัพยากรการบริหารโดยเฉพาะงบประมาณ Co คือ Coordinating การประสาน การตรวจสอบกลั่นกรอง สุดท้าย B คือ Budgeting เป็นกรอบในการบริหารงานแบบกว้าง ๆ ใน ปัจจุบันแนวคิดหรือเทคนิค การบริหารมีมากขึ้นกว่าเดิมงานการประสานสัมพันธ์ รวมถึง Communication การติดต่อสื่อสาร R คือ Reporting การรายงาน

ความหมายของการจัดการ

Robbins and Coulter (2002 อ้างถึงใน อนิวัช แก้วจำนงค์, 2554 : 19) ให้ความหมายของการจัดการว่าเป็นกระบวนการของความร่วมมือเพื่อให้เกิดการร่วมกันดำเนินกิจกรรมการทำงานให้ประสบผลสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิพลต่อตนเองและผู้อื่น

Snell (2002 อ้างถึงใน อนิวัช แก้วจำนงค์, 2554 : 20) มีแนวคิดว่าการจัดการคือกระบวนการของการทำงานคนและทรัพยากรอื่นๆ เพื่อให้องค์การสามารถบรรลุผลสำเร็จ

Bartol, K. and Martin, D. (1998 อ้างถึงใน สาคร สุขศรีวงศ์, 2552 : 25) การจัดการเป็นกระบวนการในการดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การโดยการทำหน้าที่หลัก 4 ประการ ได้แก่ การวางแผน การจัดองค์การ การชี้นำ และการควบคุมองค์การ

ธีรฤทธิ บุญยโสภณ และวีระพงษ์ เฉลิมจิระรัตน์ (2554 : 12) การจัดการคือ กระบวนการอย่างหนึ่งภายในองค์การ ซึ่งมีลำดับการทำงานเป็นขั้นตอน มีกลุ่มบุคคลเป็นกลไกสำคัญในการบริหารงาน มีทรัพยากรอื่นๆ ประกอบด้วยเงินทุน เครื่องจักร และวัสดุครุภัณฑ์ต่างๆ เป็นองค์ประกอบ

ธงชัย สันติวงษ์ (2543 อ้างถึงใน อนิวัช แก้วจำนงค์, 2554 : 20) การจัดการ หมายถึงภารกิจของบุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือหลายคน เรียกว่าผู้บริหาร ที่เข้ามาทำหน้าที่ประสานงานให้การทำงานของบุคคลที่ต่างทำและไม่อาจประสบผลสำเร็จจากการแยกกันทำให้สามารถบรรลุผลสำเร็จได้ด้วยดี

สาคร สุขศรีวงศ์ (2554 : 26) การจัดการ หมายถึง การทำงานให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ผ่านกิจกรรมการจัดการ 4 ประการ ได้แก่ การวางแผน การจัดองค์การ การชี้นำ และการควบคุมองค์การ

รังสรรค์ ประเสริฐศรี (2549 : 13) การจัดการ หมายถึง กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำทรัพยากรการบริหารมาใช้ให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การ ประกอบด้วย การวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การนำ (Leading) และการควบคุม (Controlling)

อนิวัช แก้วจำนงค์ (2552 : 25) การจัดการ หมายถึง กระบวนการในการทำงานอย่างเป็นขั้นตอนโดยใช้การวางแผน การจัดองค์การ การจัดการทรัพยากรมนุษย์ การนำและการควบคุมรวมถึงมีการประสานการทำงานทั้งภายในและภายนอกองค์การเพื่อให้การทำงานบรรลุเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

กระบวนการจัดการ

Fayol (1949) ได้สรุปสาระสำคัญเกี่ยวกับกระบวนการจัดการ (Management Processes) ว่าประกอบด้วยหน้าที่ทางการจัดการ 5 ประการ เรียกว่า POCCC ดังนี้

1. การวางแผน (Planning)
2. การจัดองค์การ (Organizing)
3. การบังคับบัญชาหรือการสั่งการ (Commanding)
4. การประสานงาน (Coordinating)
5. การควบคุม (Controlling)

Gulick and Urwick (1973 : 17) ได้เสนอหลักที่เกี่ยวกับการบริหารซึ่งคนที่เป็นผู้บริหารจะต้องทำมีหน้าที่สำคัญอยู่ 7 ประการคือ การวางแผนการจ้ดองค์การ การจัดคนเข้าทำงาน การสั่งการ การประสานงาน การรายงานและการงบประมาณหรือเรียกสั้นๆว่า “POSDCoRB” ซึ่งประกอบด้วยรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. P- Planning หมายถึง การวางแผน ได้แก่ การจัดวางโครงการและแผนงานต่างๆ ขึ้นมาไว้ล่วงหน้า ซึ่งเป็นการเตรียมการก่อนลงมือปฏิบัติ เพื่อให้การดำเนินการสามารถบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. O-Organizing หมายถึง การจัดองค์การ ได้แก่ การแบ่งงาน (Division of Work) การกำหนดส่วนงาน โครงสร้างขององค์การ การกำหนดตำแหน่งงานต่างๆ พร้อมกับอำนาจหน้าที่ โดยพิจารณาให้เหมาะสมกับงาน

3. S-Staffing หมายถึง การจัดการเกี่ยวกับตัวบุคคลในองค์การ นับตั้งแต่ การจัดอัตรากำลัง การสรรหา การคัดเลือก การบรรจุแต่งตั้งบุคคล การเลื่อนชั้น เลื่อนตำแหน่ง เงินเดือน การโยกย้าย การพัฒนาบุคคลในองค์การเรื่อยไปจนกระทั่งการให้บุคคลพ้นจากตำแหน่ง

4. D-Directing หมายถึง การอำนวยการ ได้แก่ การทำหน้าที่ในการตัดสินใจวินิจฉัยสั่งการ การออกคำสั่ง มอบหมายภารกิจงานไปให้ผู้ใต้บังคับบัญชา หลังจากนั้นต้องใช้ภาวะของการเป็นผู้นำในการกระตุ้นจูงใจคนให้ยอมรับในผู้บริหาร

5. Co- Coordinating หมายถึง การประสานงาน ได้แก่ การทำหน้าที่ในการประสานกิจกรรมต่างๆ ที่ได้มีการแบ่งแยกออกไปเป็นส่วนงานย่อยๆ เพื่อให้ทุกภาคส่วนสามารถทำงานประสานสอดคล้องกัน และมุ่งไปสู่เป้าหมายเดียวกันของบุคคลและหน่วยงานที่เป็นผู้ใต้บังคับบัญชาได้รายงานมา การรายงานถือเป็นมาตรการในการตรวจสอบและควบคุมงานด้วย

7. B- Budgeting หมายถึง การงบประมาณ ได้แก่ หน้าที่ที่เกี่ยวกับการจัดหางบประมาณ การจัดทำบัญชีการใช้จ่ายเงินและการตรวจสอบควบคุมด้านการเงิน การบัญชีของหน่วยงาน

ศาสตราจารย์ (2554 : 26-27) กิจกรรมหลักทางการจัดการแบ่งออกเป็นกระบวนการซึ่งประกอบด้วยกิจกรรม 4 ประการ คือ การวางแผน การจัดองค์การ การชี้นำ และการควบคุมองค์การ

1. การวางแผน (Planning) ประกอบด้วย การกำหนดของเขตของธุรกิจ ตั้งเป้าหมายและวัตถุประสงค์ ตลอดจนกำหนดวิธีการเพื่อให้สามารถดำเนินงานได้ตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่ตั้งไว้ เมื่อเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และวิธีในการในการทำงานชัดเจนตามขอบเขตที่กำหนดแล้วผู้บริหารจึงดำเนินกิจกรรมต่อไป คือ การจัดองค์การ

2. การจัดองค์การ (Organizing) ประกอบด้วย การจัดบุคลากร แบ่งแผนงาน และจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ให้เหมาะสม สอดคล้องกับแผนงาน เพื่อให้องค์การสามารถดำเนินการตามแผนให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนด

3. การชี้นำ (Leading) ประกอบด้วยเนื้อหา 2 เรื่องที่สำคัญ คือ ภาวะผู้นำ (Leader Ship) ซึ่งเกี่ยวข้องกับการพัฒนาตัวผู้บริหารเอง และการจูงใจ (Motivation) ซึ่งเกี่ยวข้องกับการชักจูงหรือกระตุ้นให้ผู้อื่นทำงานได้อย่างเต็มที่ตามความรู้ความสามารถ

4. การควบคุม (Controlling) เป็นการควบคุมองค์การให้การดำเนินงานต่างๆ ภายในองค์การ เป็นไปตามแผนงาน ความคาดหวังหรือมาตรฐานที่กำหนด

แนวคิดและทฤษฎีการสร้างเครือข่าย

ทฤษฎีเครือข่าย

การสร้างเครือข่ายการทำงานเป็นวิธีการทำงานที่ได้รับความนิยมทั้งในภาคธุรกิจและในการทำงานเชิงพัฒนาสังคม ซึ่งในโลกธุรกิจนั้น แนวความคิดของระบบเครือข่ายได้เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2513 โดยเริ่มจากธุรกิจของการจัดหางานทำและการสรรหาบุคคลที่เหมาะสม สำหรับในทางสังคมวิทยา เครือข่ายเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Network) อย่างหนึ่ง ที่แตกต่างไปจากกลุ่มโดยที่กลุ่มจะมีขอบเขตที่ชัดเจน รู้ว่าใครเป็นสมาชิก มีความเป็นรูปธรรมมองเห็นได้มีโครงสร้างทางสังคมในระดับหนึ่ง แต่เครือข่ายเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ไม่มีขอบเขต การเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกเครือข่ายอาจจะมองเห็นหรือมองไม่เห็นเป็นรูปธรรมก็ได้ ซึ่งการเชื่อมโยงระหว่างกันที่จะเห็นเป็นรูปธรรมของเครือข่ายมี 3 ลักษณะ คือ เครือข่ายการแลกเปลี่ยน เครือข่ายการติดต่อสื่อสาร และเครือข่ายความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกัน เครือข่ายไม่มีโครงสร้างแน่นอนตายตัว อาจมีการออกแบบโครงสร้างขึ้นมาทำหน้าที่สานความสัมพันธ์ระหว่างคน กลุ่มองค์กรให้ต่อเนื่อง แต่ในเครือข่ายไม่มีใครบังคับให้ใครทำอะไรได้ แต่ละคนหรือกลุ่มองค์กร ต่างก็เป็นศูนย์กลางของเครือข่ายได้พอกๆ กัน ดังนั้นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมของเครือข่ายจึงมีความซับซ้อนกว่ากลุ่มหรือองค์กรมากนัก (Boissevain and Mitchell, 1973 อ้างถึงใน กรมการพัฒนาชุมชน, 2547 : 1-2)

แนวทางการวิเคราะห์เครือข่ายสามารถนำมาใช้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสรรพสิ่งต่างๆ ได้ตั้งแต่ระดับครอบครัวจนถึงระดับโลก สรรพสิ่งต่างๆที่อยู่ในเครือข่ายความสัมพันธ์ เราเรียกว่า จุด (Node) ถ้ามีการเชื่อมโยงระหว่างจุดต่างๆ ความสัมพันธ์ (Relationships) ของจุดเหล่านี้ก็คือ เครือข่าย (Network) ซึ่งความสัมพันธ์ที่ดี จะสามารถทำให้บุคคลในองค์กรมีการเชื่อมโยงประสานงานกันและกันที่ดีขึ้น รวมทั้งสามารถถึงทรัพยากรของแต่ละองค์กรมาประสานเชื่อมโยงกันเพื่อให้เกิดประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งในปัจจุบันนี้มีองค์กรจำนวนมากตระหนักว่าเครือข่ายเป็นเครื่องมือที่มีคุณค่าในการแบ่งปันข้อมูลข่าวสารระหว่างกันขององค์กรที่มีวัตถุประสงค์คล้ายคลึงกัน หรือเกี่ยวข้องกันให้ได้ประโยชน์สูงสุดภายใต้ทรัพยากรที่จำกัด

ทฤษฎีและแนวคิดการสร้างเครือข่าย

การสร้างเครือข่ายในการทำงานเชิงพัฒนา มีแนวโน้มที่จะเป็นการสร้างเครือข่ายระหว่างองค์กรที่ทำงานพื้พืดซึ่งกันและกัน มากกว่าที่จะแข่งขันกัน ทฤษฎีและแนวคิดที่อธิบายการสร้างเครือข่ายการทำงาน ได้แก่

1. **ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange Theory)** อธิบายถึงการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างกัน ดังนั้น เหตุผลหลักที่จะทำให้เครือข่ายเกิดขึ้นได้โดยสมัครใจ ก็คือ แต่ละฝ่ายมองเห็นประโยชน์ที่ตนจะได้รับจากการเข้าร่วมเครือข่าย ซึ่งจะนำไปสู่ความเต็มใจที่จะประสานกันหรือเข้าร่วมเป็นเครือข่าย

2. **แนวคิดการรวมพลัง (Synergy)** เป็นการผนึกกำลังในลักษณะที่มากกว่า $1+1 = 2$ แต่ต้องเป็น $1+1 > 2$ หมายความว่า การรวมพลังกันทำงานนำไปสู่ผลลัพธ์ที่มีคุณค่าหรือเข้มแข็งมากกว่าการที่แต่ละองค์กรจะทำงานโดยโดดเดี่ยว

การจัดการเครือข่ายการบริหารงาน (Network Management)

การปฏิรูประบบราชการที่เริ่มมาตั้งแต่ปี 2545 มุ่งเน้นให้มีการนำการจัดการภาครัฐแนวใหม่ (New Public Management) มาใช้กับระบบราชการแบบเดิมที่มุ่งเน้นการบริหารภาครัฐ (Public Management) เน้นการเปลี่ยนแปลงให้ระบบราชการมีความยืดหยุ่นในการดำเนินการมากยิ่งขึ้น จากเดิมที่ให้ความสำคัญกับการจัดองค์การในแนวดิ่ง (Vertical Organizing) มาเป็นการจัดการในแนวราบ (Horizontal Organizing) จากที่เน้นการสั่งการ (Command) มาเป็นความร่วมมือ (Cooperation) และการประสานงาน (Coordination) ต้องมีการทำงานกับทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นระหว่างส่วนราชการด้วยตนเอง ภาคธุรกิจเอกชน ภาคประชาสังคม ชุมชนและท้องถิ่น ในรูปภาคีหรือหุ้นส่วนในการทำงาน ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้ต้องมีการปรับกระบวนการและกระบวนการบริหารราชการในรูปของ “การจัดการเครือข่าย” (Network Management) ที่นับวันจะมีความสำคัญมากยิ่งขึ้น แต่ในทุกวันนี้มีน้อยคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระบบราชการและข้าราชการไทย จะมีความรู้ความเข้าใจและสามารถใช้การจัดการเครือข่ายสนับสนุนการทำงานที่ตนรับผิดชอบได้อย่างสัมฤทธิ์ผล

ความหมายและแนวคิดการจัดการเครือข่ายการบริหารงาน

เสถียร จิวรวงศ์ (2549 : 9) กล่าวว่า เครือข่าย คือ การเชื่อมโยงร้อยรัดเอาความพยายามและการดำเนินงานของฝ่ายต่างๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบและอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อปฏิบัติภารกิจอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันโดยที่แต่ละฝ่ายยังคงปฏิบัติภารกิจหลักของตนต่อไปอย่างไม่สูญเสียเอกลักษณ์และปรัชญาของตนเอง การเชื่อมโยงนี้อาจเป็นรูปของการรวมตัวกันแบบหลวมๆ เฉพาะกิจตามความจำเป็น หรืออาจอยู่ในรูปของการจัดองค์กรที่เป็นโครงสร้างของความสัมพันธ์กันอย่างชัดเจน

ชนิษฐา กาญจนรังสีนนท์ (มปพ.) เครือข่ายสังคม หมายถึง กลุ่มของความสัมพันธ์ที่บุคคลกลุ่มหนึ่งมีต่อกันและกัน ลักษณะของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นสามารถนำไปใช้อธิบายพฤติกรรมของบุคคลเหล่านี้ได้ หรืออีกความหมายหนึ่งคือ ชุดของการเชื่อมโยงซึ่งกันและกันระหว่างบุคคลที่ก่อให้เกิดสายใยผูกพันของครอบครัว เพื่อน และคนรู้จักในช่วงชีวิตของคน เครือข่ายสังคมอาจเปรียบได้กับภาพของจุดต่างๆ ที่มีการเชื่อมโยงกันด้วยเส้นตรงหลาย ๆ เส้น จุดคือบุคคล และเส้นตรงคือสายสัมพันธ์ บุคคลแต่ละคน จึงเป็นเสมือนจุดศูนย์กลางที่มีสายสัมพันธ์กับจุดหรือบุคคลอื่นที่มีสายสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ต่อไปอีก ที่บุคคลตรงจุดศูนย์กลางไม่รู้จัก แนวทางการวิเคราะห์เครือข่ายสามารถนำมาใช้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสรรพสิ่งต่างๆ ได้ตั้งแต่ระดับครอบครัวจนถึงระดับโลก สรรพสิ่งต่างๆ ที่อยู่ในเครือข่ายความสัมพันธ์เราเรียกว่า จุด (Node) ถ้ามีการเชื่อมโยงระหว่างจุดต่างๆ ความสัมพันธ์ของจุดเหล่านี้ ก็คือ เครือข่าย (Network)

วิชัย แสงศรี (2552 : 27) ให้ความหมายของเครือข่ายว่า หมายถึง การสร้างความสัมพันธ์ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยมีหลักการ ข้อตกลง และแนวปฏิบัติที่ชัดเจนระหว่างคนกับคน คนกับกลุ่ม กลุ่มกับกลุ่ม และเครือข่ายต่อเครือข่าย ความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนความรู้จากหน่วยงานต่าง ๆ โดยอาจผ่านเข้ามาทางผู้นำกลุ่ม หรือสมาชิกของกลุ่มให้สมาชิกของกลุ่มที่ประกอบอาชีพเดียวกันและทำงานร่วมกัน เป็นวิธีการถ่ายทอดที่ทำให้ทุกคนมีส่วนร่วม ทั้งนี้ จะประสบความสำเร็จได้เพราะมีผู้นำที่ดี ที่มุ่งให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกัน กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจึงประสบความสำเร็จ นอกจากนี้ การเรียนรู้ของสมาชิกในเครือข่ายมีอยู่ตลอดเวลาการเรียนรู้บางอย่างก็รับจากภายนอกเข้ามาเกือบทั้งหมด แต่บางอย่างก็มีการปรับและ

ประยุกต์ให้ใช้ได้อย่างเหมาะสมกับสถานะเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อวัตถุประสงค์ในการพัฒนาวิชาชีพ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2544) ได้สรุปว่า เครือข่าย หมายถึง การที่ปัจเจกบุคคล องค์กร หน่วยงานหรือ สถาบันใด ๆ ที่ตกลงจะประสานเชื่อมโยงเข้าหากัน ภายใต้วัตถุประสงค์หรือข้อตกลงอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันอย่างเป็นระบบ กลุ่มเครือข่ายนี้ต้องมีการแสดงออกเป็นการลงมือกระทำกิจกรรมร่วมกันโดยเครือข่ายเพื่อการปฏิรูปการศึกษามีจุดมุ่งหมายเพื่อการปฏิรูปการศึกษา

ความหมายของเครือข่ายที่ผู้เข้าร่วมได้ให้ไว้อย่างหลากหลายในการประชุมสัมมนา เรื่อง การจัดการเครือข่าย : กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา 1) เป็นการรวมตัวของบุคคล องค์กร หน่วยงาน เพื่อร่วมคิดร่วมกระทำกิจกรรมอย่างเป็นระบบ โดยมีวัตถุประสงค์เดียวกัน เพื่อให้บังเกิดผลในทางที่ดี 2) การเป็นแนวร่วม เพื่อดำเนินการไปสู่จุดมุ่งหมายเดียวกัน 3) การที่ปัจเจกบุคคล องค์กรหน่วยงานหรือสถาบันตกลงที่จะร่วมมือประสาน และเชื่อมโยงกันโดยมีข้อตกลงและมีวัตถุประสงค์เดียวกัน 4) การทำงานเป็นระบบของหน่วยงาน หรือบุคคลต่าง ๆ และมีความสัมพันธ์แบบสองทาง (two-way relationship) โดยมีเป้าหมายเดียวกัน และมีการประสานงาน

ทวนเปาซี กูจิ (2554 : 17) ให้ความหมายว่า เครือข่าย หมายถึง การรวมตัวของกลุ่มที่มีการประสานงานหรือทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง มีระยะเวลาอันพอควร มีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายร่วมกัน และหากบรรลุวัตถุประสงค์หนึ่งแล้วเปลี่ยนแปลงหรือเพิ่มเติมวัตถุประสงค์ใหม่ได้ และยังเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมของปัจเจกบุคคล กลุ่ม และองค์กร ผ่านรูปแบบของปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ เช่น กิจกรรม การสื่อสาร ความร่วมมือ การพึ่งพาอาศัย การแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ซึ่งเป็นปฏิสัมพันธ์ที่มีโครงสร้างและรูปแบบที่หลากหลาย ตลอดจนมีเป้าหมายร่วมกัน

Boissevain and Mitchell (1973 อ้างถึงใน ขนิษฐา กาญจนรังษินนท์, มพป.) ได้กล่าวว่า เครือข่าย เป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างหนึ่งที่แตกต่างไปจากกลุ่ม โดยที่กลุ่มจะมีขอบเขตที่ชัดเจน รู้ว่าใครเป็นสมาชิก ใครไม่ใช่สมาชิกมีความเป็นรูปธรรมมองเห็นได้ มีโครงสร้างทางสังคมในระดับหนึ่ง แต่เครือข่ายเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ไม่มีขอบเขต การเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกเครือข่ายอาจจะมองเห็นและมองไม่เห็นเป็นรูปธรรมก็ได้ สาธะของการเชื่อมโยงระหว่างกันที่จะช่วยให้มองเห็นรูปธรรมของเครือข่ายมี 3 ลักษณะ คือ เครือข่ายการแลกเปลี่ยน เครือข่ายการติดต่อสื่อสารและเครือข่ายความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกัน เครือข่ายไม่มีโครงสร้างที่แน่นอนตายตัว อาจมีการออกแบบโครงสร้างขึ้นมาทำหน้าที่สานความสัมพันธ์ระหว่างคน/กลุ่ม องค์กรให้ต่อเนื่อง แต่ในเครือข่ายไม่มีใครบังคับให้ใครให้กระทำอะไรได้ แต่ละคน/กลุ่มองค์กรต่างก็เป็นศูนย์กลางของเครือข่ายได้พอๆ กัน ดังนั้นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมของเครือข่ายจึงมีความซับซ้อนกว่ากลุ่ม/องค์กรมากนัก

วีระศักดิ์ เครือเทพ (2550 : 35) ให้ความหมายเครือข่ายในทางรัฐประศาสนศาสตร์ว่า คือ การจัดรูปแบบความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างของการทำงานระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ตั้งแต่สองหน่วยงานขึ้นไป ซึ่งอาจเป็นหน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานเอกชนที่แสวงหากำไร หน่วยงานพัฒนาเอกชนที่ไม่แสวงหากำไร กลุ่มอาสาสมัครของประชาชนหรือองค์กรระหว่างประเทศ เพื่อร่วมมือร่วมใจกัน

ดำเนินการกิจของสาธารณะบางประการ โดยมีองค์กรภาครัฐเป็นแกนหลักของเครือข่าย ทั้งนี้ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงเหล่านี้ เป็นไปในลักษณะที่พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และมีความสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยมีเป้าหมายของความร่วมมือก็เพื่อต้องการแก้ไขปัญหาสาธารณะบางประการร่วมกัน ซึ่งเป็นปัญหาที่องค์กรใดองค์กรหนึ่งมีอาจดำเนินการให้บรรลุผลสำเร็จได้โดยลำพัง

Robert Putnam (1993 อ้างถึงใน ขนิษฐา กาญจนรังษินนท์, มปป.) ให้คำจำกัดความของเครือข่ายว่าเป็นกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับแบบแผนความสัมพันธ์แนวราบของชุมชน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคล กลุ่ม และองค์กรในชุมชน เป็นโครงสร้างที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมแบบประชาธิปไตยในการตัดสินใจ และเป็นการสร้างทุนทางสังคมขึ้นในชุมชน ให้เป็นเหมือนคลังเก็บความปรารถนาดีและความร่วมมือ ซึ่งสามารถนำมาใช้ทำให้ประชาคมเข้มแข็ง

Starkey (อ้างถึงใน จำนงค์ แจ่มจันทรวงษ์, 2553 : 34) จากการสังเคราะห์เครือข่ายในหลายประเทศ พบว่า เครือข่ายอาจจัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการจากหน่วยราชการหรือหน่วยงานพัฒนาเอกชน หรืออาจเกิดขึ้นแบบไม่เป็นทางการ ด้วยการวางแผนการทำกิจกรรมร่วมกันของบุคคลหรือองค์กรที่สมัครใจ โครงสร้างของเครือข่ายมีได้หลายรูปแบบ แต่ก็มีความสำคัญน้อยกว่ากระบวนการติดต่อกันหลายทิศทางของสมาชิกภายในเครือข่ายไม่ใช่การส่งจดหมายข่าวไปให้สมาชิกตามรายชื่อเท่านั้น แต่ต้องมีการแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน ช่องทางการแลกเปลี่ยนและร่วมมือภายในเครือข่ายสามารถจัดขึ้นในลักษณะการประชุม การประชุมเชิงปฏิบัติการหรือการทดลอง การสัมมนา การเผยแพร่เอกสาร และการทำกิจกรรมร่วมกัน

สนธยา พลศรี (2550 : 207) ให้ความหมายของเครือข่ายว่า หมายถึง ความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงระหว่างสมาชิกซึ่งอาจจะเป็นบุคคลต่อบุคคล บุคคลต่อกลุ่ม กลุ่มต่อกลุ่ม เครือข่ายต่อเครือข่ายกลายเป็นเครือข่ายย่อยภายใต้เครือข่ายใหญ่ ในการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายไม่ได้เป็นเพียงการรวมตัวกันโดยทั่วไปแต่มีเป้าหมายในการทำกิจกรรมร่วมกันทั้งที่เป็นครั้งคราวหรืออาจเป็นกิจกรรมที่ต่อเนื่อง จึงเป็นการเชื่อมโยงคนที่มีความสนใจร่วมกัน พบปะสังสรรค์ และพัฒนาไปสู่การลงมือร่วมกันทำกิจกรรมต่างๆ ด้วยเป้าหมาย และจุดประสงค์เดียวกัน ดังนั้นเครือข่ายจึงไม่ใช่เป็นเพียงการรวบรวมรายละเอียดบุคคลที่เป็นสมาชิกเท่านั้น แต่มีการจัดระบบให้สมาชิกสามารถดำเนินกิจกรรมร่วมกัน เพื่อบรรลุจุดหมายที่สมาชิกเห็นพ้องต้องกัน สิ่งที่เชื่อมโยงสมาชิกเข้าด้วยกันคือ วัตถุประสงค์ หรือผลประโยชน์ที่ต้องการบรรลุผลร่วมกัน การสนับสนุนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

ในปัจจุบันนี้ทุกหน่วยงาน ทุกองค์กร ต่างได้ให้ความสำคัญกับการบริหารเครือข่ายแทบจะเรียกได้ว่าทุกองค์กร มีการติดตั้งระบบการสื่อสารทั้งภายในหน่วยงาน และระบบการสื่อสารไปยังภายนอก เพื่อประสิทธิภาพในการทำงาน และผลประโยชน์สูงสุดขององค์กร ซึ่งเราจำเป็นต้องมีระบบการบริหารเครือข่ายที่ดี มีประสิทธิภาพ มีระบบที่สามารถวิเคราะห์ปัญหาความล่าช้าในระบบว่าเกิดขึ้นจากสาเหตุใด และระบบนั้นต้องมีคุณสมบัติในการรายงานผลได้อย่างหลากหลายทั้งในแบบตัวเลขและแบบกราฟรูปภาพ (ต่อศักดิ์ ไชยมาลี, 2549 : 46)

สรุปได้ว่า เครือข่าย หมายถึง การทำงานร่วมกันของกลุ่มคนหรือองค์กรที่มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มและมีเป้าหมายหรือมีวัตถุประสงค์ร่วมกันเป็นไปในทิศทางเดียวกัน มีโครงสร้างความสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยมีการเชื่อมโยงและประสานงานร่วมกันในลักษณะ

พึงพาอาศัย ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ร่วมกัน โดยลักษณะ การเชื่อมโยง เครือข่ายจะมีการเชื่อมโยงระหว่างปัจเจกบุคคลกลุ่มคนและองค์กร ทั้งนี้มีการติดต่อซึ่งกันและกันทั้งในระดับภายในองค์กรและภายนอกองค์กร

องค์ประกอบของเครือข่าย

องค์ประกอบของเครือข่าย หมายถึงอะไร เครือข่ายเทียม (Pseudo Network) คือ เครือข่ายที่เป็นเพียงการชุมนุมพบปะสังสรรค์ระหว่างสมาชิกของเครือข่าย โดยที่ต่างฝ่ายต่างไม่มี เป้าหมายร่วมกันและไม่ได้มีความตั้งใจอย่างแน่วแน่ในการทำกิจกรรมร่วมกัน เครือข่ายเช่นนี้จึงไม่มีการสานต่อและเสริมต่อกันขึ้นระหว่างสมาชิกในเครือข่าย ดังนั้น การทำเข้าใจกับองค์ประกอบของ เครือข่ายจึงมีความสำคัญ เพื่อให้เกิดการสร้างเครือข่ายที่แท้จริงได้ โดยองค์ประกอบที่สำคัญของ เครือข่ายว่ามี 7 องค์ประกอบด้วยกัน คือ (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2543 : 36-44)

1. การรับรู้มุมมองร่วมกัน (Common Perception) การรับรู้ร่วมกันถือเป็นหัวใจ ของเครือข่าย เพราะหากสมาชิกไม่มีความเข้าใจในการเข้าร่วมเป็นเครือข่าย จะมีผลทำให้การประสานงาน และการขอความร่วมมือในการดำเนินการเป็นไปได้ยากลำบาก

2. การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (Common Vision) สมาชิกในเครือข่ายจะต้องมองเห็น จุดมุ่งหมายในอนาคตร่วมกันระหว่างสมาชิกในกลุ่ม การรับรู้เข้าใจถึงทิศทางเดียวกัน และการมี เป้าหมายที่จะดำเนินไปด้วยกันจะช่วยให้ขบวนการเคลื่อนไหวมีพลัง เกิดเอกภาพ และช่วยบรรเทา ความขัดแย้งอันเกิดจากมุมมองที่แตกต่างลงไปได้ แม้ว่าวิสัยทัศน์ร่วมจะเป็นสิ่งที่ต้องใช้เวลาใน การสร้างให้เกิดขึ้น แต่ก็จำเป็นต้องสร้างให้เกิดขึ้นได้ และสมาชิกของเครือข่ายก็ควรมีวิสัยทัศน์ย่อย ส่วนตัวที่สอดคล้องไปด้วยกันกับวิสัยทัศน์ของเครือข่าย

3. การมีผลประโยชน์และความสนใจร่วมกัน (Mutual interests/benefits) เครือข่าย เกิดจากการที่สมาชิกแต่ละคนต่างก็มีความต้องการของตนเอง แต่ความต้องการเหล่านั้นจะไม่สามารถ บรรลุผลสำเร็จได้ หากสมาชิกต่างคนต่างอยู่ ความจำกัดนี้ทำให้เกิดการรวมตัวกันบนฐานของ ผลประโยชน์ร่วมที่มากเพียงพอจะดึงดูดให้รวมเป็นเครือข่าย ดังนั้น การรวมเป็นเครือข่ายจึงต้อง ตั้งอยู่บนฐานของผลประโยชน์ที่มีร่วมกัน

4. การมีส่วนร่วมของสมาชิกเครือข่ายอย่างกว้างขวาง (all stakeholders participation) การมีส่วนร่วมของสมาชิกในเครือข่าย เป็นกระบวนการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายในเครือข่าย ซึ่งการมี ส่วนร่วมย่อมเป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมลงมือกระทำอย่าง แข็งขัน สถานะของสมาชิกในเครือข่าย ควรเป็นไปในลักษณะของความเท่าเทียมกัน (Equal Status) ในฐานะหุ้นส่วน (Partner) ของเครือข่าย ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในแนวราบ (Horizontal relationship) ที่เท่าเทียมกันแทนความสัมพันธ์ในแนวตั้ง (Vertical Relationship) หมายความว่า หากการรวมตัว เป็นเครือข่ายเกิดขึ้นระหว่างรัฐกับชุมชนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐก็ต้องวางสถานะของตนเอง เทียบเท่ากับประชาชนในฐานะของสมาชิกเครือข่าย

5. กระบวนการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (Complementary Relationship) คือ การที่ สมาชิกของเครือข่ายต่างก็ต้องเสริมสร้างซึ่งกันและกัน โดยที่จุดแข็งของฝ่ายหนึ่งไปช่วยแก้ไขจุดอ่อน ของอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งจะทำให้ผลตอบแทนหรือผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวเป็นเครือข่าย มากกว่าการไม่สร้างเครือข่ายแต่ต่างคนต่างอยู่

6. การพึ่งอิงร่วมกัน (Interdependence) สมาชิกของเครือข่ายต่างจำเป็นต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกในเครือข่าย เพื่อให้เกิดการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน การจะทำให้สมาชิกหรือหุ้นส่วนของเครือข่ายยึดโยงกันให้แน่นหนา จำเป็นต้องทำให้หุ้นส่วนแต่ละคนรู้สึกว่ หากเอาหุ้นส่วนคนใดคนหนึ่งออกไปจะทำให้เครือข่ายล่มลงไปได้ การดำรงอยู่ของหุ้นส่วนแต่ละคนจึงจำเป็นต้องดำรงอยู่ของเครือข่าย ซึ่งการพึ่งอิงร่วมกันนี้จะส่งผลทำให้สมาชิกต้องมีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันโดยอัตโนมัติ

7. การปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน (Interaction) หากสมาชิกในเครือข่ายไม่มีการปฏิสัมพันธ์กันแล้ว ย่อมไม่มีทางที่จะเกิดความร่วมมือกันได้ และจะไม่เกิดเครือข่ายความร่วมมืออย่างแท้จริง ดังนั้น สมาชิกในเครือข่ายต้องทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกด้วยกัน ซึ่งผลของการปฏิสัมพันธ์นี้ต้องก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเครือข่ายตามมาด้วย ปฏิสัมพันธ์ดังกล่าว จะเป็นลักษณะความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนระหว่างกัน (Reciprocal Exchange) มิใช่ปฏิสัมพันธ์ฝ่ายเดียว (Unilateral exchange) ยิ่งสมาชิกมีการปฏิสัมพันธ์กันมากเท่าใด ก็จะทำให้ความผูกพันภายในระหว่างกันมากขึ้นเท่านั้น ช่วยให้เกิดการเชื่อมโยงในระดับที่แน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น (Highly integrated) นอกจากนี้ การปฏิสัมพันธ์ยังช่วยให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างกันมากขึ้น อันจะช่วยให้เครือข่ายเข้มแข็งยิ่งขึ้น

จากที่กล่าวมา สามารถสรุปความหมายขององค์ประกอบของเครือข่ายได้ว่า การรวมตัวเป็นเครือข่ายเพื่อให้เกิดการสร้างเครือข่ายที่แท้จริงนั้น เกิดจากการที่มีผลประโยชน์หรือความต้องการร่วมกัน ฉะนั้นการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายจะต้องอาศัยการรับรู้มุมมองในการทำงานร่วมกัน การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน มีการติดต่อประสานงาน ร่วมมือกันเพื่อรักษาความเป็นเครือข่ายเพราะหากสมาชิกในองค์กรไม่เข้าใจถึงองค์ประกอบของเครือข่ายแล้ว อาจทำให้เกิดเครือข่ายเทียมขึ้นมาได้ดังที่กล่าวไปแล้ว

ประเภทและรูปแบบของเครือข่าย

สนธยา พลศรี (2550 : 229-242) ได้แบ่งประเภทของเครือข่ายตามหลักเกณฑ์ที่นิยมใช้กันทั่วไป คือ

1. แบ่งตามความซับซ้อนของกลไกการทำงาน โดยพิจารณาจากความซับซ้อนในการรวมตัวและขยายตัวของสมาชิกจากความซับซ้อนน้อยแล้วเพิ่มความซับซ้อนมากขึ้นเป็นลำดับ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) เครือข่ายชั้นเดียว เป็นเครือข่ายที่เกิดจากการรวมตัวของสมาชิกเพียงระดับเดียว โครงสร้างไม่มีความซับซ้อนมากนัก 2) เครือข่ายหลายชั้น เป็นเครือข่ายที่สมาชิกรวมกันในลักษณะของการขยายเครือข่ายออกไปหลายระดับหรือหลายชั้น ซึ่งจะมีความซับซ้อนที่หลายระดับ

2. การแบ่งตามสถานภาพและบทบาทของสมาชิกแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) เครือข่ายแนวนอน (Horizontal Network) เป็นเครือข่ายที่สมาชิกมีลักษณะคล้ายคลึงกัน เมื่อรวมเป็นเครือข่ายจะมีตำแหน่ง และหน้าที่ที่ทัดเทียมกัน ไม่มีใครมีอำนาจเหนือกว่าใคร แต่ต่างนำศักยภาพของตนมาใช้ในการดำเนินงานของเครือข่ายอย่างเต็มที่ 2) เครือข่ายแนวตั้ง (Vertical Network) เป็นเครือข่ายที่สมาชิกมีลักษณะแตกต่างกัน เมื่อรวมเป็นเครือข่ายสมาชิกจะมีตำแหน่งหน้าที่แตกต่างกันออกไป เช่นสมาชิกแกนนำ สมาชิกธรรมดา สมาชิกสมทบ เป็นต้น

3. การแบ่งตามระดับการรวมตัวของสมาชิก เป็นการแบ่งประเภทของเครือข่ายตามลักษณะการมารวมกันเป็นเครือข่ายของสมาชิก ซึ่งมีระดับแตกต่างกันออกไปหลายระดับ คือ

- 1) เครือข่ายระดับบุคคลเป็นเครือข่ายที่สมาชิกประกอบด้วยบุคคลต่างๆ มารวมกันเป็นเครือข่าย เช่น เครือญาติ เพื่อนบ้าน บุคคลที่ประกอบอาชีพเดียวกัน เป็นต้น
- 2) เครือข่ายระดับกลุ่มหรือองค์การเป็นเครือข่ายที่สมาชิกเกิดจากการรวมตัวของกลุ่มหรือองค์การไม่ใช่บุคคล เช่น ชุมนุมสหกรณ์การเกษตร จังหวัดสงขลา สหพันธ์ครูสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เครือข่ายกองทุนหมู่บ้านระดับต่างๆ เครือข่ายมหาวิทยาลัยในจังหวัดสงขลา สหภาพแรงงานแห่งประเทศไทย เป็นต้น
- 3) เครือข่ายระดับบุคคลกับกลุ่มหรือองค์การ เป็นเครือข่ายที่สมาชิกประกอบด้วย บุคคลต่างๆ กับกลุ่มหรือองค์การ ซึ่งเป็นคนละระดับกัน
- 4) เครือข่ายระดับชุมชนต่างๆ เป็นเครือข่ายที่สมาชิกประกอบด้วยชุมชนขนาดต่างๆ เช่น ระดับหมู่บ้าน ระดับตำบล ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด ระดับเมืองกับเมือง ประเทศต่อประเทศ เป็นต้น หรือสมาชิกอาจจะประกอบด้วยชุมชนขนาดเดียวกันหรือต่างขนาดก็ได้
- 5) เครือข่ายระดับสถาบันเป็นเครือข่ายที่สมาชิกประกอบด้วยสถาบันประเภทเดียวกัน เช่น สถาบันครอบครัวกับสถาบันครอบครัว หรือสถาบันต่างประเภทกัน เช่น สถาบันครอบครัวกับสถาบันศาสนา เป็นต้น

4. การแบ่งตามลักษณะการเป็นศูนย์กลางของเครือข่าย เป็นการแบ่งโดยพิจารณาจากลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางกับสมาชิกว่าเป็นแบบใด ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ

- 1) เครือข่ายรวมศูนย์ เป็นเครือข่ายที่มีศูนย์กลางเพียงศูนย์เดียว มีลักษณะเป็นแบบการรวมอำนาจไว้ในศูนย์กลาง สมาชิกเป็นเพียงผู้ร่วมใช้บริการจากศูนย์กลางเท่านั้น หรือมีศูนย์กลางเป็นแม่ข่าย ส่วนสมาชิกเป็นลูกข่ายที่ต้องดำเนินงานตามแม่ข่าย เช่น ครูสภา สันนิบาตสหกรณ์แห่งประเทศไทย เป็นต้น
- 2) เครือข่ายกระจายศูนย์ เป็นเครือข่ายที่สมาชิกมีอิสระในการดำเนินงาน แต่จะมีคณะกรรมการร่วมทำหน้าที่เป็นศูนย์กลาง หรือประสานงานเครือข่าย
- 3) เครือข่ายผสม เป็นเครือข่ายที่มีโครงสร้างทั้งรูปแบบรวมศูนย์ และกระจายศูนย์รวมกัน กล่าวคือ มีศูนย์กลางทำหน้าที่ประสานงานระหว่างสมาชิก แต่ให้สมาชิกมีอิสระในการติดต่อประสานงานกันได้โดยตรงอีกด้วย
- 4) เครือข่ายเชิงซ้อนเป็นเครือข่ายที่โครงสร้างเปิดโอกาสให้สมาชิกสามารถติดต่อประสานงานร่วมมือกันดำเนินงานภายในเครือข่ายได้โดยตรง โดยมีศูนย์กลางประสานงานหลายศูนย์

5. การแบ่งตามระดับความสัมพันธ์กับศูนย์กลางเป็นการแบ่งประเภทของเครือข่ายโดยพิจารณาจากระดับความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกกับศูนย์กลางของเครือข่าย แบ่งได้ 3 ประเภท คือ

- 1) เครือข่ายใกล้ชิด (Intimate Network) เป็นเครือข่ายที่ประกอบด้วย สมาชิกที่ใกล้ชิดกับบุคคลที่เป็นจุดศูนย์กลางมากที่สุด เช่น เครือข่ายญาติพี่น้อง เพื่อนสนิท เป็นต้น
- 2) เครือข่ายรอง (Effective Network) เป็นเครือข่ายที่ประกอบด้วยสมาชิกที่บุคคลผู้เป็นศูนย์กลางรู้จักคุ้นเคยน้อยกว่ากลุ่มเครือข่ายใกล้ชิด ได้แก่ ญาติพี่น้องลำดับต่างๆ คนที่รู้จักคุ้นเคยทั่วๆ ไป เป็นต้น
- 3) เครือข่ายขยาย (Extended Network) เป็นเครือข่ายที่ประกอบด้วย สมาชิกซึ่งบุคคลผู้เป็นจุดศูนย์กลางไม่รู้จักโดยตรง แต่สามารถติดต่อสัมพันธ์โดยผ่านบุคคลในเครือข่ายใกล้ชิดอีกทีหนึ่ง

6. การแบ่งตามขนาดของเครือข่าย เป็นการแบ่งโดยพิจารณาจากจำนวนของสมาชิกที่รวมกันเป็นเครือข่าย แบ่งออกได้ 2 ประเภท คือ

- 1) เครือข่ายขนาดใหญ่หรือเครือข่ายรวม (Total Network) เป็นเครือข่ายที่ประกอบด้วยสมาชิกเป็นจำนวนมาก เช่น เครือข่ายกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งประเทศไทย ซึ่งสมาชิกประกอบด้วยกองทุนหมู่บ้าน และชุมชนเมืองต่างๆ มากกว่า

70,000 กองทุน ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทยซึ่งสมาชิกประกอบด้วย สหกรณ์การเกษตรทุกอำเภอ เป็นต้น 2) เครือข่ายขนาดเล็กหรือเครือข่ายย่อย (Sub Network) เป็นเครือข่ายที่มีขนาดเล็กกว่าเครือข่ายรวม มารวมกันเป็นเครือข่ายขนาดใหญ่ขึ้น เช่น กองทุนหมู่บ้านของแต่ละหมู่บ้านรวมกันเป็นเครือข่ายกองทุนหมู่บ้านระดับตำบล ผลิตรายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ของแต่ละตำบลรวมกันเป็นเครือข่ายผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ระดับอำเภอ เป็นต้น

7. การแบ่งตามแหล่งกำเนิดของเครือข่าย เป็นการแบ่งโดยพิจารณาจากลักษณะของที่มาหรือแหล่งเกิดของเครือข่ายเป็นสำคัญ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) เครือข่ายธรรมชาติเป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ เนื่องจากมีปัจจัยบางอย่างสนับสนุน เช่น เครือญาติเดียวกัน นับถือศาสนาเดียวกัน ร่วมถิ่นกำเนิดเดียวกัน ประสบปัญหาเหมือนกัน เป็นต้น 2) เครือข่ายจัดตั้งเป็นเครือข่ายที่เกิดจากการจัดตั้งของมนุษย์ โดยมีวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น เพื่อป้องกัน แก้ไขปัญหาชุมชน เพื่อพัฒนาอาชีพ เพื่อการเพิ่มพูนรายได้ เพื่อรวมพลังของคนในชุมชน เพื่อความมั่นคงของชุมชนหรือจัดตั้งขึ้นตามนโยบายของรัฐบาล เป็นต้น

8. การแบ่งตามลักษณะของสมาชิกที่เชื่อมโยงเป็นเครือข่าย เป็นการแบ่งโดยพิจารณาจากความเหมือน หรือความคล้ายคลึงกันของสมาชิก และความแตกต่างกันของสมาชิกแบ่งได้ 2 ประเภท คือ 1) เครือข่ายประเภทเดียวกัน เป็นเครือข่ายที่สมาชิกประกอบด้วยบุคคล กลุ่มหรือองค์การที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน เช่น เครือข่ายสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์จังหวัดต่างๆ สมาพันธ์ครูแห่งประเทศไทย สหประชาคนจนภาคอีสาน สันนิบาตเทศบาลแห่งประเทศไทย ชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้านแห่งประเทศไทย เครือข่ายมหาวิทยาลัยราชภัฏภาคใต้ เป็นต้น 2) เครือข่ายต่างประเภทกัน เป็นเครือข่ายที่สมาชิกประกอบด้วยสมาชิกซึ่งมีความแตกต่างกัน แต่มารวมกันเป็นเครือข่ายเนื่องจากมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน เช่น เครือข่ายประชารัฐจังหวัดต่างๆ ประชาคมจังหวัดต่างๆ เป็นต้น

9. การแบ่งตามลักษณะความสัมพันธ์กับรัฐบาล เป็นการแบ่งโดยพิจารณาจากการจัดตั้งและการสนับสนุนจากรัฐบาลเป็นสำคัญ แบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ 1) เครือข่ายภาครัฐ เป็นเครือข่ายที่เกิดจากการจัดตั้ง หรือการสนับสนุนโดยรัฐบาล เช่น เครือข่ายอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม เครือข่ายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ เครือข่ายกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง และเครือข่ายอื่นๆ ที่จัดตั้งและสนับสนุนโดยกระทรวง กรมและหน่วยงานต่างๆ ของรัฐบาล 2) เครือข่ายภาคเอกชน เป็นเครือข่ายที่ประชาชนรวมกันจัดตั้งขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์บางอย่าง โดยไม่อยู่ใต้การบังคับบัญชาของรัฐบาล เช่น สโมสรรออนไลน์แห่งประเทศไทย สโมสรรอตราเรแห่งประเทศไทย สมาคมธนาคารแห่งประเทศไทย สมาคมพ่อค้าจังหวัดต่างๆ 3) เครือข่ายองค์การพัฒนาเอกชน เป็นเครือข่ายที่เกิดจากองค์การพัฒนาเอกชน (Non Government Organization= N.G.O.) ซึ่งไม่ถูกบังคับบัญชาโดยรัฐบาล มีวัตถุประสงค์เพื่อการพัฒนาในด้านต่างๆ โดยไม่แสวงหากำไร เช่น คณะกรรมการประสานงานองค์การพัฒนาเอกชนแห่งประเทศไทย คณะกรรมการประสานงานองค์การพัฒนาเอกชนภาคใต้ เป็นต้น

10. การแบ่งตามลักษณะของงานเป็นการแบ่งโดยพิจารณาจากลักษณะกิจกรรมการดำเนินงานของเครือข่าย แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ 1) เครือข่ายพื้นที่ (Area Network) เป็นเครือข่ายที่ดำเนินงานอยู่ในพื้นที่เดียวกัน โดยกิจกรรมมีความหลากหลายแตกต่างกันออกไป เช่น อยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน ตำบลเดียวกัน อำเภอเดียวกัน จังหวัดเดียวกัน ประเทศเดียวกัน เป็นต้น แต่รวมกันเป็นเครือข่าย 2) เครือข่ายกิจกรรม (Issue Network) เป็นเครือข่ายที่ดำเนินงานในกิจกรรมที่

เหมือนกันหรือคล้ายคลึงกัน ซึ่งอาจจะครอบคลุมพื้นที่หลายหมู่บ้าน หลายตำบล หลายอำเภอ หลายจังหวัดหลายประเทศ เป็นต้น

11. การแบ่งตามกฎหมายเป็นการแบ่งโดยพิจารณาจากการจดทะเบียน หรือการไม่จดทะเบียน ถูกต้องตามกฎหมายของเครือข่าย แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) เครือข่ายที่ไม่เป็นนิติบุคคล เป็นเครือข่ายที่รวมตัวกันอย่างไม่เป็นทางการ หรือยังไม่ได้ดำเนินการจดทะเบียนเป็นนิติบุคคลตามที่กฎหมายกำหนด เช่น ชมรม สมาคมต่างๆ ที่ยังไม่จดทะเบียนเป็นนิติบุคคล เป็นต้น 2) เครือข่ายนิติบุคคล เป็นเครือข่ายที่ดำเนินการจดทะเบียนเป็นนิติบุคคลถูกต้องตามกฎหมาย และระเบียบของส่วนราชการ เช่น ชุมนุมสหกรณ์เครดิตยูเนียนแห่งประเทศไทย สมาคมออนไลน์แห่งประเทศไทย หอการค้าแห่งประเทศไทย เป็นต้น

12. การแบ่งตามรูปแบบความร่วมมือระหว่างสมาชิกเป็นการแบ่งโดยพิจารณาจากลักษณะความร่วมมือของสมาชิกในการดำเนินงานของเครือข่าย แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ 1) เครือข่ายไม่เป็นทางการ (Informal Network) เป็นเครือข่ายที่สมาชิกรวมกันเป็นเครือข่าย โดยไม่ต้องมีการลงนาม ไม่ต้องมีระเบียบกฎเกณฑ์ที่เป็นลายลักษณ์อักษรแต่มารวมกันด้วยความจริงใจเพื่อการบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน เช่น เครือข่ายขององค์การพัฒนาเอกชน เป็นต้น 2) เครือข่ายเป็นทางการ (Formal Network) เป็นเครือข่ายที่สมาชิกรวมกันภายใต้พันธสัญญาที่เป็นลายลักษณ์อักษรมีการกำหนดโครงสร้าง ภาวะระเบียบของเครือข่ายบทบาท หน้าที่ของสมาชิกไว้อย่างชัดเจน เช่น สภานายความ เครือข่ายอาสาสมัครสาธารณสุข (อ.ส.ม.) เป็นต้น

13. การแบ่งตามคุณสมบัติของเครือข่ายเป็นการแบ่งโดยพิจารณาจากคุณลักษณะของการรวมกันเป็นเครือข่าย แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ 1) เครือข่ายเทียม เป็นเครือข่ายที่ขาดคุณสมบัติของการเป็นเครือข่ายแต่เข้าใจว่าเป็นเครือข่าย เพราะเป็นเพียงการรวมกันของสมาชิกแต่ไม่ได้ร่วมกันแบบเครือข่าย ไม่มีวัตถุประสงค์ และเป้าหมายร่วมกัน ไม่มีความตั้งใจที่จะดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ตัวอย่างเช่น สมาชิกของสมาคมศิษย์เก่าบางสถาบันการศึกษาที่มีการจัดงานชุมนุมศิษย์เก่าทุกปี สมาชิกในกลุ่มเดียวกันต่างมาสังสรรค์กันในลักษณะของการรับประทานอาหารเท่านั้น ไม่ได้มีกิจกรรมอื่นใดอีก เป็นต้น 2) เครือข่ายแท้ เป็นเครือข่ายที่สมาชิกรวมกันเป็นเครือข่ายแล้วมีลักษณะของการเป็นเครือข่ายที่แท้จริง

14. การแบ่งตามลักษณะของเครือข่ายเป็นการแบ่งโดยพิจารณาจากลักษณะที่สำคัญของเครือข่าย แบ่งเป็น 3 ประเภท คือ 1) เครือข่ายการเรียนรู้ เป็นเครือข่ายเพื่อการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด ประสบการณ์ ภูมิปัญญา และเทคโนโลยีต่างๆ เช่น ชมรมแพทย์แผนไทยภาคใต้ เป็นต้น 2) เครือข่ายกิจกรรม เป็นเครือข่ายช่วยเหลือ และร่วมมือทำกิจกรรมในลักษณะเดียวกัน หรือสนับสนุนส่งเสริมกัน เช่น เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน เครือข่ายสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ เป็นต้น 3) เครือข่ายทรัพยากร เป็นเครือข่ายที่ระดม และจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น ภาคราชการ เอกชน เข้าไปส่งเสริมสนับสนุนการขาดแคลนทรัพยากรในแต่ละพื้นที่ให้สามารถดำเนินการต่อไปได้อย่างที่คาดหวัง เช่น เครือข่ายประมงชายฝั่งจังหวัดสงขลา เป็นต้น

15. การแบ่งตามวิชาชีพของสมาชิก เป็นการแบ่งโดยพิจารณาจากลักษณะการประกอบอาชีพของสมาชิกเครือข่ายเป็นสำคัญ ซึ่งเป็นหลายประเภท เช่น เครือข่ายครู เครือข่ายนักวิชาการ เครือข่ายนักการเมือง เครือข่ายกำนันผู้ใหญ่บ้าน เครือข่ายแพทย์แผนไทย เครือข่ายนักวิจัย เป็นต้น

16. การแบ่งตามลักษณะกิจกรรมของเครือข่าย เป็นการแบ่งโดยพิจารณาจากลักษณะของกิจกรรม หรืองานที่ดำเนินการ ซึ่งแบ่งออกเป็นหลายประเภท เช่นเครือข่ายสตรี เครือข่ายเด็ก และเยาวชน เครือข่ายคนพิการ เครือข่ายผู้สูงอายุ เครือข่ายสิ่งแวดล้อม เครือข่ายภูมิปัญญาชาวบ้าน เครือข่ายคุ้มครองผู้บริโภค เครือข่ายสุขภาพ เครือข่ายสิทธิมนุษยชน เครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน เป็นต้น

การแบ่งประเภท รูปแบบ และลักษณะความสัมพันธ์ของเครือข่ายก็เพื่อสร้างความเข้าใจ และมองเห็นภาพความเคลื่อนไหวของกลุ่ม องค์กรเครือข่ายต่าง ๆ ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น จากพัฒนาการของความเป็นเครือข่ายในสังคมไทย จะเห็นได้ว่า มีกระบวนการเกิดขึ้นของเครือข่ายในภาคส่วนต่าง ๆ อย่างมากมาย ทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) และภาคประชาชน รวมทั้งในด้านแนวคิด กิจกรรม ก็มีกระบวนการแบ่งประเภทและรูปแบบของเครือข่ายออกเป็นนัยต่าง ๆ ดังนั้น ประเภทและรูปแบบของเครือข่ายจึงมีความแตกต่างกันไปตามนิยาม และกิจกรรมที่แต่ละกลุ่ม หรือผู้ใช้กิจกรรมเครือข่ายกำหนดขึ้น ดังนี้ (พระมหาสุทิตย์ อาภากรโธ, 2547 : 84-97)

1. เครือข่ายเชิงพื้นที่ หมายถึง การรวมตัวของกลุ่มองค์กร เครือข่าย ที่อาศัยพื้นที่รูปธรรม หรือพื้นที่ดำเนินการเป็นปัจจัยหลักในการทำงานร่วมกัน เป็นกระบวนการพัฒนาที่อาศัยกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่เป็นเป้าหมายนำทาง และเป็นการพัฒนาแบบบูรณาการที่ไม่แยกส่วนต่างๆ ออกจากกัน โดยยึดเอาพื้นที่เป็นที่ตั้งแห่งความสำเร็จในการทำงานร่วมกันของทุกฝ่าย

ลักษณะและโครงสร้างของเครือข่ายเชิงพื้นที่นั้น สามารถจัดลักษณะโครงสร้างความสัมพันธ์ได้หลายระดับตามพื้นที่และกิจกรรมที่เกิดขึ้น ดังนี้

1. การแบ่งเครือข่ายตามระบบการปกครองของภาครัฐ อาทิ เครือข่ายระดับหมู่บ้าน ตำบล และเครือข่ายระดับอำเภอ เครือข่ายระดับจังหวัด เครือข่ายระดับภูมิภาค เครือข่ายระดับประเทศ เครือข่ายองค์กรระหว่างประเทศ ฯลฯ

2. การแบ่งพื้นที่ตามความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ อาทิ เครือข่ายลุ่มแม่น้ำปิง เครือข่ายอ่าวปัตตานี เครือข่ายป่าเขาสูง ฯลฯ

กิจกรรมและความสัมพันธ์ของเครือข่ายเชิงพื้นที่นั้น จะอาศัยพื้นที่ทางกายภาพ เป็นฐานกำหนดกิจกรรมและประเด็นปัญหา กล่าวคือ จะมีการเชื่อมโยง องค์กร และเครือข่ายย่อยในพื้นที่ให้เข้ามาร่วมปรึกษาหารือ และหาแนวทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ร่วมกัน โดยใช้กระบวนการที่หลากหลาย ทั้งในรูปแบบของคณะกรรมการร่วม การบูรณาการการจัดการเชิงพื้นที่และการใช้ประเด็นกิจกรรมเป็นภารกิจในการทำงานร่วมกัน กิจกรรมที่เกิดขึ้นของเครือข่ายดังกล่าว จะมีความสัมพันธ์ทั้งด้านวัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจ และการใช้ทรัพยากรที่มาจากพื้นที่เป็นสำคัญ

ส่วนโครงสร้างความสัมพันธ์ของเครือข่ายเชิงพื้นที่นั้น จะมีลักษณะกระบวนการทำงานทั้งในแนวดิ่งและแนวราบ โดยมีการรวมศูนย์กิจกรรมเข้าสู่ส่วนกลางในระดับพื้นที่ขนาดใหญ่ และมีศูนย์ประสานย่อยในพื้นที่ขนาดเล็ก เพื่อให้เกิดกิจกรรม การสื่อสาร และความเคลื่อนไหว มีแกนนำผู้ประสานงาน และคณะทำงานในเครือข่ายมาร่วมผลักดันกิจกรรมให้กลุ่มองค์กรและเครือข่ายย่อยอื่น ๆ ทำงานตามหน้าที่และภารกิจของตน ในขณะที่ความสัมพันธ์ในแนวราบจะมีการประสานเครือข่ายตามประเด็นที่มีอยู่ในพื้นที่แล้วมากำหนดกิจกรรมร่วมกัน

2.1 เครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม ได้แก่ เครือข่ายที่ใช้ประเด็นกิจกรรม หรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นปัจจัยหลักในการรวมกลุ่มองค์กร โดยมองข้ามมิติในเชิงพื้นที่ มุ่งเน้นการจัดการในประเด็นกิจกรรมนั้น ๆ อย่างจริงจัง และพัฒนาให้เกิดความร่วมมือกับภาคีอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องโดยลักษณะและโครงสร้างของเครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรมนั้นสามารถแบ่งลักษณะและโครงสร้างของเครือข่ายได้อย่างมากมาย ตามประเด็นกิจกรรมและความสนใจที่เกิดขึ้นของฝ่ายต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน และภาคประชาชน โดยไม่ได้ยึดติดกับพื้นที่ดำเนินการ แต่ใช้หลักของกิจกรรมที่เกิดขึ้นเป็นตัวกำหนดความเป็นเครือข่าย

เครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรมนั้นสนใจของผู้ที่ทำงานในกิจกรรมนั้น ความสัมพันธ์ของเครือข่ายจึงเกิดขึ้นจากการรวมตัวของหลายปัญหาเหล่านั้น และใช้ความเป็นเครือข่าวนั้นเป็นเครื่องมือในการพัฒนากิจกรรม โดยใช้วิธีการที่หลากหลายในการสร้างโอกาสและการแก้ไขปัญหา รวมทั้งการสร้างความสัมพันธ์แบบพหุภาคี

2.2 เครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่ ได้แก่ เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยอาศัยภารกิจ กิจกรรม และการก่อตัวของกลุ่มผลประโยชน์ในสังคมเป็นแนวทางในการแบ่งเครือข่าย ซึ่งอาจแบ่งเป็นเครือข่ายภาครัฐ ภาคประชาชน ภาคธุรกิจเอกชน และภาคองค์กรพัฒนาเอกชน โดยเครือข่ายต่าง ๆ ดังกล่าวมุ่งเน้นการดำเนินการภายใต้กรอบแนวคิด หลักการ วัตถุประสงค์และเป้าหมายหลักของหน่วยงานหรือโครงสร้างหลักของกลุ่มผลประโยชน์นั้น ๆ

ลักษณะและโครงสร้างของเครือข่ายประเภทนี้ มีการก่อตัวตามภารกิจของกลุ่มผลประโยชน์ โดยกลุ่มผลประโยชน์อาจให้การสนับสนุนในการจัดตั้งเครือข่ายหรือเข้าไปเสริมสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ และมีกระบวนการพัฒนาที่สอดคล้องกับภารกิจ กิจกรรม และเป้าหมายหลักของกลุ่ม/หน่วยงานนั้น ๆ ซึ่งเครือข่ายในแต่ละภาคส่วนนั้น อาจมีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายประเด็นกิจกรรมได้ ถ้าแต่ละฝ่ายเห็นความสำคัญในการรวมพลังเพื่อการแก้ไขปัญหาในภาพรวม สำหรับสังคมไทยนั้น อาจแบ่งกลุ่มผลประโยชน์ได้ 4 ภาค ส่วนใหญ่ ๆ คือ เครือข่ายภาครัฐ เครือข่ายภาคธุรกิจเอกชน เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน และเครือข่ายภาคประชาชน

กิจกรรมและความสัมพันธ์ของเครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่ อาจมีกิจกรรมและความสัมพันธ์ที่ทับซ้อนกันอยู่ ส่วนใหญ่เป็นความพยายามของฝ่ายต่าง ๆ ที่ต้องการสร้างจุดยืนสร้างพื้นที่ทางสังคมและการมีส่วนร่วมในการพัฒนา โดยแต่ละกลุ่มผลประโยชน์ต่างก็พัฒนากิจกรรมในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับเป้าหมายในภาคส่วนของตน ดังนั้น กิจกรรมที่เกิดขึ้นของเครือข่ายประเภทนี้ จึงมีความหลากหลายตามภารกิจของภาคส่วนนั้น ๆ

ส่วนความสัมพันธ์ของเครือข่ายประเภทนี้ ก็มีความหลากหลายเช่นกัน โดยเครือข่ายภาครัฐ ส่วนใหญ่จะมีโครงสร้างความสัมพันธ์กับเครือข่ายอื่น ๆ ในแนวตั้ง มีกระบวนการส่งเสริมให้เกิดการจัดตั้งให้กับเครือข่ายภาคประชาชนหรือภาคส่วนอื่น ๆ ที่เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ซึ่งอาจมีการครอบงำในเรื่องของทุน ทรัพยากร และการบริหารจัดการ ส่วนเครือข่ายของภาคประชาชนจะมีลักษณะความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงภายใต้ระบบความเชื่อและวัฒนธรรมชุมชน มีลักษณะความสัมพันธ์ในแนวราบที่เกิดจากการเรียนรู้ร่วมกันและการพึ่งพาอาศัย ในขณะที่เครือข่ายของภาคธุรกิจเอกชนจะมีการทำงานในลักษณะของการประสานผลประโยชน์ต่างตอบแทน ส่วนเครือข่ายองค์กร

พัฒนาเอกชน จะมีรูปแบบความสัมพันธ์ในลักษณะของการประสานงานและ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเครือข่ายนั้น ๆ

จากที่กล่าวมา สามารถอธิบายได้ถึงประเภทและรูปแบบของเครือข่ายได้ว่าการจัด รูปแบบหรือประเภทของเครือข่ายนั้น ขึ้นอยู่กับกิจกรรมและโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายขององค์กรนั้น ๆ และขึ้นอยู่กับแต่ละองค์กรจะนำประเภทและรูปแบบเครือข่ายที่เหมาะสมมาปรับใช้กับองค์กรของตน ให้การทำงานขององค์กรประสบความสำเร็จยิ่งขึ้น

หลักการของการทำงานแบบเครือข่ายความร่วมมือ

ทุกฝ่ายมีเกียรติ ศักดิ์ศรี สิทธิ โอกาสที่เท่าเทียมกัน เป็นการทำงานแนวนราบ ไม่มีการสั่งการจากฝ่ายใด เป็นกระบวนการเรียนรู้โดยผ่านการทำงานร่วมกัน

ประโยชน์ของเครือข่ายความร่วมมือ

ตัดสินใจได้เร็ว แก้ปัญหาได้เร็วท่ามกลางความไม่แน่นอนและความสลับซับซ้อนของปัญหา ลดค่าใช้จ่ายการบริหารราชการและผู้ใช้บริการให้บริการแก่กลุ่มเป้าหมายได้ตรงความต้องการ เป็นการสร้างทุนทางสังคมให้แก่หน่วยงานและประเทศ (ชาติชาย ณ เชียงใหม่, มปป.)

ประโยชน์ของการสร้างเครือข่าย

1. เป็นเวทีสำหรับแลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์ ให้ความช่วยเหลือ ช่วยแก้ปัญหา ช่วยสนับสนุน และเกื้อกูลซึ่งกันและกัน
2. สร้างการทำงานเป็นทีม สามารถระดมความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ได้อย่างหลากหลาย ก่อให้เกิดพหุปัญญา ทำให้งานมีประสิทธิภาพและประสบผลสำเร็จที่ดี
3. เป็นฐานที่สำคัญในการปฏิรูปการศึกษาและพัฒนาประเทศและประชาชนได้มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมที่สนใจ
4. สามารถทำการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์งานได้อย่างทั่วถึง

คุณสมบัติของบุคคล/องค์กรเครือข่าย

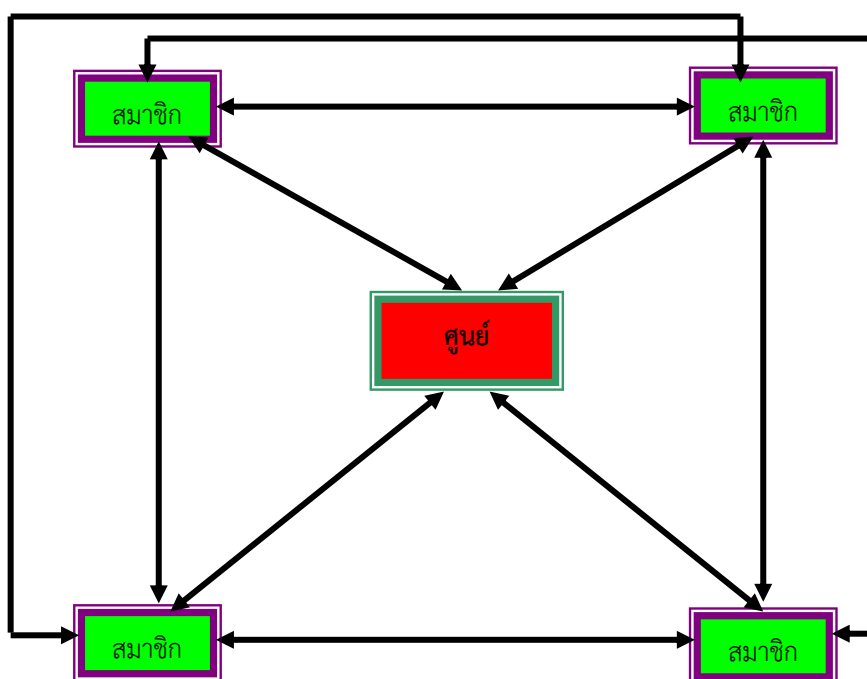
1. เป็นผู้ที่มีความสนใจ มุ่งมั่นตั้งใจ ไม่คำนึงถึงประโยชน์ส่วนตน เห็นประโยชน์ของการศึกษาร่วมกัน เต็มใจและเสียสละ
2. เป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ มีวิสัยทัศน์ มีความรู้ความสามารถ มีคุณธรรม จริยธรรม มีความรู้ทางภูมิปัญญาท้องถิ่น มีอุดมการณ์ มีเป้าหมายชัดเจน
3. มีความเป็นประชาธิปไตย มีภาวะผู้นำและผู้ตามที่ดี ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
4. มีวิธีการให้เครือข่ายร่วมกันดำเนินงาน
5. มีการบริหารงานที่เป็นระบบ
6. มีปัจจัยเกื้อหนุนในการดำเนินงาน

ปัจจัยที่ทำให้การสร้างเครือข่ายประสบความสำเร็จ

1. สมาชิกต้องมีใจเป็นหนึ่งเดียว มีความสามัคคีในกลุ่ม
2. สมาชิกมีขวัญ กำลังใจ และเจตนารมณ์ร่วมกันที่จะปฏิบัติงานให้บรรลุผล
3. มีความเสียสละทั้งกาย สติปัญญา และทรัพยากร
4. มีระบบการจัดการและการวางแผนที่ดี
5. มีการติดตาม และประเมินผลเป็นระยะ ๆ สม่าเสมอ

6. ใช้กระบวนการ PDCA (Plan, Do, Check, Act)
7. ผู้นำมีวิสัยทัศน์ มีความสามารถในการตัดสินใจ และประสานงาน
8. มีสมาชิกเครือข่ายที่มีคุณภาพ ทุกคนเห็นประโยชน์ร่วมกัน
9. มีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง
10. ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมในเครือข่าย
11. มีความสามารถในการรักษาเครือข่ายเดิมและขยายเครือข่ายใหม่เพิ่มขึ้น (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2544)

ลักษณะความสัมพันธ์ภายในเครือข่าย

ภาพที่ 2.1 ลักษณะความสัมพันธ์ภายในเครือข่าย

โครงสร้างของเครือข่าย

Boissevain (อ้างถึงใน ส่วนพาซี กูจิ, 2554 : 25) ได้กล่าวถึงลักษณะของโครงสร้างของเครือข่าย ดังนี้

1. ขนาดของเครือข่าย ประกอบด้วย บุคคลที่มีความสัมพันธ์กันจริง รวมถึงบุคคลที่มีแนวโน้มว่าจะมีความสัมพันธ์กันภายหลังเข้าไว้ด้วย
2. ความหนาแน่นภายในเครือข่าย หมายถึง ระดับซึ่งสมาชิกหรือบุคคลในเครือข่ายมีความสัมพันธ์และแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน ในเชิงการติดต่อสื่อสารทั้งในด้านปริมาณและชนิดของข้อมูล
3. ความเกี่ยวพันกันภายในเครือข่าย สามารถวัดได้จากความหนาแน่น หมายถึง สายสัมพันธ์ของบุคคลที่อาจเกิดขึ้นหรือได้เกิดขึ้นจริง และการเข้าถึง หมายถึง จำนวนบุคคลภายในเครือข่ายโดยประมาณที่เชื่อมบุคคลทั้งสองคนเข้าด้วยกันในระยะใกล้ขีดที่สุด

4. ตำแหน่งและสถานภาพของบุคคลในเครือข่ายจะแสดงให้เห็นถึงระดับและโอกาสของการติดต่อกับบุคคลที่เป็นจุดศูนย์กลาง

5. กลุ่มของความสัมพันธ์ของบุคคลในเครือข่าย โดยสมาชิกภายในกลุ่มมีความสัมพันธ์กันค่อนข้างสูง มีความใกล้ชิดกันเป็นพิเศษมากกว่าบุคคลที่เหลือในเครือข่าย กลุ่มจึงเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายซึ่งมีสัดส่วนของความสัมพันธ์ภายในสูงกว่าความสัมพันธ์ภายนอกกลุ่ม

ขณะที่ ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์ (2553 : 80-86) ได้กล่าวว่า โครงสร้างแบบเครือข่าย (Network structure) หรือองค์การแบบเครือข่าย ซึ่งมีลักษณะที่สำคัญ คือ ไม่มีชั้นการบังคับบัญชา มีความยืดหยุ่นสูง ควบคุมโดยกลไกทางการตลาดมากกว่ากระบวนการทางการบริหาร โครงสร้างแบบเครือข่ายจะอยู่บนพื้นฐานของการใช้ความสามารถหลัก (Core competencies) ขององค์การ และจะได้รับทรัพยากรมาจากพันธมิตรภายนอกและมีการจ้างเหมาบุคคลภายนอกในการทำงาน โครงสร้างแบบเครือข่าย จะมีรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ในลักษณะที่ไม่หยุดนิ่ง โดยเกิดจากความต้องการในช่วงเวลานั้นมากกว่าการวางแผนล่วงหน้า ปฏิสัมพันธ์นี้ บางครั้งก็เกิดขึ้นอย่างช้า ๆ บางครั้งก็เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว และเมื่อไหร่ที่มีปฏิสัมพันธ์เกิดขึ้น การติดต่อจะเป็นแบบตัวต่อตัว หรือระหว่างบุคคล หรือกลุ่มที่ต้องการทำงานไม่จำเป็นต้องผ่านสายการบังคับบัญชา

ดังนั้นค่านิยมขององค์การแบบเครือข่ายจึงมีลักษณะการแลกเปลี่ยนและร่วมมือมากกว่าความเป็นเจ้าของ มีความไว้วางใจมากกว่าการระแวงสงสัย อำนาจมาจากความรู้มากกว่าตำแหน่งหน้าที่ในการทำงาน องค์การแบบเครือข่ายจะสามารถจัดการกับปัญหาและโอกาสได้อย่างรวดเร็วและไม่ว่าการดำเนินงานจะประสบความสำเร็จหรือความล้มเหลว องค์การจะมีการเรียนรู้เพิ่มขึ้น องค์การแบบเครือข่ายจะเริ่มจากหน่วยงานขนาดเล็กซึ่งจะเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายของแต่ละหน่วย มีการออกแบบซึ่งเริ่มจากภายในก่อน มีฝ่ายบริหารให้น้อยที่สุด และจะเน้นที่การออกแบบกระบวนการทำงานไม่ใช่โครงสร้างองค์การ โดยนำเทคโนโลยีมาใช้ในการทำงานแบบอัตโนมัติ มีการใช้ทีมงานเป็นพื้นฐานในการทำงาน องค์การแบบเครือข่ายเหมาะสมสำหรับองค์การต้องการความยืดหยุ่นสูง และต้องตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมอย่างรวดเร็ว ซึ่งอาจจำเป็นต้องมีการจ้างเหมารับช่วงในการทำงาน

ลักษณะโครงสร้างขององค์การเครือข่าย อธิบายได้ดังนี้ (ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์, 2556 : 437-440)

1. ความสัมพันธ์ในเครือข่าย (Relational Embeddedness) Granovetter (อ้างถึงในทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์, 2556 : 438) ได้ให้ความหมายของความเหนียวแน่นของความสัมพันธ์ (Tie strength) ว่าเป็นการผสมผสานของระยะเวลาในการสร้างความสัมพันธ์ ความเข้มข้นหรือความผูกพันของอารมณ์ ความใกล้ชิด (Intimacy) และการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์ในเครือข่ายแบ่งเป็น 2 แบบคือ สายสัมพันธ์ที่อ่อนแอ (Weak tie) และสายสัมพันธ์ที่แข็งแกร่ง (Strongtie) สายสัมพันธ์ที่อ่อนแอ มีลักษณะความสัมพันธ์ที่ห่างเหินและไม่ได้ติดต่อกันบ่อย ซึ่งเป็นประโยชน์ในกรณีที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ ๆ ไม่ใกล้กัน และมีการถ่ายโอนความรู้ที่ชัดเจนแบบง่าย ๆ ส่วน สายสัมพันธ์ที่แข็งแกร่ง หมายถึง สายสัมพันธ์กับคนหรือหน่วยงานที่ไว้วางใจกัน ซึ่งน่าจะมีความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนกับคนกลุ่มเดียวกัน เป็นการจัดการที่มีความเสมอภาค เช่น กิจการร่วมค้า (Joint venture) การวิจัยและพัฒนา ร่วมกัน (Joint R&D) ความสัมพันธ์ที่แข็งแกร่งต้องการการประสานงานไม่มากนัก มีการแบ่งปันสารสนเทศ

และมีความเข้าใจระหว่างหุ่นส่วน การมีความสัมพันธ์ที่แข็งแกร่งมีประโยชน์สองประการ คือ ทำให้หุ่นส่วนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน อันทำให้ยังมีการพึ่งพากันและกันมากขึ้น และทำให้มีการพัฒนาความไว้วางใจกัน นอกจากนี้ยังมีความเข้าใจที่ลึกซึ้ง มีสารสนเทศที่มีคุณภาพ และมีการแบ่งปันความรู้แบบไม่ชัดแจ้ง (Tacit knowledge) ที่พร้อมถ่ายโอนข้ามองค์การ และยังช่วยให้สมาชิกในองค์การที่มีความสัมพันธ์ที่แข็งแกร่งยืนหยัดในช่วงเวลาที่มีวิกฤตได้

2. ความใกล้ชิดในเครือข่าย (Closure & Holes) ตามทฤษฎีของ Burt (อ้างถึงในทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์, 2556 : 439) ในเรื่องหลุมโครงสร้าง (Theory of structure holes) เสนอว่าการมีหลุมในโครงสร้างระหว่างคน 2 กลุ่ม หมายถึง การที่แต่ละกลุ่มมุ่งทำกิจกรรมของตนเองโดยไม่สนใจกลุ่มอื่น องค์การจะสามารถสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันถ้าสามารถขยายเครือข่ายให้ครอบคลุมหลุมนั้น หากในเครือข่ายมีสมาชิกบางคนมีข้อมูลอยู่ในเครือข่ายที่มีหลุมโครงสร้าง จะต้องเสียค่าใช้จ่ายต่อหน่วยสูงในการได้มาซึ่งข้อมูล หรือไม่มีประสิทธิภาพในการได้มาซึ่งข้อมูล แต่องค์การที่อยู่ในโครงสร้างที่มีหลุมมากจะได้รับประโยชน์จากการควบคุม

3. ปฏิสัมพันธ์ภายในเครือข่าย (Embedded Interactions) ปฏิสัมพันธ์ภายในเครือข่ายเป็นการมองโอกาสสำหรับระบบที่มีการโต้ตอบกันและคุณค่าที่จะได้รับ การเปรียบเทียบหลุมของโครงสร้างและความใกล้ชิดของเครือข่ายเป็นการชี้ให้เห็นถึงลักษณะขององค์การเครือข่าย Rowley (ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์, 2556 : 440) ได้เสนอว่าในการทำความเข้าใจกับองค์การว่ามีความสามารถในการแข่งขันในระดับองค์การหรือระดับเครือข่ายจะต้องพิจารณาจากเงื่อนไขที่ได้รับประโยชน์จากการมีความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นหรือความหนาแน่นของเครือข่าย

ลักษณะของเครือข่ายทางสังคม

สนธยา พลศรี (2550 : 264-265) ได้สรุปลักษณะสำคัญของเครือข่าย ไว้ดังนี้

1. มีแกนนำและสมาชิกที่เข้มแข็ง สามารถดำเนินงาน และขยายกิจการของเครือข่ายได้ และมีประสิทธิภาพ
2. มีภูมิปัญญาและองค์ความรู้ของเครือข่าย ที่อาจจะเกิดจากสมาชิก หรือชุมชนท้องถิ่นที่สมาชิกอยู่อาศัย หรือจากภายนอกชุมชน หรือจากการบูรณาการภูมิปัญญาทั้งสองได้อย่างเหมาะสมกับเครือข่าย
3. มีสัมพันธ์ภาพที่ดี เครือข่ายมีความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างสมาชิก และภายนอกทำให้การดำเนินงานของเครือข่ายราบรื่น เป็นที่ยอมรับ และประสบความสำเร็จ
4. การเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิก เครือข่ายมีช่องทางให้สมาชิกได้มีเวทีสำหรับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสามารถดำเนินการได้อย่างสะดวก ทำให้สมาชิกได้รับความรู้ และประสบการณ์ตลอดเวลา
5. การทำกิจกรรมและความต่อเนื่อง เครือข่ายสามารถคิด และดำเนินกิจกรรมได้ด้วยตนเองสม่ำเสมอ และต่อเนื่อง ไม่ขาดตอน ไม่ต้องพึ่งพากรานภายนอก
6. ทรัพยากรและการแบ่งปัน เครือข่ายมีทรัพยากรในการดำเนินงานอย่างเพียงพอ อาจจะโดยการจัดหาของเครือข่ายเอง หรือการแบ่งปันกับองค์การ และเครือข่ายอื่นๆ ทำให้เครือข่ายสามารถดำเนินกิจการได้ และมีประสิทธิภาพ

7. การเรียนรู้และนวัตกรรม สมาชิกของเครือข่ายมีการเรียนรู้ผ่านกระบวนการต่างๆ สามารถสร้างนวัตกรรม ทั้งที่เป็นความรู้ และเทคโนโลยีใหม่ๆ มาใช้ประโยชน์ได้

8. การสื่อสาร เครือข่ายสามารถสื่อสารระหว่างเครือข่ายกับสมาชิกได้ง่าย สะดวกและรวดเร็ว ทำให้สมาชิกได้ทราบข้อมูลข่าวสารที่ทันสมัย และเป็นประโยชน์

9. การบริหารจัดการที่ดี เครือข่ายมีการบริหารจัดการที่ดี เหมาะสมกับการดำเนินงานของเครือข่าย ทำให้เครือข่ายดำเนินกิจกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผล

10. ระบบการติดตามและประเมินงาน เครือข่ายมีระบบการติดตาม และประเมินงานที่มีประสิทธิภาพ มีฐานข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายอย่างเพียงพอ สามารถให้การสนับสนุนช่วยเหลือสมาชิกได้ทันเวลา และเหมาะสม

การก่อเกิดเครือข่ายทางสังคม

สนธยา พลศรี (2550 : 257) ได้สรุปว่าเครือข่ายแต่ละประเภทมีลักษณะแตกต่างกัน การเกิดขึ้นของเครือข่ายแต่ละเครือข่ายจึงมีสาเหตุ ปัจจัยสนับสนุน และการก่อรูปเครือข่ายที่แตกต่างกันออกไป สาเหตุของการเกิดเครือข่าย มีดังต่อไปนี้

1. การเกิดโดยธรรมชาติ เป็นการเกิดเครือข่ายขึ้นเองโดยไม่มีใครจัดตั้งซึ่งเป็นผลของความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างมนุษย์ เช่น ความสัมพันธ์ของระบบครอบครัว และเครือข่ายความสัมพันธ์ของครูอาจารย์ และลูกศิษย์ เป็นต้น ซึ่งมีลักษณะของการเป็นเครือข่ายอยู่แล้ว เมื่อบุคคลมีส่วนร่วมในระบบความสัมพันธ์ดังกล่าว ก็จะเป็นส่วนหนึ่งของระบบเครือข่ายด้วย

2. เกิดจากวิกฤตการณ์ของสังคมมนุษย์ เป็นการเกิดเครือข่ายที่เป็นผลจากการเกิดปัญหา หรือวิกฤตการณ์ขึ้นในสังคมที่สมาชิกตระหนักถึงความจำเป็นที่ต้องร่วมมือกันแก้ไขปัญหาในลักษณะของการรวมพลังกัน สมาชิกส่วนใหญ่จะมีคุณลักษณะที่คล้ายคลึงกัน เช่น อาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกัน อาชีพเดียวกัน หรือเกี่ยวข้องกัน ดำรงชีวิตร่วมกัน หรือเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เป็นต้น การเกิดของเครือข่ายอาจจะเริ่มจากการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์แสวงหาแนวทางในการแก้ปัญหา และร่วมกันแก้ไขปัญหาในลักษณะของเครือข่ายที่เป็นอิสระปราศจากการครอบงำกันและกัน มีความสัมพันธ์แบบไม่ซับซ้อน หรือเป็นแนวราบที่ต่างต้องพึ่งพาอาศัยกัน และกัน เช่น เครือข่ายพิทักษ์ป่า เครือข่ายอนุรักษ์ลุ่มน้ำ เป็นต้น

3. การเกิดโดยวิวัฒนาการ เป็นการเกิดเครือข่ายเนื่องจากความสัมพันธ์ของสมาชิก เช่น เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมงาน เป็นต้น มารวมกันโดยวัตถุประสงค์บางอย่างเป็นเวลานานในลักษณะของกลุ่ม และองค์การ แล้วพัฒนาความสัมพันธ์เป็นเครือข่าย เช่น จากกลุ่มแบบสภากาแฟ พัฒนาเป็นเครือข่ายประชาคมหมู่บ้าน หรือประชาคมเมือง เป็นต้น

4. การเกิดโดยการจัดตั้ง เป็นการเกิดเครือข่ายที่มีผู้จัดตั้ง และให้การสนับสนุนเพื่อวัตถุประสงค์บางประการ จนสมาชิกรวมกันเป็นเครือข่าย ทั้งการจัดตั้งโดยผู้นำ รัฐบาล ภาคเอกชน และองค์การพัฒนาเอกชน เช่น เครือข่ายกองทุนหมู่บ้าน และชุมชนเมือง เครือข่ายสหกรณ์ เครือข่ายของกระทรวงต่างๆ เป็นต้น

ผลสัมฤทธิ์ของความเป็นเครือข่าย

ในกระบวนการทำงานของเครือข่ายนั้น สิ่งหนึ่งที่ได้รับนอกจากผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ และเป้าหมายที่กำหนดไว้ คือ ความร่วมมือและความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ในที่นี้จะกล่าวถึงผลสัมฤทธิ์

ของความ เป็นเครือข่ายที่ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาที่ต่อเนื่อง ดังนี้ (พระมหาสุหิตย์ อากาศโร, 2547 : 106-108)

1. เกิดกระบวนการเรียนรู้ ไม่ว่าจะ เป็นปัจเจกบุคคลและผู้ที่เข้ามาดำเนินงานร่วมกับเครือข่าย สิ่งหนึ่งที่ถือว่า เป็นกระบวนการเรียนรู้และเป็นทุนภายในตัวเอง คือ ทุกคนมีความรู้ความสามารถ และมีประสบการณ์มากขึ้น หลังจากที่ได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และมีการทำงานร่วมกัน โดยกระบวนการเรียนรู้จะช่วยทำให้บุคคลและองค์กรได้มีการปรับตัวในการแสวงหาความรู้ใหม่ วิธีการใหม่ และแนวร่วมใหม่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นผลให้การทำงานในด้านต่าง ๆ ของเครือข่ายมีประสิทธิภาพมากขึ้น

2. การเพิ่มโอกาสในการแก้ไขปัญหา กลุ่มเครือข่ายจำนวนไม่น้อยเช่นกัน ที่พยายามผลักดันในการแก้ไขปัญหาภายในกลุ่มองค์กรของตน แต่ส่วนหนึ่งไม่ประสบความสำเร็จเนื่องจากปัญหาที่ประสบอยู่นั้น เป็นปัญหาที่สลับซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับกลุ่มองค์กรอื่นหรือปัญหาอื่น ๆ การรวมกลุ่มและการประสานงานกับภาคีที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการเพิ่มโอกาสในการแก้ไขปัญหา เพราะเป็นการระดมความคิดเห็น และความร่วมมือจากฝ่ายต่าง ๆ ที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งถ้าไม่มีการรวมตัวเป็นเครือข่ายแล้ว โอกาสในการแก้ปัญหานั้นอาจไม่ได้รับการตอบสนองเพราะขาดแนวร่วมในการดำเนินงาน

3. เกิดการพึ่งพาตนเอง เมื่อเครือข่ายมีกระบวนการทำงานที่เข้มแข็งและสามารถแก้ไขปัญหาของเครือข่ายได้แล้ว เครือข่ายและสมาชิกในเครือข่ายก็สามารถที่จะพึ่งพาตนเองได้โดยในการพึ่งพาตนเองนั้น เป็นทั้งการพึ่งพาในเรื่องของทุน ทรัพยากร ความรู้ และการจัดการ ที่จะนำไปสู่การพัฒนาสังคมและการพัฒนาศักยภาพของเครือข่ายที่ต่อเนื่อง

4. เกิดการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น ในสังคมไทยเครือข่ายที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่ นั้นมักจะเป็นเครือข่ายในเชิงพื้นที่ ที่ภาคประชาชนได้ร่วมกันก่อตัวขึ้น โดยมองเห็นความสำคัญในการแก้ไขปัญหาในระดับท้องถิ่น โดยเฉพาะการจัดการทรัพยากร ไม่ว่าจะเป็น ดิน น้ำ ป่า ลุ่มน้ำ ซึ่งถ้าหากไม่มีการรวมกลุ่มกัน กระบวนการดังกล่าวอาจไม่เกิดขึ้น และสุดท้ายก็กลายเป็นปัญหาที่ยากต่อการแก้ไข ดังนั้น การรวมกลุ่มเป็นเครือข่าย จึงถือได้ว่าเป็นความสำเร็จของเครือข่ายในการที่จะร่วมกันพัฒนาและจัดการกับทรัพยากรในท้องถิ่น ซึ่งเครือข่ายเพื่อการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นนี้มีพลังขับเคลื่อนในหลาย ๆ พื้นที่

5. เกิดกระบวนการผลักดันเชิงนโยบาย ปัจจุบันประเด็นปัญหาสาธารณะจำนวนไม่น้อยที่เกิดขึ้นและสามารถนำไปสู่ข้อยุติด้วยพลังของเครือข่ายและการจัดการในเชิงนโยบาย ตัวอย่างเช่น การรวมตัวกลุ่มองค์กรเครือข่ายที่ทำงานในด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่พยายามผลักดัน พ.ร.บ. ป่าชุมชนฉบับประชาชนให้มีการนำเสนอต่อการพิจารณาของรัฐสภา และการจัดทำมาตรฐานการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมของประเทศ เป็นต้น กระบวนการดังกล่าวถือได้ว่าเป็นพลังของเครือข่ายในการร่วมผลักดันประเด็นปัญหาในเชิงนโยบาย เพราะว่าปัญหาบางปัญหานั้นมีความเกี่ยวข้องกับหลายฝ่าย ซึ่งบางครั้งสามารถที่จะแก้ไขด้วยพลังของเครือข่ายและชุมชนท้องถิ่น ดังนั้น การเชื่อมประสานกับเครือข่ายและภาคีอื่น ๆ จะทำให้เครือข่ายมีอำนาจในการต่อรองที่สูงขึ้น และถ้ายังมีการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูล และเสนอข้อเท็จจริงอย่างถูกต้องแล้วกระบวนการนั้นก็จะเป็นการนำไปสู่การแก้ไขปัญหาในเชิงนโยบายได้

6. เกิดอำนาจหรือพลังอำนาจที่แฝงอยู่เกิดขึ้นจากการรวมตัวของกลุ่มองค์กร และเครือข่าย อำนาจหรือการต่อรองนี้ จะไม่มีการเกิดขึ้นได้ หากไม่มีการรวมกลุ่มองค์กรต่าง ๆ เข้าด้วยกัน พลังอำนาจของการรวมกลุ่มนี้บางครั้งอาจไม่ส่งผลที่เป็นรูปธรรมโดยตรง แต่เป็นพลังหรือประโยชน์ในทางอ้อมที่บรรดากลุ่มหรือเครือข่ายอื่น ๆ ให้ความเกรงใจและสามารถนำมาเป็นการต่อรอง ในด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองได้

จากที่กล่าวมาข้างต้น ผลสัมฤทธิ์ของเครือข่าย เป็นเพียงส่วนหนึ่งของความสำเร็จที่เครือข่ายส่วนใหญ่ได้รับ แต่สิ่งที่มีความสำคัญต่อความเป็นเครือข่ายมากกว่าผลสำเร็จ ในทางตรง คือ ความสามัคคีที่มีต่อกันของสมาชิกและผู้คนในสังคม ดังนั้น ไม่ว่าเครือข่ายจะมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายของตนเองอย่างไร สิ่ง que ทุกเครือข่ายควรดำเนินการอย่างยิ่ง คือการสร้างความเป็นมิตรภาพ และการพึ่งพาอาศัย ซึ่งปัจจัยทั้งสองประการดังกล่าว จะช่วยให้งาน/ ภารกิจของเครือข่ายบรรลุผลสำเร็จตามที่คาดหวัง

แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชน (Participation) ถือได้ว่าเป็นขั้นตอน และกระบวนการที่สำคัญส่งผลให้การดำเนินโครงการต่างๆ ของหน่วยงานภาครัฐประสบผลสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมและได้รับการยอมรับจากประชาชน รวมถึงประชาชนมีความสำนึกร่วมในการเป็นเจ้าของโครงการด้วย ซึ่งกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ แก้ไขปัญหา ร่วมกันพัฒนานั้น ได้มีนักวิชาการ ได้ให้นิยามความหมายของการมีส่วนร่วมเป็นจำนวนมาก ดังนี้

อรรถัย ก๊กผล (2552 : 17-19) กล่าวว่า ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนเปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางสังคมและการเมือง ในอดีตการมีส่วนร่วมของประชาชนมักหมายถึงการมีส่วนร่วมทางการเมือง แต่ปัจจุบันสังคมให้ความสำคัญกับประชาธิปไตยทางตรง ส่งผลให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนมีขอบเขตกว้างขึ้น การมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) หมายถึง การที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเปิดให้ประชาชนเข้าไปร่วมในการกำหนดกฎเกณฑ์ นโยบาย กระบวนการบริหารและตัดสินใจของท้องถิ่นเพื่อผลประโยชน์ของประชาชน โดยส่วนรวมอย่างแท้จริง ทั้งนี้ต้องอยู่บนพื้นฐานของการที่ประชาชนจะต้องมีอิสระทางความคิด โดยหลักการการมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องมีลักษณะการเข้าร่วมอย่างครบวงจรตั้งแต่ต้นจนถึงสิ้นสุด ไม่ใช่เป็นการจัดเวทีการมีส่วนร่วมครั้งเดียว ซึ่งมีขั้นตอน ดังต่อไปนี้ (1) การเกิดจิตสำนึกในตนเอง และถือเป็นภาระหน้าที่ของตนในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมหรือชุมชนที่ตนอยู่ (2) ร่วมกันคิดเรื่องสาเหตุปัญหาของชุมชน และลำดับความสำคัญของปัญหา กำหนดเป้าหมาย และควรลำดับความสำคัญกับปัญหา ก่อนหลัง (3) ร่วมมือวางแผนการดำเนินงานในการจัดกิจกรรมหรือโครงการต่างๆ และแบ่งงานกันทำ ในเรื่องกำหนดงบประมาณ การจัดหางบประมาณ และมอบหมายให้มีผู้ดูแลรักษา (4) ให้ประชาชนเข้าร่วมดำเนินกิจกรรมด้วยความเต็มใจ ด้วยความรู้ความสามารถของตนเอง (5) ร่วมติดตามและประเมินผลในการตรวจสอบปัญหาอุปสรรคและร่วมกันในการหาทางแก้ไข ปัญหา ตลอดเวลาที่ทำงานร่วมกันกับประชาชน เพื่อให้งานหรือภารกิจสามารถสำเร็จลุล่วงตาม

เป้าหมาย (6) ร่วมรับผลประโยชน์ประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมของชุมชนแล้วย่อมที่จะได้รับ (7) เริ่มตั้งแต่การมีจิตสำนึกในตนเองและถือเป็นภาระหน้าที่ของตนในฐานะที่เป็น ส่วนหนึ่งของสังคมหรือชุมชนที่ตนอยู่ (8) ร่วมกันคิดถึงสาเหตุของปัญหาชุมชน ว่ามีสาเหตุเกิดจากอะไร และลำดับความสำคัญของปัญหา พร้อมกำหนดเป้าหมาย และดำเนินการแก้ไขกับปัญหาเหล่านั้น (9) ร่วมวางแผนในการดำเนินกิจกรรม การแบ่งงานกันทำ กำหนดงบประมาณ จะจัดหาแหล่งงบประมาณ และมอบหมายผู้ดูแลรักษา (10) ประชาชนจะต้องเข้าร่วมดำเนินกิจกรรมด้วยความเต็มใจ ด้วยกำลังความรู้ ความสามารถของตนเอง (11) ร่วมติดตามประเมินผล ในการตรวจสอบถึงปัญหาอุปสรรคและร่วมกันในการ หาแนวทางแก้ไขปัญหาลดเวลาในการทำงานร่วมกันประชาชน เพื่อให้งานหรือภารกิจสามารถสำเร็จ ลุล่วงตามเป้าหมาย (12) ประชาชนที่ เข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมของชุมชนสมควรที่จะได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งอาจไม่จำเป็นจะต้องอยู่ในรูปของเงิน วัสดุสิ่งของ แต่อาจเป็นความสบายใจ ความพึงพอใจ ในสภาพของความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นก็ได้

การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องคำนึงถึงเงื่อนไขหรือหลักการสำคัญ 3 ประการ คือการมีส่วนร่วมต้องเกิดจากความเต็มใจและความตั้งใจที่จะเข้าร่วม เพราะจะทำให้เกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในการแก้ไขปัญหาตัดสินใจในเรื่องนั้นๆ กระบวนการมีส่วนร่วมนั้นต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเสมอภาค และขีดความสามารถของแต่ละบุคคลที่จะเข้ามามีส่วนร่วมการมีส่วนร่วมต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของเสรีภาพ อิสรภาพที่จะตัดสินใจว่า จะเลือกหรือจัดให้มีการมีส่วนร่วมหรือไม่ ข้อสำคัญคือ การมีส่วนร่วมนั้นต้องไม่เกิดจากการบังคับ หรือขู่เข็ญจากผู้ใดเหนือกว่าเมื่อพิจารณาจากความหมายที่องค์การระหว่างประเทศ บุคคลผู้มีบทบาททางด้านการพัฒนาสังคมทั้งในและต่างประเทศ รวมทั้งนักวิชาการทั้งในและต่างประเทศที่ได้กล่าวถึง ลักษณะของการมีส่วนร่วมหรือได้ให้ความหมายหรือได้ให้นิยามคำว่ามีส่วนร่วมไว้หลากหลายข้างต้นแล้ว เห็นว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนนั้นขั้นแรกจะต้องเกิดขึ้นจากจิตสำนึกของประชาชนในชุมชนที่จะร่วมมือร่วมใจกันอย่างเต็มใจเต็มกำลังตามความรู้ ความสามารถของตนเองในการเข้าแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นแก่ชุมชน โดยร่วมกันวางแผนจัดรูปแบบ วางเป้าหมายรวมถึงการจัดหางบประมาณในการแก้ไขปัญหาของชุมชนตนเองตลอดจนร่วมรับผลประโยชน์ที่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมกิจกรรมของชุมชน

รูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชน

นักวิชาการและผู้ที่เคยทำการศึกษาวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วม ได้กล่าวถึงรูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนี้

องค์การสหประชาชาติ (1998 อ้างถึงใน สิริพัฒน์ ลาภจิตร, 2550 : 35) ได้รวบรวมรูปแบบของการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้ 1) การมีส่วนร่วมแบบเป็นไปเอง เป็นไปโดยการอาสาสมัครหรือการรวมตัวกันขึ้น เองเพื่อแก้ไขปัญหาในกลุ่มของตนเองโดยไม่ต้องการความช่วยเหลือจากภายนอก โดยมีรูปแบบที่เป็นเป้าหมาย 2) การมีส่วนร่วมแบบชักนำ เป็นการเข้าร่วมโดยต้องการความเห็นชอบหรือการสนับสนุนจากรัฐบาล ซึ่งเป็นรูปแบบโดยทั่วไปในประเทศที่กำลังพัฒนา 3) การมีส่วนร่วมแบบบังคับ ซึ่งเป็นผู้มีส่วนร่วมภายใต้การดำเนินนโยบายของรัฐบาลภายใต้การดำเนินงานโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือการบังคับโดยตรง รูปแบบนี้เป็นรูปแบบที่ผู้ดำเนินการได้รับผลทันทีแต่ไม่ได้รับผลระยะยาวและมีผลเสีย คือไม่ได้รับการสนับสนุนจากประชาชน

ถวิลวดี บุรีกุล (2548 : 5) ได้สรุปรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 3 ด้าน ดังนี้

- 1) ต้องมีวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายที่ชัดเจน การให้ประชาชนเข้าร่วมในกิจกรรมหนึ่งๆ จะต้องมีความชัดเจนและเป้าหมายที่ชัดเจนว่าเป็นไปเพื่ออะไร ผู้เข้าร่วมจะได้ตัดสินใจดีกว่าควรเข้าร่วมหรือไม่
- 2) ต้องมีกิจกรรมเป้าหมาย การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมต้องระบุลักษณะของกิจกรรมว่ามีรูปแบบและลักษณะอย่างไร เพื่อที่ประชาชนจะได้ตัดสินใจว่าจะเข้าร่วมหรือไม่
- 3) ต้องมีบุคคลหรือกลุ่มเป้าหมายการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมจะต้องระบุกลุ่มเป้าหมาย

อย่างไรก็ตามโดยทั่วไปกลุ่มบุคคลเป้าหมายมักถูกจำกัดโดยกิจกรรม และวัตถุประสงค์ของการมีส่วนร่วมอยู่แล้วโดยพื้นฐาน เมื่อพิจารณาจากความคิดเห็นที่องค์การระหว่างประเทศ นักวิชาการ และผู้ที่ทำวิจัย ได้กล่าวถึงรูปแบบของการมีส่วนร่วมข้างต้นแล้วเห็นว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นแบ่งออกเป็น

- 1) การที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมโดยความสมัครใจและร่วมเข้าไปแก้ปัญหาด้วยตัวเอง

- 2) การเข้าไปมีส่วนร่วมโดยมีบุคคลอื่นมาชักจูงและบังคับแล้วจึงจะเข้าไปมีส่วนร่วม ไม่ว่าจะเป็นการเข้าไปมีส่วนร่วมโดยตรงหรือผ่านองค์กรผู้แทนหรือกรรมการกลุ่มหรือชุมชน

เงื่อนไขของการมีส่วนร่วม

การที่ประชาชนจะเข้าไปมีบทบาทหรือมีส่วนร่วมหรือไม่เข้าร่วมนั้น มีเงื่อนไขหลายประการที่มีผลต่อการตัดสินใจเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งอาจเป็นไปด้วยความสมัครใจ หรือถูกบังคับ หรือผลักดันให้เข้าไปมีส่วนร่วม ดังนั้น เงื่อนไขในการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนจึงมีอยู่หลายประการ

Cohen. J., M. and Uphoff (1977) ได้เสนอว่าบริบทหรือเงื่อนไขแวดล้อมของการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย 1) ลักษณะของโครงการ โดยพิจารณาจากความสลับซับซ้อนของเทคโนโลยีทรัพยากรที่ต้องการ ลักษณะประโยชน์ที่จะได้รับ ความเชื่อมโยงของโครงการ ความยืดหยุ่นของโครงการ การเข้าถึงการบริหารจัดการโครงการ และการครอบคลุมเนื้อหาการบริหารงานโครงการ 2) ภาพแวดล้อมของงานหรือกิจกรรมตามโครงการในปัจจุบันต่างๆ ได้แก่ ปัจจัยทางกายภาพและชีวภาพ เศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม และด้านประวัติศาสตร์

องค์การสหประชาชาติ (1998 อ้างถึงใน สิริพัฒน์ ลามจิตร, 2550 : 35) เสนอเงื่อนไขเบื้องต้นของการมีส่วนร่วมไว้ 5 ประการ คือ 1) รัฐบาลจะต้องมีการยอมรับในแนวความคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนก่อนในเบื้องต้น และได้บรรจุหลักการนี้ไว้ในแผนหรือนโยบายในระดับต่างๆ 2) ประชาชนต้องมีพื้นฐานองค์กรประชาชนที่สามารถเป็นตัวแทนในการเจรจาต่อรองกับกลุ่มผลประโยชน์และบุคคลอื่นๆ ได้ 3) ประชาชนต้องมีอิสระในความคิดริเริ่มและในการตัดสินใจในระดับท้องถิ่นเพื่อกำหนดกิจกรรมของตนเอง 4) ชุมชนต้องมีการไหลเวียนของข่าวสารและความรู้ใหม่ๆ โดยเฉพาะหลักการและปรัชญาของการพัฒนาเทคนิค วิธีการ ในการจัดสรรทรัพยากร และความรู้ทางการบริหาร และ 5) ชุมชนจะต้องได้รับการสนับสนุนทางด้านสิ่งของและความคิด เทคนิคที่จำเป็น โดยเฉพาะในระยะแรก

ถวิลวดี บุรีกุล (2548 : 6) กล่าวว่าเงื่อนไขขั้นพื้นฐานของประชาชนในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนามี 3 ประการ คือ 1) ต้องมีอิสระภาพ หมายถึง มีอิสระที่จะเข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วมก็ได้ การเข้าร่วมต้องเป็นไปโดยความสมัครใจ การถูกบังคับให้ร่วมไม่ว่าจะในรูปแบบใด ไม่ถือว่าเป็นการมี

ส่วนร่วม 2) ต้องมีความเสมอภาค ประชาชนเข้าร่วมในกิจกรรมใดจะต้องมีสิทธิเท่าเทียมกับผู้เข้าร่วมคนอื่น ๆ 3) ต้องมีความสามารถ ประชาชนหรือกลุ่มเป้าหมายจะต้องมีความสามารถที่จะเข้าร่วมในกิจกรรมนั้น แม้กิจกรรมบางอย่างจะมีการกำหนดผู้เข้าร่วมที่มีเสรีภาพและความเสมอภาค แต่กิจกรรมที่กำหนดไว้มีความซับซ้อนเกินความสามารถของกลุ่มเป้าหมาย การมีส่วนร่วมย่อมเกิดขึ้นไม่ได้

วุฒิสภา ตันไชย (2545 : 105-112) กล่าวว่าเมื่อเงื่อนไขอยู่บางประการที่จะทำให้ประชาชนไม่เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองเท่าที่ควรด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้ 1) ทักษะของประชาชนที่มีต่อการเมือง คิดว่าการเมืองเป็นเรื่องไกลตัว ไม่ตอบสนองความต้องการของคนในท้องถิ่น มองการเมืองเป็นเรื่องของนักการเมือง ไม่ใช่เรื่องของประชาชน 2) ความรู้สึกของประชาชนที่มีต่อท้องถิ่น และความเป็นท้องถิ่น กล่าวคือ คนไทยขาด Civic Culture ขาดความรู้สึกผูกพันกับท้องถิ่น ไม่สนใจติดตามตรวจสอบหรือ กำกับดูแลให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการ และพัฒนาท้องถิ่นให้ก้าวหน้า 3) วิถีชีวิตของประชาชนในแต่ละท้องถิ่น คือ ชาวบ้านจะมีความประณีประนอมสูงเพราะมีความสัมพันธ์ในเครือญาติและมีความเกรงใจ ประกอบกับชาวบ้านมีการพูดคุยกันเมื่อเกิดปัญหา 4) วัฒนธรรมการยึดตัวบุคคล เป็นผลมาจากสังคมเป็นระบบอุปถัมภ์ ประชาชนขาดความรู้ที่แท้จริง ทำให้ถูกชี้นำและขาดอิสระในการตัดสินใจ เมื่อพิจารณาจากเงื่อนไขของการมีส่วนร่วมที่นักวิชาการทั้งในและต่างประเทศที่ได้กล่าวถึงเงื่อนไขของการมีส่วนร่วมไว้หลากหลายข้างต้นแล้วเห็นว่าเงื่อนไขของการเข้าไปมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่างๆ ของประชาชนนั้นจะต้องเกิดจากความพร้อม ความเต็มใจ ความรู้สึกผูกพันกับท้องถิ่น วิถีชีวิต วัฒนธรรม และความกระตือรือร้นของประชาชนที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ของชุมชนตนเอง

ขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชน

นักวิชาการและผู้ที่เคยทำการศึกษาวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมได้กล่าวถึงขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนี้

ธีระพงษ์ แก้วหาวงษ์ (2543 : 149-163) กล่าวถึงขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการร่วมกันเข้ามาแก้ไขปัญหาของชุมชน มีดังนี้ 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ มีการกำหนดความต้องการและจัดลำดับความสำคัญ 2) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน 3) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และ 4) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2525 : 7) กล่าวถึงขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องให้บรรลุวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้ 7 ประการ คือ 1) ร่วมทำการศึกษา ค้นคว้าปัญหา และสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในองค์กร 2) ร่วมคิดหรือสร้างรูปแบบวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไขและลดปัญหาขององค์กร หรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อองค์กร หรือสนองความต้องการขององค์กร 3) ร่วมวางแผนนโยบายหรือแผนงานหรือโครงการ หรือกิจกรรมเพื่อจัดหรือแก้ไขและสนองความต้องการขององค์กร 4) ร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม 5) ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล 6) ร่วมการลงทุน โครงการของชุมชน ตามขีดความสามารถของตนเองและของหน่วยงาน 7) ร่วมปฏิบัติตาม

นโยบายแผนงาน โครงการและกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ร่วมควบคุม ติดตามประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ทำไว้ทั้งภาครัฐและเอกชนให้เกิดประโยชน์ได้ตลอดไป

อคิน ระพีพัฒน์ (2547 : 320) ได้แบ่งขั้นตอนในการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาของชุมชนออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ 1) การค้นหาปัญหา สาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางแก้ไข 2) การตัดสินใจเลือกแนวทางและวางแผนพัฒนาแก้ไขปัญหา 3) การปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนา และ 4) การประเมินผลงานกิจกรรมการพัฒนา เมื่อพิจารณาความเห็นของนักวิชาการทั้งในและต่างประเทศและผู้ที่เคยทำการวิจัยไว้ก่อนแล้ว สามารถสรุปได้ว่าขั้นตอนการมีส่วนร่วมนั้นเริ่มตั้งแต่การเข้ามามีส่วนร่วมคิดค้นหาสาเหตุของ ปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนของตนเอง วิเคราะห์สภาพปัญหาร่วมกัน หาวิธีการแก้ไขปัญหา เข้าร่วม แก้ไขปัญหาตามโครงการที่กำหนดไว้ และติดตามประเมินผลงานที่เกิดขึ้น แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขให้ ดีขึ้น

กระบวนการของการมีส่วนร่วม

นักวิชาการและผู้ที่เคยทำการศึกษาวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมได้กล่าวถึงกระบวนการของการมีส่วนร่วม ดังนี้

WHO and UNICEF (1978 : 41) ได้เสนอกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินกิจกรรมไว้ 4 ขั้นตอนดังนี้ 1) การวางแผนประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหาจัดอันดับความสำคัญตั้งเป้าหมาย กำหนดการใช้ทรัพยากร กำหนดวิธีติดตามประเมินผลและประการที่สำคัญคือ ต้องตัดสินใจด้วยตนเอง 2) การดำเนินงานประชาชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการบริหารการใช้ทรัพยากร และมีความรับผิดชอบในการควบคุมจัดสรรทางการเงิน 3) การใช้ประโยชน์ประชาชนต้องนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ซึ่งเป็นการเพิ่มระดับของการพึ่งตนเอง และการควบคุมทางสังคม และ 4) การได้รับประโยชน์ ประชาชนต้องได้รับการแจกจ่ายผลประโยชน์จากชุมชนในพื้นที่เท่าเทียมกันซึ่งเป็นผลประโยชน์ส่วนตัว สังคมหรือในรูปวัตถุก็ได้

อรทัย ก๊กผล (2552 : 98-100) เห็นว่ากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นเงื่อนไขแห่งความสำเร็จ ปัจจัยแห่งความสำเร็จที่ควรยึดถือไว้ในการออกแบบและบริหารจัดการโครงการ การมีส่วนร่วมของประชาชน ประกอบไปด้วย 4S คือ 1) Starting Early กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องดำเนินการก่อนการตัดสินใจ ที่ผ่านมามีความล้มเหลวของการมีส่วนร่วมของประชาชนเกิดจากภาครัฐเริ่มกระบวนการมีส่วนร่วมล่าช้า หลังมีการตัดสินใจเรียบร้อยแล้วหรือมีข้อผูกมัดอื่นๆ จนเปลี่ยนแปลงไม่ได้หรือหลังจากเกิดความขัดแย้งขึ้น อย่างไรก็ตาม การจัดทำให้มีการรับฟังความคิดเห็นก่อนการตัดสินใจมิให้หมายความว่าการตัดสินใจไม่กัวัน หรือไม่ก็สัปดาห์มิติเวลาเป็นปัจจัยหนึ่งที่สะท้อนความจริงใจของหน่วยงานภาครัฐในกระบวนการมีส่วนร่วม ควรให้มีเวลาเพียงพอในการรับฟังความคิดเห็นอย่างกว้างขวาง เพื่อให้การตัดสินใจสะท้อนความคิดเห็นของชุมชน นอกจากนี้ในการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตั้งแต่ต้น มีประโยชน์ช่วยให้ประชาชนมีเวลาคิดถึงทางเลือกหรือแนวทางแก้ไขปัญหาของชุมชนที่เหมาะสมมากขึ้น และเป็นข้อมูลในการพัฒนาโครงการ การบริหารการมีส่วนร่วมควรให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ตั้งแต่เริ่มต้น เพื่อตระหนักถึงปัญหาความจำเป็นของโครงการ ในขั้นของการหาข้อมูลพื้นฐาน เช่น กรณีการทำโครงการโรงไฟฟ้า หรือที่ทิ้งขยะ ควรต้องปรึกษาหารือถึงความจำเป็นของการมีโรงไฟฟ้า หรือที่ทิ้งขยะหรือไม่ ก่อนจะถามว่าตั้งที่นี้ได้หรือไม่ 2) Stakeholders ผู้ที่ได้รับผลกระทบหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย

ไม่ว่าโดยตรงหรือทางอ้อม ถือว่าเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ควรมีโอกาสเข้าสู่กระบวนการมีส่วนร่วมสำหรับกลุ่มที่ได้รับผลกระทบโดยตรงอาจต้องได้รับฟังข้อมูลหรือปรึกษาหารือเป็นกลุ่มต้นๆ หน่วยงานที่รับผิดชอบต้องให้ความสำคัญในการระบุผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ระวังไม่ให้เกิดการผิดกลุ่มเป้าหมาย ต้องตระหนักว่าประชาชนแต่ละกลุ่มได้รับผลกระทบจากประเด็นการตัดสินใจไม่เท่ากัน บ่อยครั้งที่เรามักคิดว่าประชาชนเป็นคนกลุ่มเดียวกัน ในความจริงผู้ที่ได้รับผลกระทบมีหลากหลายกลุ่ม การบริหารจัดการการมีส่วนร่วมต้องมั่นใจว่ากลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่สำคัญทุกกลุ่มได้โอกาสเข้ามามีส่วนร่วม และแต่ละกลุ่มอาจมีรูปแบบการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกัน เพื่ออำนวยความสะดวกให้ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีส่วนร่วม เช่น กำหนดเวลาการรับฟังความคิดเห็นที่ชาวบ้านมาร่วมได้หรือการใช้ภาษาท้องถิ่นรวมทั้งการอำนวยความสะดวกให้ชาวบ้านในการเดินทางไปร่วม การพยายามเข้าหากกลุ่มที่ด้อยโอกาสในสังคม เช่น คนยากจน ผู้หญิง คนชรา และเด็ก 3) Sincerity การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่มีความละเอียดอ่อน และความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานที่รับผิดชอบในการจัดกระบวนการมีส่วนร่วมและประชาชนถือว่ามีค่าสำคัญในการบริหารการมีส่วนร่วมให้ประสบความสำเร็จ หน่วยงานของรัฐที่เป็นเจ้าของโครงการ หรือมีอำนาจอนุมัติต้องจัดกระบวนการอย่างจริงจัง เปิดเผย ชื่อสัตย์ปราศจากอคติให้เกียรติซึ่งกันและกัน มีการสื่อสารสองทางตลอดเวลา โดยเฉพาะให้ข้อมูลที่ถูกต้องเพียงพอ ตอบสนองต่อความสงสัยของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย รวมทั้งแจ้งความก้าวหน้าหรือเปลี่ยนแปลงของโครงการอย่างต่อเนื่อง อธิบายกระบวนการได้อย่างชัดเจน ลดปัญหาข้อสงสัยที่อาจก่อให้เกิดข้อลือให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในระยะเริ่มต้น ขณะเดียวกันตั้งใจรับฟังข้อมูลและความคิดเห็นและนำไปเป็นข้อมูลสำหรับการตัดสินใจ ซึ่งข้อมูลเหล่านี้เป็นพื้นฐานของความน่าเชื่อถือและความไว้วางใจซึ่งกันและกัน อันนำมาสู่ความร่วมมือ ความเข้าใจ และการสื่อสารที่ดีขึ้น 4) Suitability การเลือกเทคนิคหรือรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนต้องพิจารณาจากประเภทและขนาดของโครงการ โดยคำนึงถึงความเหมาะสม ความหลากหลายและ ลักษณะที่แตกต่างกันของพื้นที่ และกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียตลอดจนความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรม สังคม และค่านิยม ระดับความสนใจของชุมชนในประเด็นหรือโครงการความสามารถหรือความพร้อม รวมทั้งข้อจำกัดของหน่วยงานที่รับผิดชอบในการจัดกระบวนการมีส่วนร่วม เช่น ด้านระยะเวลา บุคลากรและงบประมาณ ความสำเร็จของการมีส่วนร่วมอยู่ที่ความสามารถในการวิเคราะห์สถานการณ์และเลือกกระบวนการมีส่วนร่วมที่เหมาะสม การมีส่วนร่วมที่สร้างสรรค์ต้องประกอบด้วยกระบวนการย่อยหลายรูปแบบ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ นอกจากนี้ยังต้องตระหนักว่าการให้ข้อมูลข่าวสารและข้อเท็จจริงเป็นองค์ประกอบที่ขาดไม่ได้ของการปรึกษาหารือที่มีประสิทธิผล กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนไม่มีวิธีที่ดีที่สุด จำเป็นต้องปรับตามสถานการณ์ ซึ่งประกอบไปด้วยตัวแปรหลากหลาย เช่น ประเด็นสาธารณะที่ต้องนำสู่กระบวนการมีส่วนร่วม เทคนิคการมีส่วนร่วมของประชาชน รวมทั้งกลุ่มเป้าหมายหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่ควรเข้าสู่กระบวนการมีส่วนร่วม รวมทั้งปทัสถาน วัฒนธรรม ชุมชนและบริบททางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองมีผลต่อกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนทั้งสิ้น

แนวทางการจัดการการมีส่วนร่วมของประชาชน

สมลักษณ์ ไชยเสรีฐ (2549 : 142-149) ได้แบ่งจัดการการแนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น 3 ด้าน คือ ด้านประชาชน (Public) ด้านการมีส่วนร่วม (Participation) และด้านภาครัฐ โดยการมีส่วนร่วม (Participation) มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้ประชาชนที่เป็นบุคคลหรือคณะบุคคล

เข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนในการดำเนินการพัฒนาในด้านต่างๆ ทำประโยชน์ช่วยสนับสนุนในเรื่องต่างๆ หรือกิจกรรมต่างๆ ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมรับผลประโยชน์และร่วมประเมินผล เพื่อให้เกิดผลประโยชน์สูงสุดและยอมรับกันทุกฝ่าย ต่อไปนี้

1. การรับรู้ (Perception) ต้องสร้างจิตสำนึกให้ประชาชนและภาครัฐ การยอมรับและตระหนักถึงการรับรู้ในสิทธิหน้าที่ การมีส่วนร่วมของทุกกลุ่มทุกฝ่าย โดยเจ้าหน้าที่ของรัฐจะต้องสร้างสำนึกใหม่ว่ากิจการที่ตนรับผิดชอบไม่ใช่รัฐกิจหรือกิจการของรัฐที่ตนเท่านั้นมีสิทธิ์ตัดสินใจ แต่เป็นประชาชนที่จะมีส่วนร่วมในการคิด ร่วมกระทำ หรือตรวจสอบ ถ้าเจ้าหน้าที่ของรัฐไม่ปรับทัศนคติให้ได้ก็จะต้องเผชิญกับข้อขัดแย้งกับประชาชนที่จะเกิดขึ้น ส่วนภาคประชาชน ควรจะตระหนักถึงการรับรู้และยอมรับในสิทธิและหน้าที่ ตลอดจนการมีส่วนร่วมนั้น ต้องเข้าใจว่าตนและผู้อื่นต่างก็มีสิทธิหน้าที่และส่วนร่วมเสมอ

2. ทัศนคติ (Attitude) ต้องปรับทัศนคติและสร้างความเข้าใจของบุคลากรทั้งสองฝ่ายคือทั้งภาครัฐและภาคประชาชน ให้มีทัศนคติที่ดีต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ภาครัฐต้องส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนหลายด้าน เพื่อการได้ข้อมูล ทั้งที่เป็นข้อเท็จจริงและความคิดที่แตกต่างหลายด้าน ด้านเจ้าหน้าที่ ภาครัฐผู้รับผิดชอบเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมต้องมีทัศนคติที่ดีต่อกระบวนการมีส่วนร่วมที่มีการปรับปรุงบทบาทและค่านิยมและต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน และเจ้าหน้าที่ภาครัฐต้องอดทนในการทำงานกับประชาชน เพราะต้องใช้ระยะเวลายาวนานอย่างต่อเนื่องในการมีส่วนร่วม และมีความจริงใจกับประชาชน และประชาชนเองก็ต้องทำความเข้าใจความสำคัญของการมีส่วนร่วมด้วยเช่นกัน โดยมีทัศนคติที่ดีต่อเจ้าหน้าที่ในกระบวนการมีส่วนร่วม เพื่อให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีระหว่างเจ้าหน้าที่และประชาชน และเกิดความไว้วางใจซึ่งกันและกันมากขึ้น ส่งผลให้กิจกรรมการมีส่วนร่วมบรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ เมื่อทั้งสองฝ่ายมีทัศนคติที่ดีต่อกระบวนการมีส่วนร่วมแล้ว ความร่วมมือระหว่างประชาชนและเจ้าหน้าที่ภาครัฐก็จะพัฒนาอย่างก้าวหน้าต่อไป

3. การเป็นตัวแทน (Representation) การคัดเลือกและการสรรหาตัวแทนจะต้องคำนึงถึงประชาชนทุกกลุ่ม ทุกฝ่าย เพื่อให้ประชาชนกลุ่มต่างๆ ที่หลากหลายทุกกลุ่มนั้นมีตัวแทนเข้าไปร่วมในการประสานผลประโยชน์ให้เกิดความเป็นธรรม โดยคำนึงถึงคุณสมบัติของตัวแทนที่ต้องการด้วย โดยพิจารณาจากคุณสมบัติ เช่น ทักษะความสามารถที่เกื้อหนุนกัน ความสอดคล้องของเทคโนโลยีวัตถุประสงค์ค่านิยม และวัฒนธรรมองค์กร การตอบสนองซึ่งกันและกัน ความรับผิดชอบ ความมั่นคงด้านการเงิน ความสามารถในการสร้างความเชื่อมั่น และกลุ่มที่เป็นตัวแทนต้องได้รับความน่าเชื่อถือจากกลุ่มหลายกลุ่มหรือกลุ่มผู้มีส่วนได้เสีย และสมาชิกที่เป็นตัวแทนต้องมีความรู้สึกที่จะต้องอาศัยซึ่งกันและกันซึ่งเป็นที่ต้องตระหนักถึงอีกปัจจัยหนึ่งด้วยเช่นกัน

4. ความเชื่อมั่นและไว้วางใจ (Trust) การมีส่วนร่วมต้องสร้างให้สมาชิกมีความจริงใจและเข้าใจในการเข้าร่วม และผลตอบรับที่ตามมาคือไว้วางใจและความเชื่อมั่นในองค์กร โดยการสร้างความเชื่อมั่นและไว้วางใจกัน ต้องแสดงให้เห็นอย่างชัดเจน กำหนดให้เป็นเป็นวัฒนธรรมและรูปธรรมขององค์กร ซึ่งการสร้างควมไว้วางใจกัน เชื่อถือ ศรัทธา เป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้กระบวนการมีส่วนร่วมล้มเหลวหรือประสบความสำเร็จ การสร้างความเชื่อถือและไว้วางใจอาจทำได้จากการดำเนินกิจกรรมแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสาร นำเสนอข้อมูลข้อเท็จจริงอย่างตรงไปตรงมา ในการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง มีการติดต่อระหว่างสมาชิกอย่างสม่ำเสมอบ่อยครั้ง และทำอย่างตั้งใจทั้งที่เป็นทางการและ

ไม่เป็นทางการภายในองค์กรซึ่งเป็นสิ่งที่จะทำให้เกิดความเชื่อมั่นและความไว้วางใจของการร่วมมือซึ่งกันและกันเพื่อสร้างความสำเร็จ

5. การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร (Information-sharing) สร้างกลไกเพื่อการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร เนื่องจากการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่ทำให้ข้อมูลข่าวสารทั้งด้านที่เป็นข้อเท็จจริงและด้านที่เป็นความคิด ความรู้สึก ความคาดหวัง ได้ถูกแสดงออกมาอย่างหลากหลายลุ่มลึกและสมบูรณ์ครบถ้วนมากขึ้น ซึ่งจะทำให้การวินิจฉัยปัญหาและการเสนอทางเลือกในการแก้ไขปัญหาที่หลากหลาย และตรงกับความต้องการมากขึ้น ผลที่ตามมาคือทำให้การตัดสินใจในการกำหนดนโยบายและการวางแผนดำเนินไปได้อย่างรอบรู้ รอบคอบและรอบด้านยิ่งขึ้น โดยการที่ประชาชนจะมีส่วนร่วมได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น จำเป็นที่จะต้องมีความรู้และมีข้อมูลข่าวสารเพียงพอในนโยบายที่ตนต้องการมีส่วนร่วม ข้อมูลข่าวสารเหล่านี้ ส่วนใหญ่แล้วมักจะเป็นของหน่วยงานที่ เป็นผู้ริเริ่มนโยบายบางส่วนเกิดจากการศึกษาของนักวิชาการ และองค์กรพัฒนาเอกชน ดังนั้นประชาชนที่สนใจการมีส่วนร่วมกับนโยบายใดอาจไปขอความร่วมมือ และข้อมูลจากบุคคลและองค์กรเหล่านั้น

6. ฉันทามติ (Consensus) การมีส่วนร่วมเป็นการสร้างฉันทามติโดยการให้ประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนเข้าร่วมในการหาวิธีแก้ไขปัญหาที่ยั่งยืนร่วมกันหาทางออกสำหรับการแก้ไขปัญหาต่างๆ ในทางสันติเป็นที่ยอมรับหรือเป็นฉันทามติของประชาสังคมซึ่งทุกคนยินยอมเห็นพ้องต้องกันในทุกๆ ขั้นตอนของกระบวนการมีส่วนร่วม โดยเสาหลักของการมีส่วนร่วมที่ดีก็คือการที่ประชาชนสามารถที่จะร่วมมือกันลดความขัดแย้ง สร้างข้อตกลงที่มั่นคงยืนยาว การยอมรับระหว่างกลุ่ม และหาข้อสรุปร่วมกันได้ทุกฝ่าย แม้ว่าอาจจะมีความเห็นที่แตกต่างกันก็ตามก็ต้องสามารถที่จะปรับความเห็นที่ต่างกัน โดยการเจรจาหาข้อยุติที่ทุกฝ่ายยอมรับกันได้อย่างสันติวิธีเพื่อนำไปสู่ข้อสรุปที่เห็นพ้องหรือฉันทามติร่วมกันได้ทุกฝ่าย

7. การมีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) องค์กรกลางมีส่วนร่วมต้องสร้างให้เกิดการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันในองค์กร คือ จะต้องจัดกิจกรรมที่ทำให้มีการพบปะ พูดคุย แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ความคิดเห็นของกันและกัน เป็นการสื่อสารแบบสองทาง (Two Ways Communication) ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน ซึ่งจะนำไปสู่การลดอคติที่มีต่อกันและเกิดความเข้าใจที่ดีขึ้นระหว่างผู้ที่เข้าร่วม สิ่งเหล่านี้นับว่าเป็นกลไกที่จะช่วยป้องกันความขัดแย้งที่อาจจะเกิดขึ้นหรือกรณีที่มีความขัดแย้งเกิดขึ้นแล้วก็เป็นกลไกที่ช่วยบรรเทาความขัดแย้งให้ลดระดับความรุนแรงลงได้ซึ่งการมีปฏิสัมพันธ์ในกระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชนก็เพื่อที่จะให้เกิดการตัดสินใจที่ดีขึ้นและรับการสนับสนุนจากสาธารณชน ซึ่งเป้าหมายของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนก็คือการให้ข้อมูลต่อสาธารณชน และให้สาธารณชนแสดงความคิดเห็นต่อโครงการที่นำเสนอหรือนโยบายรัฐรวมทั้งมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา เพื่อหาทางออกที่ดีที่สุดตลอดจนสร้างความสัมพันธ์ที่ดีสำหรับทุกๆ คน

8. ความประสงค์หรือความมุ่งหมาย (Purpose) ต้องกำหนดวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายในการมีส่วนร่วมไว้อย่างชัดเจนว่าเป็นไป เพื่อจุดประสงค์อะไร ผู้เข้าร่วมจะได้ตัดสินใจว่าสมควรจะเข้าร่วมหรือไม่การมีจุดมุ่งหมายที่ต้องการ ให้สมาชิกผู้เข้าร่วมได้เข้าใจตรงกันอย่างชัดเจนไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นความเข้มแข็งขององค์กรอย่างเป็นเอกภาพทางความคิดเห็นและเอกภาพในการดำเนินกิจกรรม นอกจากนี้การมีส่วนร่วมต้องระบุลักษณะของกิจกรรมว่าต้องมี

กิจกรรมเป้าหมายในการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม มีลักษณะและรูปแบบอย่างไร เพื่อที่ประชาชนจะได้ตัดสินใจในการเข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วม ต้องระบุว่าในกิจกรรมแต่ละอย่าง มีกี่ขั้นตอนรวมทั้งขั้นตอนของกิจกรรมจะต้องให้ประชาชนสามารถเข้าร่วมในขั้นตอนไหนบ้าง

9. การประเมินผล (Appraisal) เนื่องจากการประเมินผลเป็นขั้นตอนหนึ่งในกระบวนการมีส่วนร่วมต้องมีระบบการประมวลผล และถือเป็นเครื่องมือสำคัญอย่างหนึ่งในการบริหารทรัพยากรบุคคลของผู้บริหารให้เกิดประโยชน์สูงสุด องค์กรที่มีการประเมินผลการปฏิบัติงานที่เป็นธรรม โปร่งใสและปราศจากทัศนคติส่วนตัวออกได้มากที่สุดถือว่าองค์กรนั้นใช้เครื่องมือนี้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ประเมินผลการปฏิบัติงานของบุคลากรในองค์กรย่อมส่งผลถึงประสิทธิผลและประสิทธิภาพขององค์กรได้เหมือนกัน ซึ่งผลของการประเมินผลก็จะกลายเป็นปัจจัยนำเข้าไปในกระบวนการมีส่วนร่วมในขั้นตอนการวางแผน เพื่อนำปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นในทางปฏิบัติมาปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาผลการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการประเมินผลงาน (Performance Appraisal) จึงต้องเริ่มตั้งแต่การเข้าร่วมควบคุม ร่วมบำรุงรักษาโครงการร่วมติดตามร่วมประเมินผล และกิจกรรมที่จัดทำไว้ทั้งโดยเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

10. ความโปร่งใส (Transparency) เนื่องจากการมีส่วนร่วมนั้นเป็นกระบวนการที่ทำให้ประชาชนมีโอกาสตรวจสอบ การใช้ดุลยพินิจสำหรับการตัดสินใจของรัฐบาลและหน่วยงานของรัฐซึ่งจะก่อให้เกิดความโปร่งใสในการดำเนินการปรับปรุงกลไกการทำงานขององค์กรมีส่วนร่วมให้มีความโปร่งใส ลดการทุจริตและข้อผิดพลาดของนโยบาย แผน โครงการลงได้ซึ่งความโปร่งใสเป็นองค์ประกอบหนึ่งของการบริหาร กิจกรรมบ้านเมืองที่ดีโดยการสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกันของคนในองค์กร ประกอบด้วย ความไว้วางใจ การเปิดเผยข้อมูล การเข้าถึงข้อมูล และกระบวนการตรวจสอบ

11. ความเป็นอิสระ (Independence) องค์กรการมีส่วนร่วมจะต้องมีการยอมรับความคิดเห็นของกันและกันมีอิสระทางความคิด ความเป็นประชาธิปไตยโดยการให้เกียรติสมาชิกทุกคนในองค์กร การที่สมาชิกมีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็นและตัดสินใจจะเป็นปัจจัยให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบร่วมกัน ซึ่งเงื่อนไขและหลักการที่สำคัญของการมีส่วนร่วมประการหนึ่งคือ ความสมัครใจหรือความเป็นอิสระที่จะเข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วม การบังคับไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบของการคุกคาม การระดมและการว่าจ้างไม่ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วม

12. ก้าวไปข้างหน้าอย่างต่อเนื่อง (Onward-doing) เนื่องจากการมีส่วนร่วมของประชาชนทำให้เกิดประสบการณ์การเรียนรู้ใหม่ ความคิดใหม่ที่ท้าทายอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นองค์กรการมีส่วนร่วมต้องเปิดโอกาสประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง ภาครัฐจะต้องเตรียมประชาชนให้มีความพร้อมและเห็นประโยชน์ของการมีส่วนร่วมด้วยการให้ความรู้เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนที่ก้าวไปข้างหน้าอย่างต่อเนื่อง โดยความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกจะเป็นตัวกำหนดที่สำคัญที่จะทำให้การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นไป อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอในการสร้างความเข้าใจในบทบาทของการมีส่วนร่วมภาคประชาชน รวมทั้งมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันอย่างต่อเนื่อง เป็นปัจจัยสำคัญที่จะบ่งบอกถึงความเข้มแข็งของการมีส่วนร่วม ทำให้เกิดความมั่นใจได้ว่าการเปลี่ยนแปลงจะเป็นไปในการก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชนและสังคม

13. เครือข่าย (Network) การที่จะต้องมาทำความเข้าใจกัน ส่งเสริมให้มีการผนึกกำลัง ร่วมกันของทั้งภาครัฐ และภาคประชาชนในลักษณะเครือข่ายคือ มาผนึกกำลังกันเป็นหนึ่งเดียวที่สำคัญต้องเป็นไปเพื่อสร้างผลประโยชน์ในเชิงการทำงานร่วมในรูปกิจกรรม โครงการ แผนงานที่ จะต้องอาศัยความร่วมมือกัน ต้องผนึกกำลังขอความร่วมมือหรือการทำกิจกรรมร่วมมือกันต้องอาศัย หลายองค์กรซึ่งเครือข่ายความร่วมมือกันของสมาชิก ผู้บริหาร และบุคคลในชุมชนเป็นหลักจากวิธีการคิด โดยเครือข่ายความร่วมมือนั้นจำเป็นต้องให้มีตัวแทนของประชาชนมาพบปะพูดคุยเพื่อก่อตัวและ กล่าวถึงวัตถุประสงค์ร่วมกัน เพราะฉะนั้นเครือข่ายการมีส่วนร่วมจึงเป็นกระบวนการเชื่อมโยงสมาชิก ในกลุ่มหรือเชื่อมโยงองค์กรการมีส่วนร่วมกับสมาชิก ประชาชนและกลุ่ม/องค์กรต่างๆ ในชุมชน เข้าด้วยกัน โดยมีรูปแบบการมีส่วนร่วมความสัมพันธ์ในแนวราบขององค์กรการมีส่วนร่วมกับชุมชน ให้เป็นกระบวนการส่งเสริมสนับสนุนประชาชนสามารถพัฒนาชุมชนของตนเอง โดยอาศัยเครือข่าย การมีส่วนร่วมในการทำงานของคนในชุมชนเพื่อร่วมแก้ไขปัญหาส่วนรวมของคนและในชุมชน ซึ่ง การดำเนินงานของเครือข่ายจะนำไปสู่การพัฒนาการมีส่วนร่วมที่ยั่งยืนต่อไป สรุปได้ว่าแนวทางการจัดการการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น จะต้องเริ่มต้นด้วยการสร้างสำนึก เพื่อให้ภาครัฐและ ประชาชนรับรู้ปัญหาประกอบกับการสร้างความเข้าใจและปรับทัศนคติ ให้มีทัศนคติที่ดีต่อการมีส่วนร่วม ของประชาชน หลังจากนั้นสรรหาตัวแทนของแต่ละกลุ่มเพื่อจะได้ประสานประโยชน์ให้ลงตัว แล้ว สร้างให้สมาชิกมีความเข้าใจและมีความจริงใจในการเข้าร่วม สามารถทำการแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสารกันได้แล้วสร้างฉันทามติร่วมกัน แต่ภายในองค์กรจะต้องสร้างให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ใน องค์กร การทำกิจกรรมใดๆ จะต้องกำหนดความประสงค์หรือความมุ่งหมายในการมีส่วนร่วมให้ ชัดเจน และต้องมีระบบประเมินผลจากกระบวนการของการมีส่วนร่วมทั้งหมด ปรับปรุงกลไกการทำงาน ให้เกิดความโปร่งใส มีความเป็นประชาธิปไตยยอมรับความคิดเห็นของกันและกัน ที่สำคัญต้องเปิด โอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง และเมื่อทำงานภายในองค์กรประสบ ผลสำเร็จแล้วก็ต้องมองหาพันธมิตรสร้างเครือข่ายเพื่อผนึกกำลังร่วมกัน ทำงานร่วมกัน แลกเปลี่ยน ข้อมูลร่วมกัน

ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน

นักวิชาการได้แบ่งระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้หลายระดับ โดยเริ่มตั้งแต่ระดับ การแจ้งให้ประชาชนทราบการดำเนินโครงการหลังจากที่ผู้บริหารได้ตัดสินใจให้ดำเนินการแล้ว จึงจะ จัดให้มีประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน เช่น การให้ประชาชนมาร่วมในการปลูกป่า เก็บขยะ ซึ่งการมีส่วนร่วมในระดับนี้ประชาชนอาจไม่ได้ร่วมคิดเลยก็ได้แต่เข้ามาร่วมในขั้นตอนการ ดำเนินโครงการ เป็นต้น ดังนั้น เพื่อทำให้เกิดความชัดเจนและสามารถพัฒนาการมีส่วนร่วมของ ประชาชนได้ในอนาคต การเข้าใจในเรื่องระดับการมีส่วนร่วมเป็นเรื่องสำคัญ มีนักวิชาการได้เสนอ ตัวแบบการมีส่วนร่วม ดังนี้

อรรถัย กักผล (2552) ได้นำตัวแบบขั้นบันไดของ Armstein ในการแบ่งระดับการมีส่วนร่วม ของประชาชนคือ ตัวแบบขั้นบันได การมีส่วนร่วมของพลเมือง (Ladder ofizen Participation) ซึ่งเป็นตัวแบบที่ได้รับความนิยมอย่างต่อเนื่อง ได้แบ่งบันไดการมีส่วนร่วมของประชาชนออกเป็น 8 ขั้น ประกอบด้วย 1) ขั้นการควบคุม (Manipulation) 2) ขั้นการรักษา (Therapy) 3) ขั้นการให้ข้อมูล (Informing) 4) ขั้นการรับฟังความคิดเห็น (Consultation) 5) ขั้นการปรึกษาหารือ (Placation)

6) ขั้นตอนการเป็นหุ้นส่วน (Partnership) 7) ขั้นตอนมอบหมายอำนาจ (Delegated Power) 8) ขั้นตอนอำนาจพลเมือง (Citizen Control) โดยระดับขั้นบันไดที่สูงขึ้นสะท้อนอำนาจของประชาชนที่มากขึ้น สำหรับ Arnstein นั้นขั้นบันไดที่ 1 และ 2 ถือว่ายังไม่เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนเลย หรือที่เรียกว่า nonparticipation ส่วนขั้นที่ 3 ถึงขั้นที่ 5 เรียกว่า Tokenism หมายถึง ประชาชนมีโอกาสนำเสนอความคิดเห็นแต่ยังไม่มีอำนาจในการตัดสินใจ ขั้น 6, 7 และ 8 ถือว่าประชาชนมีอำนาจในการตัดสินใจหรือเรียกว่า Citizen Power จากตัวแบบนี้สะท้อนให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมในระดับเป็นภาคี หุ้นส่วน (Partnership) จึงจะเป็นจุดเริ่มของบทบาทและอำนาจของประชาชนอย่างแท้จริง

ตัวแบบระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนของ IAP2 ตัวแบบการมีส่วนร่วมที่เสนอโดยสมาคมนานาชาติด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน (International Association of Public Participation) ได้แบ่งระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนออกเป็น 5 ขั้น ซึ่งเป็นตามหลักการเดียวกับของ Arnstein คือ ยิ่งสูงขึ้นยิ่งสะท้อนอำนาจ และอิทธิพลของประชาชนในการบริหารหรือตัดสินใจมากขึ้นด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชน แบ่งเป็น 5 ระดับคือ 1) การมีส่วนร่วมในระดับเสริมอำนาจให้ประชาชน (Empower) เป็นขั้นที่ให้บทบาทประชาชนในระดับที่สูงที่สุด เพราะให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจด้วยตนเอง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะดำเนินการตามผลของการตัดสินใจนั้น รูปแบบการมีส่วนร่วมในขั้นนี้ที่รู้จักกันดีคือ การลงประชามติหรือสภาเมือง การมีส่วนร่วมในรูปแบบนี้ สะท้อนความยินยอมพร้อมใจขององค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นในการยอมรับอำนาจการตัดสินใจของประชาชนหรือชุมชน อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมในระดับนี้ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องมีกระบวนการเสริมความสามารถของประชาชนให้สามารถตัดสินใจได้ด้วยตนเอง อาทิเช่น ข้อมูลที่ครอบคลุมเพียงพอ การเสริมสร้างทักษะให้ประชาชน วิเคราะห์ข้อมูลและตัดสินใจหาทางแก้ปัญหาที่มีคุณภาพ การใช้การมีส่วนร่วมในระดับนี้ สะท้อนให้เห็นถึงอำนาจของประชาชนในระดับสูง 2) การมีส่วนร่วมในระดับสร้างความร่วมมือ (Collaboration) เป็นการให้บทบาทของประชาชนในระดับสูง โดยประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะทำงานร่วมกันในกระบวนการของการตัดสินใจ ฉะนั้นความคิดเห็นของประชาชนจะสะท้อนออกมาในการตัดสินใจค่อนข้างสูง รูปแบบการมีส่วนร่วมในขั้นนี้ เช่น คณะกรรมการร่วมภาครัฐและเอกชน และคณะที่ปรึกษาฝ่ายประชาชน ผลการตัดสินใจที่ออกมาเป็นผลการตัดสินใจร่วมกัน เชื่อว่าน่าจะนำไปสู่การเสริมสร้างความสมานฉันท์ในสังคม เพราะประชาชนหรือตัวแทนของประชาชนเข้าไปมีส่วนในองค์กร ตัดสินใจด้วยไม่ใช่เพียงให้ความคิดเห็นต่อองค์กรตัดสินใจ 3) การมีส่วนร่วมในระดับเข้ามามีบทบาท (Involve) เป็นลักษณะการเปิดโอกาส ให้ประชาชนมีส่วนร่วมทำงานตลอดกระบวนการตัดสินใจ มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและข้อมูล ระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับประชาชนอย่างจริงจังและมีจุดมุ่งหมายชัดเจน ข้อมูลความคิดเห็นของประชาชนจะสะท้อนออกมาในทางเลือกต่างๆ ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนขั้นนี้ ใกล้เคียงกับการมีส่วนร่วมในระดับการร่วมมือ เพียงแต่รูปแบบการมีส่วนร่วมแบบร่วมมือมีลักษณะเป็นกิจกรรมถาวรมากกว่า การมีส่วนร่วมในขั้นนี้ นอกจากนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในขั้นนี้ อำนาจการตัดสินใจสุดท้ายยังเป็นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แต่ประชาชนมีส่วนร่วมตั้งแต่ เริ่มต้นและมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันอย่างเข้มข้น ตัวอย่างเทคนิคการมีส่วนร่วมที่ใช้มาก อาทิ เช่น การประชุมเชิงปฏิบัติการการตั้งคณะทำงานภาคประชาชน 4) การมีส่วนร่วมในระดับรับฟังความคิดเห็น (Consult) เป็นลักษณะการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล ข้อเท็จจริง ความรู้สึกและความคิดเห็น

ประกอบการตัดสินใจ ดังนั้น ประชาชนมีบทบาทในฐานะเป็นผู้ให้ข้อมูลการตัดสินใจเป็นบทบาทของหน่วยงานภาครัฐ เทคนิคการมีส่วนร่วมในลักษณะนี้ เช่น การสำรวจความคิดเห็น การประชุมสาธารณะ ปัจจุบันนี้กฎหมายส่วนใหญ่มักกำหนดให้หน่วยงานภาครัฐจัดการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างน้อยในระดับ การรับฟังความคิดเห็น 5) การมีส่วนร่วมในระดับให้ข้อมูลข่าวสาร (Inform) เป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับต่ำที่สุด บทบาทของประชาชนน้อยมากเพียงแต่รับทราบว่าได้เกิดอะไรที่ไหน ปัจจุบันการที่ภาครัฐตัดสินใจในเรื่องที่กระทบประชาชนและแจ้งให้ประชาชนทราบสะท้อนความล่าช้าในการบริหารงานแต่ในขณะเดียวกันจำเป็นต้องตระหนักว่าไม่ว่าจะเปิดให้ประชาชนมีส่วนร่วมในขั้นใด การให้ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชนเป็นเรื่องที่สำคัญมาก แต่ต้องไม่ใช่การให้ข้อมูลในลักษณะประชาสัมพันธ์โดยให้มองแต่ด้านดีเท่านั้นหัวใจสำคัญ คือ การให้ข้อเท็จจริงครบคลุมและเพียงพอ เพื่อให้ประชาชนได้ข้อเท็จจริงและตัดสินใจแสดงความคิดเห็นอย่างมีคุณภาพ ตัวแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน IAP2 เป็นตัวแบบในการออกแบบ กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน เนื่องจากตัวแบบแบ่งเป็น 5 ขั้นตอน ช่วยให้เห็นความแตกต่างแต่ละระดับภาษาที่ใช้เป็นภาษาทางบวก อาทิเช่น การมีส่วนร่วมขั้นสูงสุด ใช้ศัพท์ว่าขั้นการเสริมอำนาจ ไม่ใช่การควบคุมโดยประชาชนซึ่งหัวใจของการมีส่วนร่วมของประชาชนไม่ว่าจะเป็นตัวแบบใด มักจะสะท้อนอำนาจและความสัมพันธ์ระหว่างภาครัฐหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและประชาชน

การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (2559) ได้เสนอหลักการสำคัญของการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ทำให้เกิดความสำเร็จ 5 ประการ ดังนี้

1. ภาวะผู้นำที่จะสร้างความเชื่อมั่น ศรัทธาและความร่วมมือร่วมใจในการทำงานที่มีความสอดคล้องกัน ซึ่งต้องมีวิสัยทัศน์ในเชิงกลยุทธ์ ความซื่อสัตย์สุจริตและเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

2. การสร้างค่านิยมในการทำงานกันอย่างเหนียวแน่น จึงจะทำให้เกิดความสัมพันธ์ ที่เป็นมิตรภาพอย่างแท้จริง

3. การพัฒนาปรับปรุงการทำงานอย่างสม่ำเสมอเพื่อให้เกิดการปรับกระบวนการทำงานอย่างต่อเนื่อง

4. การจัดทำฐานข้อมูลสมาชิกเครือข่ายเพื่อใช้ในการติดต่อประสานงาน และมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน

5. การสร้างช่องทางในการติดต่อสื่อสาร และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน

สำนักมาตรฐานการศึกษา สำนักงานสภาพัฒนาการศึกษาระดับชาติ กระทรวงศึกษาธิการ สำนักมาตรฐานอุดมศึกษาทบวงมหาวิทยาลัย (2545 : 118) ได้กล่าวถึงการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 2 ประการ คือ

1. การจัดกระบวนการเรียนรู้สามารถทำได้ดังต่อไปนี้

- 1.1 จัดเวทีวิเคราะห์สถานการณ์ของประชาชนเพื่อทำความเข้าใจและเรียนรู้ร่วมกันในเรื่องประเด็นต่างๆ

- 1.2 จัดเวทีแลกเปลี่ยนข้อมูล ประสบการณ์หรือจัดทัศนศึกษาภายในชุมชน และระหว่างองค์กรต่างๆ กับประชาชน

- 1.3 จัดอบรมทักษะเฉพาะด้านต่างๆ เพื่อการพัฒนาทักษะ
- 1.4 ลงมือปฏิบัติจริง
- 1.5 สรุปรบทเรียนและถ่ายทอดประสบการณ์ที่จะนำไปสู่การปรับปรุงกระบวนการทำงานที่เหมาะสม

2. การพัฒนาผู้นำเครือข่าย เพื่อให้ผู้นำเกิดความมั่นใจในความสามารถที่มีจะช่วยให้สามารถริเริ่มกิจกรรมการแก้ไขปัญหา หรือกิจกรรมการพัฒนาได้ซึ่งสามารถทำได้หลายวิธี ดังนี้

- 2.1 แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้นำทั้งภายในและภายนอกชุมชน
- 2.2 สนับสนุนการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และสนับสนุนข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นอย่างต่อเนื่อง
- 2.3 แลกเปลี่ยนเรียนรู้และดำเนินการร่วมกันของเครือข่ายอย่างต่อเนื่องจะทำให้เกิดกระบวนการจัดการและจัดองค์กรร่วมกัน

กรรมวิธีในการมีส่วนร่วมของประชาชน

โกวิท พวงงาม (2550 : 18) ได้เสนอว่า กรรมวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชน สามารถดำเนินการด้วยวิธีดังต่อไปนี้

1. การเข้าร่วมประชุมอภิปราย เป็นการเข้าร่วมหรือเนื้อหาสาระของแผนงานหรือโครงการพัฒนาเพื่อสอบถามความคิดเห็นของประชาชน
2. การถกเถียง เป็นการแสดงความคิดเห็นโต้แย้งตามแนวทางประชาธิปไตย เพื่อให้ทราบผลต่างๆ ทั้งผลดีและผลเสีย โดยเฉพาะประชาชนในท้องถิ่นที่มีผลกระทบทั้งทางบวก และทางลบต่อความเป็นอยู่ของเขา
3. การให้คำแนะนำปรึกษากับประชาชนต้องเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการในการบริหารโครงการ เพื่อให้ความมั่นใจว่ามีเสียงของประชาชนที่ถูกผลกระทบ เข้ามีส่วนร่วมรับรู้และร่วมในการตัดสินใจและการวางแผนด้วย
4. การสำรวจ เป็นวิธีการมีส่วนร่วมให้ประชาชนได้แสดงความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ อย่างทั่วถึง
5. การประสานงานร่วม เป็นวิธีการที่ให้ประชาชนเข้าร่วมตั้งแต่การคัดเลือกตัวแทนของกลุ่มเข้าไปเป็นแกนนำในการบริหารหรือจัดการ
6. การจัดทัศนศึกษา เป็นการให้ประชาชนได้เข้าร่วมสอบข้อเท็จจริง ณ จุดดำเนินการก่อนให้มีการตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่ง
7. การสัมภาษณ์หรือพูดคุยกับผู้นำอย่างไม่เป็นทางการ รวมถึงประชาชนที่ได้รับผลกระทบ เพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นและความต้องการที่แท้จริงของท้องถิ่น
8. การไต่สวนสาธารณะ เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกกลุ่มเข้าร่วมแสดงความคิดเห็นต่อนโยบาย กฎ ระเบียบในประเด็นต่างๆ ที่จะมีผลกระทบต่อประชาชนโดยรวม
9. สานสาธิต เป็นการใช้เทคนิคทุกรูปแบบในการสื่อสาร เพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารให้ประชาชนรับทราบอย่างทั่วถึงและชัดเจนอันจะเป็นแรงจูงใจให้เข้ามามีส่วนร่วม
10. การรายงานผล ให้ประชาชนได้เปิดโอกาสทบทวนและสะท้อนผลการตัดสินใจ ต่อโครงการอีกครั้ง หากมีการเปลี่ยนแปลงจะได้แก้ไขได้ทันที่

ประโยชน์ของการมีส่วนร่วมของประชาชน

อรรถัย ก๊กผล (2552) ได้ทำการวิจัยปัญหาการจัดอันดับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เข้าร่วมโครงการรางวัลพระปกเกล้าประจำปี 2545 ความเป็นเลิศด้านความโปร่งใสและการมีส่วนร่วมของประชาชนและการศึกษาภาพรวมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นพบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน ไม่ว่าจะในหน่วยงานใดก็ตาม เป็นสิ่งที่พึงปรารถนา เพราะการมีส่วนร่วมมีคุณประโยชน์หลากหลายประการ อย่างไรก็ตาม ประโยชน์ที่จะได้จากการมีส่วนร่วมของประชาชนขึ้นอยู่กับความจริงใจและความจริงจังในการดำเนินการด้วย ซึ่งประโยชน์โดยทั่วไป ได้แก่

1. การเพิ่มคุณภาพการตัดสินใจ การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลข่าวสารและความคิดเห็นต่างๆ จะช่วยให้ได้ข้อมูลประกอบการตัดสินใจที่ครบถ้วนรอบคอบมากขึ้น นอกจากนี้ยังช่วยให้เกิดทางเลือกใหม่ ทำให้การตัดสินใจรอบคอบและได้รับการยอมรับมากขึ้น โดยเฉพาะการตัดสินใจที่กระทบกับประชาชนโดยตรง

2. ลดค่าใช้จ่ายและการสูญเสียเวลา เมื่อการตัดสินใจนั้นได้รับการยอมรับ ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ต้นรับทราบข้อมูลคำอธิบายต่างๆ เห็นประโยชน์ส่วนรวมที่จะได้รับ จะช่วยลดระยะเวลาแต่เมื่อประชาชนยอมรับ การนำโครงการไปสู่การปฏิบัติจะรวดเร็วขึ้น ซึ่งในประเด็นนี้จะเห็นว่าโครงการของภาครัฐที่เร่งการตัดสินใจหรือปกปิด เมื่อประชาชนทราบภายหลังและต่อต้าน บางโครงการนำไปสู่การปฏิบัติไม่ได้ล่าช้าเป็นปีๆ บางโครงการสามารถก่อสร้างได้เสร็จและประชาชนไม่ยอมให้เข้าไปดำเนินการ กลายเป็นอนุสาวรีย์ร้าง ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าเสียดาย งบประมาณดังกล่าวสามารถนำไปสร้างคุณประโยชน์ได้มากมาย

3. การสร้างฉันทามติสำหรับสถานการณ์ปัจจุบันการสร้างฉันทามติอาจเป็นเรื่องยาก สังคมเรากลายร่างเป็นพหุลักษณะและต้องยอมรับความหลากหลายแตกต่างทางความคิด กลไกที่ช่วยให้ความแตกต่างนั้นได้มีการแลกเปลี่ยน คือ กลไกการมีส่วนร่วมของประชาชน ในทางหลักการเราเชื่อว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนอาจช่วยป้องกันความขัดแย้งได้แต่ในสังคมไทยที่ผ่านมาภาครัฐมักดำเนินการตัดสินใจไปก่อน เมื่อประชาชนต่อต้านจึงจัดกระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งช้าไปแล้ว หากเกิดเป็นความขัดแย้งขึ้น จำเป็นต้องใช้หลักการจัดการความขัดแย้งเข้ามาแทน ดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงสามารถช่วยลดความขัดแย้งทางการเมืองและเกิดความชอบธรรมในการตัดสินใจของรัฐ

4. ร่วมมือในการนำไปปฏิบัติการมีส่วนร่วมของประชาชนเมื่อประสบความสำเร็จ จะทำให้ประชาชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและมีความกระตือรือร้นในการช่วยให้เกิดผลในทางปฏิบัติ

5. ช่วยทำให้ผู้บริหารท้องถิ่นมีความใกล้ชิดกับประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชนช่วยให้ผู้บริหารและผู้ปฏิบัติงานในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเกิดความใกล้ชิด สร้างความสัมพันธ์ที่ดี สร้างความรู้สึกว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นของประชาชนไม่ใช่เป็นของนักการเมืองเท่านั้น นอกจากนี้ด้วยความใกล้ชิด ผู้บริหารท้องถิ่นจะไวต่อความรู้สึกห่วงกังวลของประชาชนและเกิดความตระหนักในการตอบสนองต่อความกังวลของประชาชน

6. ช่วยพัฒนาความเชี่ยวชาญและความคิดสร้างสรรค์ของสาธารณชน การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นการให้การศึกษาแก่ประชาชน เพื่อเรียนรู้กระบวนการตัดสินใจและเป็นเวทีฝึกผู้นำชุมชน

7. ช่วยทำให้ประชาชนสนใจประเด็นสาธารณะมากขึ้น การมีส่วนร่วมเป็นการเพิ่มทุนทางสังคม และช่วยเสริมสร้างให้ประชาชนเป็นพลเมืองที่กระตือรือร้นสอดคล้องกับการปกครองตามหลักประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม

ปัญหาและอุปสรรคในการมีส่วนร่วมของประชาชน

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2547 : 23-27) การที่ประชาชนไม่เข้าไปมีส่วนร่วมมีหลายสาเหตุ โดยจำแนกปัญหาได้ 6 สาเหตุ ดังนี้

1. ปัญหาจากฝ่ายที่ควรให้เข้าร่วม (ฝ่ายข้าราชการ ฝ่ายผลิต) ได้แก่ ฝ่ายที่เคยทำอะไรเพียงกลุ่มเดียว หรือคนเดียว แล้วควรให้ฝ่ายอื่นๆ มีส่วนร่วมด้วย อาจเนื่องมาจาก 1) ไม่เคยชินเพราะทำให้ตนขาดความสะดวก ขาดความเป็นส่วนตัว การใช้ภาษาพูดเป็นภาษาอังกฤษ ฝ่ายเกษตร จึงฟังไม่รู้เรื่อง 2) ทำให้ฝ่ายอื่นๆ มาเห็นพฤติกรรมการทำงานของตนหรือฝ่ายตน 3) ไม่เห็นความจำเป็น เจ้าหน้าที่ไม่เห็นความจำเป็นที่ให้ฝ่ายอื่นเข้ามามีส่วนร่วมด้วย 4) คิดว่าฝ่ายอื่นไม่มีความรู้เพียงพอ 5) คิดว่าฝ่ายอื่นด้อยกว่าฝ่ายตน 6) การยึดถือระบบอุปถัมภ์ 7) มองเห็นว่าฝ่ายอื่น (ราษฎร) เหมือนเป็นวัตถุที่ไม่มีชีวิตจิตใจ จึงคิดว่าจะให้เขามาร่วมหรือไม่ให้ก็แล้วแต่ 8) พิจารณาว่ามีตัวแทนของลูกค้ำเข้ามาร่วมแล้ว แต่ไม่คำนึงถึงผู้ที่เข้ามาร่วมมักเป็นบุคคลที่ไม่ใช่ตัวแทนทั้งหมดของลูกค้ำ 9) มักให้ชาวบ้านเข้าร่วมด้วย โดยชาวบ้านมีส่วนเสียประโยชน์มากกว่าได้แล้วจ่ายเงินชดเชยที่บางโครงการจ่ายน้อยไป หรือจ่ายไปชาวบ้านเอาไปจ่ายฟุ่มเฟือยจนไม่นานชีวิตก็แย่กว่าเดิม

2. ฝ่ายที่ควรจะให้เข้าร่วม 1) ไม่ทราบเรื่องการให้เข้าไปมีส่วนร่วมด้วยหรือไม่ ทราบว่ามีกิจกรรมนั้น 2) กลัวว่าเข้าไปมีส่วนร่วมแล้วจะเสียเวลาหรือเกิดความขัดแย้งหรือเสียผลประโยชน์ 3) ไม่ทราบว่าจะได้เข้าร่วมได้อย่างไร เนื่องจากไม่เคยได้พูดคุยกันอย่างเสมอภาค 4) กลัวว่ามีความแตกต่างทางเศรษฐกิจและสังคม 5) เชื่อว่าการเข้าไปร่วมไม่จำเป็นสำหรับตน 6) เข้าไปร่วม แล้วไม่ได้รับการยอมรับ 7) มีอคติเป็นส่วนตัว อาจไม่มั่นใจในความสามารถของตนหรือมีบทเรียนที่ไม่ดีในอดีต 8) รู้สึกว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐไม่ทำตามสัญญาหรือไม่ให้ความเป็นธรรม 9) การมีส่วนร่วมเป็นไปไม่เท่าเทียมกัน 10) อยากเข้าไปมีส่วนร่วม แต่มีแรงเสียดทานจากสังคมรอบข้าง 11) เข้าไปร่วมด้วย แล้วแต่ยึดประโยชน์ส่วนตนมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม

3. ปัญหาจากทั้งสองฝ่าย 1) ต่างฝ่ายต่างไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องให้ฝ่ายอื่นมีส่วนร่วม 2) การไม่ชอบรวมกลุ่มหรือไม่ชอบทำงานเป็นทีม ทั้งฝ่ายที่ได้ประโยชน์และเสียประโยชน์ไม่ชอบรวมกลุ่ม 3) ชาวบ้านบางคนเห็นแค่ประโยชน์ส่วนตน 4) ปัญหาจากการเอาเปรียบของแต่ละฝ่าย

4. ปัญหาจากหลักการที่ยึดถือต่างกัน 1) ความขัดแย้งไม่ร่วมมือมีรากฐานจากปรัชญาแนวคิดและทิศทางการพัฒนาที่ต่างกัน 2) การมีส่วนร่วมจะเกิดขึ้นได้อย่างแท้จริง ต้องมาจากพื้นฐานความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เท่าเทียมกัน 3) การบริหารงานแบบรวมศูนย์อำนาจจะไม่เอื้อต่อการมีส่วนร่วม 4) มีการคอร์รัปชันเกิดขึ้น ทำให้ฝ่ายที่ได้รับประโยชน์พยายามปกป้องประโยชน์นั้นๆ

5. ปัญหาจากการสื่อสารการเข้าใจไม่เพียงพอ 1) การมีส่วนร่วมจะเริ่มขึ้นเมื่อประชาชนได้รับข่าวสาร 2) การมีส่วนร่วมจะเพิ่มไปยังบุคคลกลุ่มต่างๆ มากขึ้น 3) ขาดข้อมูลพื้นฐานอย่างเพียงพอ ควรจำแนกประชาชนในท้องถิ่นเป็นกลุ่มผู้สนใจแต่ละเรื่องให้ชัดเจน 4) การขาดข้อมูลอย่างเพียงพออาจทำให้การแสดงความคิดเห็นเป็นไปโดยใช้อารมณ์

6. การใช้วิธีการยังเป็นไปไม่เหมาะสมพอ 1) การเริ่มโครงการต้องเริ่มที่ตัวปัญหา แล้วให้ประชาชนเข้ามาร่วมกับปัญหานั้นโดยร่วมอภิปรายแล้วกำหนดวิธีแก้ไข 2) การแสดงความคิดเห็นไม่ควรเป็นการพูดในที่ประชุมเพียงอย่างเดียว เพราะอาจมีผลกระทบต่อผู้ให้ความเห็นหรือครอบครัวและอาชีพของบุคคลนั้นๆ 3) ควรให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเป็นกรรมการในหน่วยงานของรัฐบาลให้มากขึ้น 4) การมีส่วนร่วมต้องให้เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่แสดงความคิดเห็นได้โดยเท่าเทียมและอยู่บนพื้นฐานที่เคารพซึ่งกันและกัน 5) ไม่ระบุให้ชัดเจนว่าจะให้ฝ่ายใดมีส่วนร่วมแค่ไหน เพียงใดและอย่างไร ให้เหมาะสมแต่ละโครงการ 6) ให้โอกาสเข้าร่วมในสถานที่ และเวลาที่ไม่เหมาะสม ทำให้ประชาชนที่ไม่สะดวกแก่การเข้าร่วมได้จึงไม่เข้ามามีส่วนร่วม

จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน มีเงื่อนไขที่สำคัญในการเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชนเกิดจากความพร้อม ความเต็มใจ ความรู้สึกผูกพันกับท้องถิ่น วิถีชีวิต วัฒนธรรม และความกระตือรือร้น แต่การดำเนินโครงการของหน่วยงานภาครัฐที่ไม่ประสบความสำเร็จส่วนใหญ่จะเกิดจากปัญหา อุปสรรค ที่ไม่ได้รับความร่วมมือจากภาคประชาชนที่ไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ซึ่งอาจเกิดจากการที่ประชาชนยังขาดความตระหนัก และจิตสำนึก ความรู้สึกรับผิดชอบต่อส่วนรวมและสิ่งแวดล้อมหรือระบบการบริหารราชการแบบเดิมที่ไม่กระจาย ข้าราชการอาจมองว่าประชาชนเป็นแค่เพียงผู้รับผลประโยชน์เท่านั้น ข้าราชการสามารถใช้อำนาจหน้าที่หรือกฎหมายเข้ามาจัดการแก้ไขปัญหาได้

บริบทวัดทองนพคุณ จังหวัดเพชรบุรี

วัดทองนพคุณ ชื่อเดิมที่ชาวบ้านเรียกวัดตาขุน หรือวัดนพพ่อขุน ตั้งอยู่ที่บ้านสามเรือน เลขที่ 79 หมู่ที่ 4 บ้านสามเรือน ตำบลบางจาก อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี ทิศเหนือจดที่มาของชาวบ้าน ทิศใต้จดถนนลาดยางสาธารณะ ทิศตะวันออกจดคลองบางจาก ทิศตะวันตกจดที่นาของชาวบ้าน

การก่อสร้างวัดนั้น ตามคำบอกเล่าว่า มีอุบาสก 2 คน ชื่อ ตานพ กับตาขุน ตานพเป็นบิดาของตาขุน มีความศรัทธาให้ที่ดินสร้างวัด มีเนื้อที่ประมาณ 12 ไร่เศษ โดยตั้งชื่อว่า วัดนพพ้อขุน เพื่อเป็นอนุสรณ์ วัดนี้สร้างประมาณ พ.ศ. 2325 ได้รับพระราชทาน วิสุคามสีมา พ.ศ. 2337 ต่อเมื่อมี พ.ศ. 2464 วัดนพพ้อขุนได้เปลี่ยนชื่อเป็น วัดทองนพคุณ มาจนถึงปัจจุบัน ลำดับเจ้าอาวาสที่ปกครองวัดตั้งแต่ออดีตจนถึงปัจจุบันทั้งหมด เรียงลำดับดังนี้ คือ

1. พระอธิการนก
2. พระอธิการเอี่ยม
3. พระอธิการจันทร์
4. พระอธิการชู
5. พระอธิการพราหมณ์
6. พระอธิการเกตุ
7. พระอธิการอ่ำ
8. พระครูปัญญาโชติวัฒน์ (เจริญ ธรรมโชติ)
9. พระครูตลกสลัชรธรรม (แสน ปภัสโร)
10. พระครูโกศลวัชรธรรม (จิตติพร จิตตสโร)

เนื้อที่ที่ตั้งวัดทองนพคุณ 12 ไร่เศษโดยประมาณ ฐานะเป็นวัดราษฎร์ สังกัดฝ่ายมหานิกาย ปัจจุบันมีเนื้อที่ทั้งหมด (รวมที่ตั้งวัดและที่ธรณีสงฆ์) 31 ไร่เศษ โดยประมาณ

พระครูปัญญาโชติวัฒน์ หรือ หลวงพ่อเจริญ วัดทองนพคุณ นามเดิม เจริญ นามสกุล อันแสง เกิดเมื่อวันพฤหัสบดีที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2427 ชาตัญญูเดิมอยู่ที่บ้านสามเรือน ตำบลบางจาก อำเภอมะนัง จังหวัดเพชรบุรี ท่านเป็นบุตรคนที่ 6 ซึ่งเป็นน้องชายร่วมสายเลือดกับหลวงพ่อแดง วัดเขานันไดอิฐ (บุตรคนที่ 5) ครอบครัวของท่านถือเป็นครอบครัวใหญ่ในละแวกนั้น เมื่ออายุได้ 10 ขวบ พี่ชายคนโต ชื่อ จัน ได้อุปสมบทที่วัดแก่นเหล็กในเมืองเพชรบุรี ท่านจึงได้ไปอยู่วัดกับพระพี่ชาย ได้เรียนหนังสือไทย จนสามารถอ่านออกเขียนได้กับพระครูญาณวิสุทธิ (พ่วง) วัดแก่นเหล็ก พออายุได้ 13 ปี ก็ออกจากวัดกลับมาช่วยบิดามารดาทำนาเรื่อยมาจนอายุได้ 18 ปี ถูกเกณฑ์เข้ารับราชการทหารเป็นทหารรักษา

พระองค์ในล้นเกล้ารัชกาลที่ 5 สังกัดกองโยธา ประจำการอยู่ 3 ปี ต่อมาในปีที่ 4-5 ได้ตำแหน่งเป็นมหาดเล็กรักษาพระองค์ ขึ้นกับสำนักพระราชวังในพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท พระบรมมหาราชวัง นับเป็นผู้ที่มีโชควาสนาดีได้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาท ซึ่งคนจากท้องถิ่นห่างไกลในยุคนั้นน้อยคนนักที่จะได้รับการคัดเลือกเข้าไปเป็นมหาดเล็กรักษาพระองค์ในพระนคร เมื่ออายุได้ 22 ปี เศษ หลังพ้นจากรับราชการทหารแล้ว ท่านมีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะอุปสมบทเพื่อทดแทนพระคุณบิดามารดา โดยเข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์ ณ พัทธสีมาวัดทองนพคุณ เมื่อวันที่ 23 มิถุนายน พ.ศ. 2451 มีพระอาจารย์เปลี่ยน วัดเขابันไดอิฐ เป็นพระอุปัชฌาย์ พระครูญาณวิสุทธิ (ฟวง) วัดแก่นเหล็ก เป็นพระกรรมวาจาจารย์ หลวงพ่ออ่าววัดทองนพคุณ เป็นพระอนุสาวนาจารย์ โดยได้รับฮายาทากรรมว่า “ธมฺมโชติ” เมื่ออุปสมบทแล้วท่านได้หมั่นศึกษาวิชาธรรมวินัยต่างๆ การแพทย์แผนโบราณ ตลอดจนพระธรรมวินัยก็ศึกษาและปฏิบัติอย่างมิได้ลดละ จนเป็นผู้มีประสบการณ์มาก เป็นที่รักใคร่และได้รับความไว้วางใจจากหลวงพ่อก้าวเจ้าอาวาสวัดทองนพคุณให้เป็นผู้ดูแลศาสนิกภายในวัด จนถึง พ.ศ. 2466 จึงได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสวัดทองนพคุณแทนพระอธิการอ่าว ซึ่งมรณภาพลง ต่อมาใน พ.ศ. 2510 ด้วยปฏิบัติและศิลาจารวัตรอันงดงาม จึงได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตรที่ “พระครูปัญญาโชติวัฒน์” จนถึง พ.ศ. 2517 ท่านจึงได้มรณภาพลง สิริอายุได้ 90 ปี พรรษา 66

สำหรับวัดถุมนงคล หลวงพ่อเจริญได้สร้างเหรียญขึ้นไว้หลายรุ่น

1. เหรียญพระพุทธรูปปางสมาธิ ประทับนั่งในซุ้ม สร้างเมื่อ พ.ศ. 2485
2. เหรียญรูปเหมือนตัวท่าน รุ่นแรก พ.ศ. 2500
3. เหรียญรูปเหมือนตัวท่าน ทรงคล้ายอาร์ม ครึ่งองค์ พ.ศ. 2508
4. เหรียญรูปเหมือนตัวท่าน รูปไข่ครึ่งองค์ พ.ศ. 2509 เหรียญรุ่นนี้แจกให้ทหารรุ่นเสือด่า
5. เหรียญรูปเหมือนตัวท่าน รูปไข่ครึ่งองค์ พ.ศ. 2511 เหรียญรุ่นนี้ท่านได้มอบให้จอมพลถนอม กิตติขจร ไปแจกทหารที่ไปร่วมรบในสงครามเวียดนาม

6. เกรียงรุเหมือนสองพี่น้อง หลวงพ่อแดง-หลวงพ่อเจริญ สร้าง พ.ศ. 2512
 7. เกรียงรุเหมือนตัวท่าน รูปอาร์มครึ่งองค์ พ.ศ. 2516
 8. เกรียงรุเหมือน รูปไข่หันข้างครึ่งองค์ แล่องอายุครบ 90 ปี พ.ศ. 2519
- นอกจากนี้ยังมีลัทธิเกศภาพสองหน้า รูปหล่อโบราณ และรูปเหมือนเนื้อผง เป็นต้น

ตลาดริมน้ำวัดทองนพคุณ” จังหวัดเพชรบุรี

วัดทองนพคุณสร้างร่วมกับชุมชนรอบวัด เปิดตลาดริมน้ำวัดทองนพคุณ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว สร้างเศรษฐกิจชุมชนให้เข้มแข็ง กระตุ้นเศรษฐกิจภายในชุมชน โดยมีจุดเด่นสะพานข้ามคลอง เรือ และแพที่สร้างจากขวดพลาสติก และแกลลอนน้ำมันพลาสติกรีไซเคิล

พระครูโกศลวัชรธรรม เจ้าอาวาสวัดทองนพคุณ ตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี กล่าวว่าเมื่อเดือนมิถุนายนที่ผ่านมาวัดทองนพคุณร่วมกับชุมชนรอบวัดประกอบด้วยชุมชนบางจาก ชุมชนธงชัย และชุมชนวังตะโก เปิดตลาดริมน้ำวัดทองนพคุณ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว สร้างเศรษฐกิจชุมชนให้เข้มแข็ง กระตุ้นเศรษฐกิจภายในชุมชนเพราะชุมชนรอบ ๆ วัดทองนพคุณส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้ประสบปัญหาอุทกภัยเป็นประจำส่งผลให้พืชผลการเกษตรเสียหาย รวมทั้งต้องประสบปัญหาภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทำให้ขาดรายได้ ภายในตลาดริมน้ำวัดทองนพคุณ มีการจำหน่ายอาหาร และขนมพื้นบ้าน สินค้าของดีประจำหมู่บ้าน งานประดิษฐ์ฝีมือนักเรียน จุดเด่นของตลาดริมน้ำแห่งนี้คือตั้งอยู่ริมคลองบางจากซึ่งมีสภาพธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ โดยจุดเด่นอยู่ที่สะพานข้ามคลองบางจากซึ่งสร้างจากขวดน้ำพลาสติกกรีไซเคิลโดยสะพานดังกล่าว มีความกว้าง 2.8 เมตรยาว 42 เมตร ซึ่งสร้างด้วยขวดน้ำพลาสติก และขวดน้ำอัดลมพลาสติก 25,000 ลูก ซึ่งยึดในโครงไม้ไผ่ นอกจากนี้ยังมีเรือที่สร้างจากขวดน้ำพลาสติกจำนวน 485ใบ สามารถรับน้ำหนักได้ 250 กิโลกรัม ให้นักท่องเที่ยวพายในคลองบางจาก รวมทั้งนำขวดน้ำพลาสติกมาใส่น้ำสีต่าง ๆ เพื่อตกแต่งสร้างสีสันให้ตลาดริมน้ำวัดทองนพคุณ และที่แพกลางน้ำมีรูป 2 เกจิชื่อดังของเมืองเพชรคือหลวงพ่อแดง พระครูญาณวิลาส (แดง รตฺโต) อดีตเจ้าอาวาสวัดเขابันไดอิฐ หรือหลวงพ่อแดงวัดเขابันไดอิฐ

และหลวงพ่ोजารย์พระครูปัญญาโชติวัฒน์ (เจริญ ธรรมโชติ) อดีตเจ้าอาวาสวัดทองนพคุณ และเป็นน้องชายของหลวงพ่อดังให้ผู้มาเที่ยวชมได้กราบไหว้

นอกจากนี้ยังมีแพที่สร้างจากขวดน้ำพลาสติก และแกลลอนน้ำมันพลาสติก เพื่อล่องชมวิวกาศ์และธรรมชาติสองฝั่งคลองบางจาก โดยแพดังกล่าวมีความกว้าง 4 เมตร ยาว 6 เมตร ทำด้วยขวดพลาสติกที่รีไซเคิลมาจากขวดบรรจุน้ำและขวดบรรจุน้ำอัดลมขนาด 1 ลิตร ปัจจุบันวัดทองนพคุณได้สร้างแพขวดรีไซเคิลให้บริการนักท่องเที่ยวจำนวน 2 แพ หากเป็นที่นิยมจะสร้างเพิ่มขึ้นอีก

“ จุดเด่นของตลาดริมน้ำวัดทองนพคุณคือสะพานขวดน้ำแห่งแรกในประเทศไทย และยาวที่สุดในโลกและเมตใหม่ที่น่าเที่ยวชมก็คือแพขวดน้ำเพื่อเดินทางดูคลองบางจากว่าสวยงามอย่างไร มีวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชนอย่างไร ? และเพื่อเป็นการระลึกนึกถึงอดีตว่าชาวบ้านหรือบรรพบุรุษของเราใช้การเดินทางทางน้ำเป็นสิ่งที่ให้เราระลึกถึงสิ่งในอดีต และมาสืบทอดในปัจจุบัน”พระครูโกศลวัชรธรรม กล่าว

ตลาดริมน้ำวัดทองนพคุณเปิดให้บริการทุกวันเสาร์ และวันอาทิตย์ วันหยุดนักขัตฤกษ์ที่ต่อเนื่องกับวันเสาร์ และวันอาทิตย์ รวมทั้งวันหยุดชดเชย ตั้งแต่เวลา 08.00 น.จนถึงพลบค่ำ ภายในตลาดมีการจำหน่ายอาหาร ขนมพื้นบ้าน สินค้าของดีประจำหมู่บ้าน และงานประดิษฐ์ฝีมือนักเรียน

ตัวแบบทางความคิดของการสืบทอดพระพุทธศาสนาโดยการบริหารเครือข่ายทุนในพื้นที่ด้วยหลักศาสนธรรมของวัดทองนพคุณ จังหวัดเพชรบุรี

จากประสบการณ์ตรงของผู้วิจัยในฐานะเป็นเจ้าอาวาสมาเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 20 ปี ได้เรียนรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการวัดในรูปแบบต่างๆ ทำให้เกิดตกผลึกทางความคิดว่าการบริหารที่ดีนั้นเจ้าอาวาสควรมีหลักธรรมะในการบริหาร การปกครองและการเป็นแบบอย่างของผู้หน้าที่ดี จากการสังเคราะห์เอกสารแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจากทั้งทางโลกและทางธรรม ผู้วิจัยจึงขอนำเสนอรูปแบบการบริหารที่เป็นของตนเองดังภาพที่ 2.2

ภาพที่ 2.2 ตัวแบบทางความคิดของการสืบทอดพระพุทธศาสนาโดยการบริหารเครือข่ายทุนในพื้นที่ด้วยหลักศาสนธรรมของวัดทองนพคุณ จังหวัดเพชรบุรี

จากภาพที่ 2.2 เป็นตัวแบบทางความคิดของการสืบทอดพระพุทธศาสนาโดยการบริหารเครือข่ายทุนในพื้นที่ด้วยหลักศาสนธรรมของวัดทองนพคุณ จังหวัดเพชรบุรี จากประสบการณ์ของตนเองซึ่งเป็นเจ้าอาวาส วัดทองนพคุณ โดยใช้หลักการทฤษฎีแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสังเคราะห์จนได้เครือข่ายทุนในพื้นที่ทั้ง 13 เครือข่าย ได้แก่ 1) มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี ซึ่งมีหน้าที่ให้คำปรึกษา ให้ความรู้และช่วยประสานงานในการปฏิบัติกิจกรรม 2) พระสังฆาธิการให้ความรู้และคำปรึกษาเกี่ยวกับกิจกรรมในทางพระพุทธศาสนา 3) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นประสานด้านกิจกรรมร่วมกับกลุ่มเครือข่ายอื่นๆ 4) อสม. ให้การสนับสนุนดูแลด้านสุขภาพของผู้เข้าร่วมกิจกรรม 5) เครือข่ายครูเข้าร่วมกิจกรรมพร้อมก็นำนักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมของวัด 6) เครือข่ายศาสนาให้ข้อความรู้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นในแต่ละกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา 7) สำนักงานพระพุทธศาสนาให้คำปรึกษาในด้านศาสนาพิธี 8) กลุ่มสภุมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกิจกรรมและนำเสนอกิจกรรมของท้องถิ่นที่เป็นประโยชน์ 9) กลุ่มส่งเสริมอาชีพเข้าร่วมกิจกรรมและสาธิตขั้นตอนการประกอบอาชีพ 10) ชมรมผู้สูงอายุเป็นที่ปรึกษาในด้านข้อมูลที่เป็นประโยชน์ด้านกิจกรรมต่างๆ ตามขนบธรรมเนียมประเพณีเดิมๆ ที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา 11) กลุ่มเครือข่ายรักษาความปลอดภัยมีหน้าที่ดูแลความปลอดภัยและความสะดวกแก่ผู้เข้าร่วมกิจกรรม 12) เครือข่ายประชาสัมพันธ์ให้การสนับสนุนประชาสัมพันธ์กิจกรรมต่างๆ และการสื่อสารด้านต่างๆ ของวัด 13) กลุ่มสนับสนุนด้านการจัดกิจกรรมของวัดให้การอุปถัมภ์ด้านกำลังทรัพย์วัสดุอุปกรณ์สิ่งของเครื่องใช้สำหรับการจัดกิจกรรม

ในแผนภาพนี้มีกิจกรรมของเครือข่ายซึ่งประกอบไปด้วยกิจกรรมเฉพาะกิจตามตารางการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้สื่อการประชาสัมพันธ์ กิจกรรมวันธรรมะสวนะ กิจกรรมตลาดน้ำ กิจกรรมสะท้อนคิด กิจกรรมต่างๆ ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาเป็นตัวแบบความคิดเกี่ยวกับการใช้เครือข่ายทุนในพื้นที่หนุนเสริมกิจกรรมของวัดเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนาโดยมีวัดเป็นศูนย์กลางด้านเศรษฐกิจ สังคม สุขภาพกายและสุขภาพจิตของสมาชิกในชุมชน สิ่งที่เป็นเป้าหมายหลักของการบริหารเครือข่ายในการวิจัยครั้งนี้คือการพัฒนาเครือข่ายให้มีความเข้มแข็งและเป็นพลังขับเคลื่อนในการสืบทอดพระพุทธศาสนา ซึ่งผู้ร่วมขับเคลื่อนกิจกรรมหลักประกอบด้วยพุทธบริษัททั้งสี่ ได้แก่ พระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา การทำงานของเครือข่ายทำในลักษณะของการบริหารแบบมีส่วนร่วมโดยมีวัดเป็นศูนย์กลางของสมาชิกเครือข่าย ทำงานร่วมกันโดยผ่านการจัดกิจกรรมของวัด ท้ายที่สุดผู้วิจัยคาดหวังว่าการบริหารเครือข่ายทุนในพื้นที่โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ผู้วิจัยให้ชื่อว่า “ปณจติภูมฺมฐานํ” ซึ่งแปลความว่าฐานะที่ดำรงอยู่ได้ด้วยหลักธรรม 5 ประการ (ธมฺมาธิปเตยโย อปริหานิยธมฺโม วตตสมฺปนฺโน อิทธิบาทธมฺโม สัคควตฺตญฺมโม) ทำให้การสืบทอดพระพุทธศาสนา มีความยั่งยืนและขยายผลเป็นแบบอย่างแก่ชุมชนอื่นๆ สืบต่อไป

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ฉกาจ ลอยทอง (2552 : 32) เครือข่ายกับศักยภาพขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบเทศบาลในประเทศไทย ผลการศึกษา พบว่า เทศบาลมีกระบวนการสร้างความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายกับภาคส่วนต่างๆ ที่มีความเชื่อมโยงกับการบริหารงานท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างศักยภาพในการบริหารงานเทศบาล ประกอบด้วย 1) เครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างเทศบาลกับองค์การวิชาชีพ ผู้บริหารท้องถิ่นเทศบาลสร้างความสัมพันธ์ดังกล่าวผ่านบทบาทของผู้บริหารท้องถิ่นในแลกเปลี่ยนข้อมูล ประสพการณ์ และการนำเสนอประเด็นปัญหาของท้องถิ่นผ่านเวทีสนธิบาตเทศบาลทั้ง 3 ระดับ ทำให้เกิดการระดมความคิดในการแก้ไขปัญหาสาธารณสุขารณะร่วมกัน ตลอดจนการสร้างพลังอำนาจการต่อรอง และการเรียกร้องผลประโยชน์กับรัฐบาลได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ความสัมพันธ์ดังกล่าวเสริมสร้างศักยภาพด้านภาวะผู้นำของผู้บริหารท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี 2) เครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างเทศบาลกับแกนนำชุมชน เป็นเครือข่ายที่มุ่งอาศัยแกนนำชุมชนในการขับเคลื่อนการดำเนินงานของเทศบาลในทุกขั้นตอน ตลอดจนมีส่วยกระตุ้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ความสัมพันธ์ดังกล่าวเสริมสร้างศักยภาพด้านการบริหารจัดการของเทศบาลได้เป็นอย่างดี เนื่องจากแบ่งเบาภาระ ในความรับผิดชอบของเทศบาลให้ดำเนินการเฉพาะในส่วนที่เกินกำลังความสามารถของชุมชน ทำให้เทศบาลดำเนินกิจการสาธารณสุขารณะอื่นๆ ได้มากขึ้น 3) เครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างเทศบาลกับองค์การชุมชน เป็นเครือข่ายที่ทำให้เกิดความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นร่วมกัน ตลอดจนเทศบาลให้การส่งเสริม และเกื้อหนุนกับองค์การชุมชนให้สามารถดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน โดยปราศจากข้อจำกัดในด้านต่างๆ ทั้งนี้ความสัมพันธ์ดังกล่าวเสริมสร้างศักยภาพด้านทุนทางสังคมของเทศบาลได้เป็นอย่างดี ก่อให้เกิดกระบวนการการมีส่วนร่วมภายในชุมชนมากยิ่งขึ้น 4) เครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างเทศบาลกับองค์การพัฒนาเอกชน หรือ NGOs เป็นเครือข่ายที่มุ่งอาศัยจุดเด่นขององค์การพัฒนาเอกชนที่มี

ความรู้ ความเชี่ยวชาญ และประสบการณ์ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นภายในท้องถิ่น ความสัมพันธ์ดังกล่าวเสริมสร้างศักยภาพด้านการบริหารจัดการของเทศบาลได้เป็นอย่างดี ปัญหาสาธารณสุขที่เกิดขึ้นได้รับการแก้ไขอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด 5) เครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างเทศบาลกับภาคเอกชนเป็นเครือข่ายที่เปิดโอกาสให้เทศบาลได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากภาคเอกชนในการดำเนินกิจการสาธารณสุขส่งผลให้เทศบาลมีศักยภาพด้านงบประมาณที่เข้มแข็งมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ความสัมพันธ์ดังกล่าวเสริมสร้างศักยภาพด้านการบริหารจัดการของเทศบาลได้เป็นอย่างดี 6) เครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างเทศบาลกับนักการเมือง หรือพรรคการเมืองระดับชาติ เป็นเครือข่ายที่ทำให้เทศบาลเกิดความสะดวกในการดึงงบประมาณที่ใช้ในการพัฒนาท้องถิ่น ทั้งนี้ความสัมพันธ์ดังกล่าว ส่งเสริมสร้างศักยภาพด้านงบประมาณของเทศบาลให้มีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น 7) เครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างเทศบาลกับส่วนราชการ เป็นเครือข่ายที่ทำให้เทศบาลสามารถดำเนินงานที่ต้องใช้ข้อเท็จจริง และความเชี่ยวชาญเฉพาะทางของส่วนราชการได้อย่างมีประสิทธิภาพ ความสัมพันธ์ดังกล่าวเสริมสร้างศักยภาพด้านการบริหารจัดการของเทศบาลได้เป็นอย่างดี 8) เครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างเทศบาลกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่นๆ เป็นเครือข่ายที่ทำให้เกิดความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาสาธารณสุขร่วมกัน รวมทั้งเป็นการประหยัดงบประมาณ และสร้างความคุ้มค่าในการดำเนินการ ทั้งนี้ความสัมพันธ์ดังกล่าวเสริมสร้างศักยภาพด้านการบริหารจัดการของเทศบาลได้เป็นอย่างดี ทำให้เทศบาลก้าวข้ามข้อจำกัดในด้านขนาดจำนวนบุคลากร ศักยภาพบุคลากร อุปกรณ์เครื่องมือ รวมไปถึงในด้านงบประมาณ

วิชัย แสงศรี (2552) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์และพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการเครือข่ายสถานศึกษาในเขตพื้นที่ชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า 1) สภาพปัญหาการบริหารจัดการเครือข่ายสถานศึกษาในเขตพื้นที่ชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือในภาพรวมมีปัญหาในระดับมากทุกภารกิจ ซึ่งภารกิจมีปัญหามากที่สุด ได้แก่ การบริหารงานบุคคล รองลงมา ได้แก่ การบริหารงบประมาณ การบริหารงานทั่วไป และการบริหารวิชาการตามลำดับ ทั้งนี้ เนื่องจากการบริหารจัดการเครือข่ายสถานศึกษาไม่มีรูปแบบการบริหารจัดการเครือข่ายที่ชัดเจน ไม่มีระเบียบกฎหมายรองรับ รวมทั้งขาดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาจากทุกภาคส่วนในพื้นที่ 2) สภาพและรูปแบบการบริหารจัดการเครือข่ายสถานศึกษาดั้งเดิมที่ประสบผลสำเร็จ ในเขตพื้นที่ชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการบริหารจัดการที่ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาคุณภาพผู้เรียน มีการระดมทรัพยากรจากท้องถิ่นสนับสนุนการจัดการศึกษา มีการกำหนดบทบาทหน้าที่และภารกิจที่ชัดเจน ผู้บริหารมีภาวะผู้นำ มีการประสานงานทุกภาคส่วนให้ร่วมขับเคลื่อนและติดตามผลสำเร็จในการพัฒนาคุณภาพผู้เรียน และ 3) รูปแบบการบริหารจัดการเครือข่ายสถานศึกษาในเขตพื้นที่ชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เหมาะสมและเป็นไปได้ คือ SEAL Model ประกอบด้วย 4 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 ชื่อและที่มาของรูปแบบ ประกอบด้วย 1) ชื่อของรูปแบบ 2) ความเป็นมาและความสำคัญ 3) แนวคิดและทฤษฎีของรูปแบบ และ 4) วัตถุประสงค์ของรูปแบบ ส่วนที่ 2 องค์ประกอบของรูปแบบ ประกอบด้วย 1) ศูนย์ขับเคลื่อนการบริหารจัดการเครือข่ายสถานศึกษา 2) ขอบข่ายและภารกิจของเครือข่าย 3) ประชาคมการศึกษาซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อน 4) การมีปฏิสัมพันธ์การพัฒนาสมาชิกและคุณลักษณะที่ดีของผู้นำ ส่วนที่ 3 แนวทางการนำไปใช้ แบ่งเป็นแนวทางสำหรับผู้บริหารและผู้ปฏิบัติงาน และส่วนที่ 4 เงื่อนไข ปัจจัยสู่ความสำเร็จในการนำรูปแบบไปใช้

นลินี เรื่องฤทธิศักดิ์ (2553 : 51) ได้ศึกษา รูปแบบและแนวทางการสร้างเครือข่ายและการเป็นหุ้นส่วนทางสังคม ระหว่างประเทศขององค์การคนพิการ: กรณีศึกษาศูนย์พัฒนาและฝึกอบรมคนพิการแห่งเอเชียและแปซิฟิก มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและประมวลความรู้เกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายและหุ้นส่วนทางสังคมระหว่างประเทศขององค์การคนพิการ และรูปแบบการสร้างเครือข่ายและหุ้นส่วนทางสังคมระหว่างประเทศของศูนย์พัฒนาและฝึกอบรมคนพิการแห่งเอเชียและแปซิฟิก โดยใช้การวิจัยเอกสาร มีการเก็บรวบรวมข้อมูลจาก 103 แหล่ง จัดลำดับข้อมูลโดยแยกประเภทตามเนื้อหาและวิเคราะห์สังเคราะห์ภาพรวม ร่วมกับการสัมภาษณ์ ผลการศึกษามีดังนี้ องค์การคนพิการแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทคือ 1) องค์การของคนพิการ เป็นองค์การที่คนพิการจัดตั้งขึ้นและเป็นผู้ดำเนินการบริหารจัดการ และ 2) องค์การเพื่อคนพิการเป็นองค์การที่จัดตั้งและบริหารงานโดยคนไม่พิการ องค์การของ/ เพื่อคนพิการมีบทบาทด้านฟื้นฟูสมรรถภาพการพิทักษ์สิทธิและการให้โอกาส การสนับสนุนทางสังคม การประสานงาน การสร้างเครือข่ายและการสร้างการตระหนักรู้ของสังคม โดยรูปแบบการสร้างเครือข่ายและหุ้นส่วนทางสังคมขององค์การและเพื่อคนพิการ อยู่บนพื้นฐานของการแลกเปลี่ยนทรัพยากร การสนับสนุนองค์การ การสร้างพันธมิตร และการสร้างความร่วมมือโดยมีคนพิการเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา จากกรณีศึกษาศูนย์พัฒนาและฝึกอบรมคนพิการแห่งเอเชียและแปซิฟิก เป็นองค์การเพื่อคนพิการที่ดำเนินการสร้างเครือข่ายและหุ้นส่วนทางสังคมในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ผ่านการดำเนินงาน 3 กิจกรรมหลักคือ การประสานเครือข่ายและพัฒนาความร่วมมือ การสนับสนุนข้อมูล และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ตามรูปแบบความร่วมมือระหว่างประเทศกำลังพัฒนา (South-to South Cooperation) เพื่อสร้างเวทีในการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ เสริมสร้างความร่วมมือและการมีส่วนร่วมขององค์การเครือข่ายและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในและต่างประเทศ นอกจากนี้ แนวทางการสร้างเครือข่ายและหุ้นส่วนทางสังคมระหว่างประเทศของศูนย์ฯ คือ 1) การพัฒนาด้านข้อมูลข่าวสาร 2) การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์การสมาชิก และ 3) การพัฒนาความร่วมมือกับผู้มีส่วนได้เสียต่างๆ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย คือการจัดทำยุทธศาสตร์และพัฒนาระบบบริหารการจัดการความรู้และพัฒนาระบบข้อมูลสารสนเทศ การสนับสนุนและพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป คือ ควรศึกษารูปแบบการสร้างเครือข่ายและหุ้นส่วนทางสังคมระหว่างประเทศขององค์การของคนพิการ ศึกษาสถานการณ์ การเคลื่อนไหวของคนพิการ โดยเฉพาะด้านการค้นหาองค์การที่เข้ามาเป็นหุ้นส่วนกับองค์การคนพิการ

ภัทรภร พลพนาธรรม และคณะ (2553) ศึกษาเกี่ยวกับ เครือข่ายทางสังคมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวตลาดน้ำบางน้อยอำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาบุคคลในเครือข่ายทางสังคมที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวตลาดน้ำบางน้อย และเพื่อตรวจสอบความสัมพันธ์แบบหลวมของเครือข่ายทางสังคมที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวตลาดน้ำบางน้อย ขอบเขตด้านประชากร ได้แก่บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่ตลาดน้ำบางน้อย เทศบาลตำบลกระดังงา อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม กลุ่มตัวอย่าง เจาะจงรายบุคคลตามรายชื่อที่ระบุในเครือข่ายในพื้นที่ (Purposive sampling) จำนวน 33 คน สถานที่ทำการเก็บข้อมูล พื้นที่เทศบาลตำบลกระดังงา อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม ตามความสะดวกของผู้เก็บข้อมูลและผู้ให้ข้อมูล การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมของการท่องเที่ยวตลาดน้ำบางน้อย เพื่อวิเคราะห์ความเป็นศูนย์กลางของเครือข่ายทางสังคม จากเส้นสัมพันธ์ที่ส่งอิทธิพล (Out Degree) และเส้นสัมพันธ์ที่มุ่งเข้ามา

(In Degree) แบ่งออกเป็น 3 องค์ประกอบ คือ ความร่วมมือ เครือข่ายชุมชนในพื้นที่ และการพึ่งพากัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้ 1) เส้นสัมพันธ์ที่ส่งอิทธิพล (Out Degree) เป็นหลักในการแสดงความเป็นศูนย์กลางของเครือข่าย มีทั้ง 3 องค์ประกอบดังนี้ (1) ความร่วมมือที่มีเส้นสัมพันธ์ที่ส่งอิทธิพล (Out Degree) เป็นหลัก มี 4 งาน ได้แก่ ร่วมมือด้านบริหารนโยบายตลาดน้ำบางน้อย มี A1 (สมภพ) เป็นศูนย์กลางต่อ 30 คน (93.75%) ร่วมมือด้านกลุ่มแกนนำแม่ค้า มี C1 (รัตนา) เป็นศูนย์กลางต่อ 27 คน (84.375%) ร่วมมือด้านปรับทางเดินริมน้ำและสะพาน มี A1 (สมภพ) เป็นศูนย์กลาง ต่อ 30 คน (93.75%) และร่วมมือด้านปรับลานจอดรถ มี I (เจ้าอาวาสวัดเกาะแก้ว) เป็นศูนย์กลางต่อ 31 คน (96.875%) (2) เครือข่ายชุมชนในพื้นที่ที่มีเส้นสัมพันธ์ที่ส่งอิทธิพล (Out Degree) เป็นหลัก มี 3 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนเกาะแก้ว (Out Degree = 42.480%) มี A1 (สมภพ) B4 (ฉินทิตรา) C2 (ลาวัลย์) เป็นศูนย์กลางต่อ 17 16 และ 16 คนตามลำดับ (53.125, 50.00, และ 50.00%) ชุมชนเกาะใหญ่พัฒนา (Out Degree= 47.461%) มี C5 (ศิริชัย) C7

จำนง แจ่มจันทรวงษ์ (2553) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบการบริหารระบบเครือข่าย เพื่อส่งเสริมคุณภาพการศึกษาในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา กรุงเทพมหานคร พบว่า รูปแบบการบริหารระบบเครือข่ายเพื่อส่งเสริมคุณภาพการศึกษาในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่พัฒนาขึ้น คือ ได้รูปแบบเครือข่ายปฏิสัมพันธ์เชิงยุทธศาสตร์ (Strategic Interactive Network Management : SINM Model) องค์ประกอบสำคัญ 3 ส่วน 1) ระบบเครือข่าย ประกอบด้วย เครือข่ายโรงเรียนหรือหน่วยงานทางการศึกษา (School Education Network) และเครือข่ายที่ไม่ใช่หน่วยงานทางการศึกษา (Non school education network) 2) การบริหารระบบเครือข่าย ประกอบด้วย การวิเคราะห์ยุทธศาสตร์ การจัดทำแผนยุทธศาสตร์ การนำแผนยุทธศาสตร์สู่การปฏิบัติ การควบคุมและประเมินเชิงยุทธศาสตร์ โดยครอบคลุมภารกิจการบริหารงาน 4 ด้าน ได้แก่ งานวิชาการ งานบุคคล งานงบประมาณ งานบริหารทั่วไป โดยการบริหารสถานศึกษาของผู้บริหารที่มีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง และมีการจัดโครงสร้างองค์กรเป็นไปตามที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนด 3) ด้านคุณภาพการศึกษาโดยองค์รวม ได้แก่ คุณภาพสถานศึกษา คุณภาพนักเรียนและคุณภาพสังคม ซึ่งจะต้องได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยความร่วมมือของทุกภาคส่วนในสังคม อันจะนำไปสู่การพัฒนาประเทศชาติได้อย่างแท้จริง

ต่วนเปาซี กุจิ (2554) ได้ศึกษาเรื่อง การบริหารงานภาครัฐในรูปแบบเครือข่าย: กรณีศึกษาสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน สำนักงานปฏิบัติการภาคใต้ พบว่า 1) กระบวนการการบริหารงานภาครัฐในรูปแบบเครือข่ายของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน สำนักงานปฏิบัติการภาคใต้ แบ่งออกเป็น 5 กระบวนการ คือ (1) เครือข่ายองค์กรชุมชน ส่วนใหญ่มักเกิดจากการที่ประชาชนเป็นแกนนำจัดตั้ง โดยเกิดจากการริเริ่มสร้างสรรค์ของกลุ่มประชาชนเอง และเครือข่ายที่เกิดจากนโยบายของทางราชการเข้าไปกระตุ้นให้ประชาชนเกิดความตระหนักในปัญหา สร้างความตื่นตัวให้เกิดความสนใจรวมตัว (2) การจัดระบบบริหารเครือข่าย เป็นระบบที่สมาชิกได้มีโอกาสร่วมในการจัดการมากที่สุด มีความสอดคล้องกับวิถีของชุมชนหรือท้องถิ่น (3) ประโยชน์ของเครือข่าย ได้แก่ เป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เป็นเวทีกลางประสานงาน เป็นเวทีแลกเปลี่ยนและระดมทรัพยากร เป็นเวทีร่วมสร้างสรรค์และพัฒนาความรู้ใหม่ ๆ และเป็นเวทีสร้างกระแสผลักดันประเด็นทางสังคมใหม่ ๆ (4) การธำรงรักษาเครือข่ายขององค์กรชุมชนหรือเครือข่ายองค์กรชุมชน จัดให้มีการกำกับดูแล และตรวจสอบ

กิจการ เพื่อรักษาความสำเร็จของเครือข่ายและการดำรงรักษาเครือข่ายให้ดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง (5) ปัญหาและอุปสรรคการดำเนินงานของเครือข่ายมีดังนี้ ปัญหาด้านการบริหารจัดการด้านแผนงาน ด้านงบประมาณ ด้านวัสดุอุปกรณ์ ปัญหาเกี่ยวจำนวนบุคลากรในการปฏิบัติงานไม่เพียงพอต่อจำนวนงานที่ต้องปฏิบัติ ปัญหาด้านทัศนคติของสังคมที่มีต่อเครือข่ายและปัญหาด้านกฎระเบียบของทางราชการ และ 2) การเสริมสร้างและการพัฒนาเครือข่ายเครือข่ายของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน สำนักงานปฏิบัติการภาคใต้ ภาคีรัฐและภาคเอกชนควรให้การสนับสนุนเครือข่ายทั้งในด้านการเอื้ออำนวย การสนับสนุนด้านเงินทุน การสนับสนุนทรัพยากร การสนับสนุนความรู้ด้านวิชาการ การประชาสัมพันธ์ การประสานเชื่อมโยงให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ภายในเครือข่ายและระหว่างเครือข่าย และการเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาเครือข่าย

กิตติ์ ขวัญนาค (2559 : 59) ทำการวิจัยเกี่ยวกับเรื่อง การศึกษาบทบาทการทำงานเป็นเครือข่ายของพระสงฆ์นักพัฒนา ในจังหวัดเชียงใหม่การศึกษาเรื่อง “การศึกษาบทบาทการทำงานเป็นเครือข่ายของพระสงฆ์นักพัฒนาในจังหวัดเชียงใหม่” มีวัตถุประสงค์การศึกษา เพื่อศึกษาพัฒนาการของเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาในจังหวัดเชียงใหม่ และศึกษาทัศนคติของพระสงฆ์ที่มีต่อบทบาทการทำงานของเครือข่ายพระสงฆ์ นักพัฒนา เป็นการศึกษาแบบผสมผสาน (Mixed Method Research) ทั้งการศึกษาเชิงคุณภาพ สัมภาษณ์เชิงลึกและสนทนากลุ่มกับเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนา และการศึกษาเชิงปริมาณ มีแบบสอบถามและคำถามเป็นเครื่องมือ และวิเคราะห์ผลทางสถิติคือ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ยเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ค่าที (t-test) ค่าเอฟ (F-test) ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้ 1) พัฒนาการของเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาในจังหวัดเชียงใหม่ เครือข่ายพระสงฆ์ นักพัฒนามีพัฒนาการการทำงานก่อตั้งของเครือข่าย 4 ระยะ ดังนี้ ระยะแรก เป็นช่วงก่อนการก่อตั้ง เครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนา พระสงฆ์นักพัฒนาส่วนใหญ่ทำงานในลักษณะปัจเจก การทำงานขาดการสนับสนุนจากองค์กร หรือคณะสงฆ์ปกครอง ขาดความชัดเจนในกระบวนการและประเด็นการทำงาน ขาดการถอดบทเรียนการเรียนรู้และขาดการติดต่อสื่อสารที่ทันสมัย ขาดการประชาสัมพันธ์ ระยะที่สอง เป็นช่วงก่อตั้งเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนา มีพัฒนาการ การก่อเกิดเครือข่ายในลักษณะเป็นเครือข่าย วิวัฒนาการ คือ เป็นการถือกำเนิดโดยไม่ได้เป็นไปตามธรรมชาติตั้งแต่แรก และไม่ได้เกิดจากการจัดตั้งโดยตรง แต่มีกระบวนการพัฒนาผสมผสานอยู่ ถูกจุดประกาย ความคิดจากภายนอก สร้างพันธสัญญาเป็นเครือข่ายช่วยเหลือกัน ระยะที่สาม เป็นช่วงการเติบโต หลังจากการก่อตั้ง มีการดำเนินงาน โดยรูปแบบเครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรมเป็นหลัก โดยอาศัยการทำงานของส่วนงาน กองเลขฯ ที่พัฒนาเกิดขึ้น คือ สถาบันโพธิยาลัย และพัฒนาการระยะที่สี่ คือ การดำเนินงานพัฒนาการช่วงปัจจุบัน เครือข่ายพระสงฆ์ที่มีความเชื่อและอุดมการณ์เดียวกันในการสร้างชุมชนให้อยู่เย็นเป็นสุข โดยอาศัยหลักพุทธธรรมนำปัญญามาใช้บูรณาการดำเนินงานของเครือข่ายฯ และการดำเนินงานเกิดเป็นรูปธรรม เป็นเชิงประจักษ์มากขึ้น 2) ทัศนคติของพระสงฆ์ที่มีต่อบทบาทการทำงานของเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนา พระสงฆ์ที่มีต่อบทบาทการทำงานของเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนา ส่วนใหญ่มีอายุอยู่ระหว่าง 31-40 ปีและเป็นพระเถระ มีพรรษา 10 พรรชขึ้นไป ส่วนการศึกษาภาคสามัญ ส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีและส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษา และสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาธรรม 3 ส่วน ตำแหน่งทางคณะสงฆ์นั้น ส่วนใหญ่ไม่มีตำแหน่งทางคณะสงฆ์ อำเภอกี่สังกัดสัดส่วนเท่ากัน ส่วนใหญ่เคยเข้าร่วมกิจกรรมกับเครือข่าย

พระสงฆ์นักพัฒนาในจังหวัดเชียงใหม่ และมีระยะเวลาที่ เข้าร่วมกิจกรรมระยะเวลาตั้งแต่ 1-5 ปี เป็นหลักและทัศนคติของพระสงฆ์ที่มีต่อบทบาทการทำงานของเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนา พบว่ามีทัศนคติต่อบทบาทการทำงานของเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนา ในด้านการส่งเสริมสุขภาพอนามัยของประชาชนในชุมชนมากที่สุด รองลงมา คือ ด้านการส่งเสริมช่วยเหลือ/บรรเทาทุกข์และด้านการศึกษา ด้านการส่งเสริมสวัสดิการชุมชน ตลอดจนด้านการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติตามลำดับ และเมื่อพิจารณาในภาพรวม พบว่า พระสงฆ์ที่มีบทบาทต่อการทำงานของเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนา มีทัศนคติต่อบทบาทการทำงานของเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาในระดับมากที่สุด ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งนี้คือ เครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนา ควรมีการประชุม พบปะ แลกเปลี่ยนประสบการณ์และองค์ความรู้ให้สม่ำเสมอ เพื่อกระชับความสัมพันธ์ของสมาชิก และให้เกิดประสิทธิภาพต่อการดำเนินงานของเครือข่าย ตลอดจนเครือข่ายพระสงฆ์ควรจัดทำระบบฐานข้อมูล ประวัติและผลงานของพระสงฆ์นักพัฒนาที่เป็นปัจจุบัน และเข้าถึงได้ง่าย เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการสืบค้นและติดต่อสื่อสารกัน และคณะสงฆ์ควรให้การสนับสนุนพระสงฆ์นักพัฒนาที่มีผลงานโดดเด่นและเป็นที่ยอมรับ โดยถวายรางวัลหรือการประกาศเกียรติคุณในการทำงานเพื่อสังคม เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่พระสงฆ์นักพัฒนา รวมทั้งควรมีการติดตาม ให้คำปรึกษา แนะนำแก่สมาชิกในเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนา รวมทั้งการติดตามผลการดำเนินงานเชิงประจักษ์อยู่เสมอ เพื่อให้การดำเนินงานของสมาชิกในเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และสื่อต่างๆ ควรมีการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์งานของเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนา ให้เป็นที่รู้จักของสาธารณะมากกว่าปัจจุบัน

พระครูสมุห์วรวิทย์ ภาสโก (มปป.) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ พระสงฆ์กับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนวัดสามชุก ผังตะวันตก และผังตะวันออก การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและหลักธรรมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งตามหลักพระพุทธศาสนา และ 2) เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งของชุมชนวัดสามชุกผังตะวันตกและผังตะวันออก ผลการวิจัยพบว่า ความเข้มแข็งของชุมชน มีพื้นฐานของความมีจิตสำนึกที่ต้องการจะมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ที่จะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนด้วยความสามัคคี ชุมชนสามารถที่จะวิเคราะห์ปัญหา และตัดสินใจเลือกนำไปสู่การแก้ไขปัญหาได้สำเร็จพัฒนา ไปสู่การแก้ไขปัญหาอื่นๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ทำให้ชุมชนมีความสามารถที่พึ่งตนเองได้และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ชุมชนสามชุกผังตะวันตก และผังตะวันออกนั้น นับว่ามีความเข้มแข็งเป็นอย่างยิ่ง คนในชุมชนมีความรักสามัคคีในการอนุรักษ์ตลาดร้อยปี ซึ่งเป็นศูนย์รวมวิถีชีวิตของคนในชุมชน ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน โดยมีพระสงฆ์เป็นศูนย์รวมของความศรัทธา ทำหน้าที่ส่งเสริม สนับสนุนกิจการต่างๆ ทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้คนในชุมชนเกิดปฏิสัมพันธ์ต่อกัน อีกทั้ง doi: 10.14456/jmcpupeace. 2016.45 วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร. ปีที่ 4 ฉบับพิเศษ 271 ยังทำหน้าที่ในการส่งเสริมพัฒนาจิตใจของคนในชุมชนให้เข้มแข็ง และได้พัฒนาต้นกล้า หรือเยาวชนของชุมชนเป็นคนดีศรีสุพรรณ ซึ่งนับว่าพระสงฆ์นอกจากจะส่งเสริมความเข้มแข็งของคนในชุมชนแล้วยังได้บ่มเพาะปูพื้นฐานให้กับเยาวชนคนรุ่นใหม่ มีความเข้มแข็งทางจิตวิญญาณ สามารถสืบสานวัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในชุมชนให้เข้มแข็งสืบต่อไป

พระมหาไพฑูลย์ ปภัสสร (ไชยกุล) (2561) ศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบเครือข่ายองค์กรการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทยการวิจัยเรื่องรูปแบบเครือข่ายองค์กรการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ในสังคมไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพทั่วไปของเครือข่ายองค์กรเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย 2) ศึกษาพัฒนารูปแบบของเครือข่ายองค์กรเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย และ 3) นำเสนอรูปแบบเครือข่าย การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย โดยในการศึกษาครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบผสม ระหว่างวิธีวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลภาคสนาม กลุ่มตัวอย่างจำนวน 395 คน และการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้แบบสัมภาษณ์ สัมภาษณ์ผู้บริหารองค์กร เครือข่ายเผยแผ่พระพุทธศาสนา จำนวน 10 รูป/คน ได้วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยเชิงปริมาณ โดยหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและการวิเคราะห์เนื้อหา และมีการสนทนากลุ่ม จำนวน 9 รูป/คน เพื่อตรวจสอบร่างรูปแบบ ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพทั่วไปของเครือข่ายองค์กรเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในสังคมไทย พบว่าเครือข่าย องค์กรเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทยโดยรวม โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการสร้างความรู้สึกร่วม พบว่าอยู่ในอันดับสูงที่สุด รองลงมาคือ ด้านจุดหมายร่วมกัน และมีอันดับต่ำที่สุดคือ ด้านการพัฒนาระบบที่โปร่งใสตรวจสอบได้ผลการสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่าเครือข่ายในการเผยแผ่ถือว่ายังน้อยมาก เป็นลักษณะต่างคนต่างทำให้ความสำคัญต่อตัวบุคคลมากกว่าหลักการ การดำเนินงานเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มี การดำเนินการ คือ สอนนักเรียน สอนธรรมศึกษา เทศน์ทุกวันพระอบรมกรรมฐาน และอบรมธรรมะให้กับหน่วยงานต่างๆ แต่มีข้อจำกัดด้านเวลา ด้านสถานที่ ด้านผู้เข้าอบรม และด้านงบประมาณ 2. การพัฒนารูปแบบของเครือข่ายองค์กรเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย รูปแบบเผยแผ่ พระพุทธศาสนาในลักษณะเครือข่าย ควรเริ่มต้นด้วยการกำหนดเป้าหมาย เพื่อต้องการให้ประชาชน ทั้งหลายได้เข้าวัดมาถือศีล ฟังธรรม ปฏิบัติธรรม วิปัสสนามากๆ เพื่อความสุขความสงบของครอบครัว และสังคม โดยมีด้านกระบวนการบริหารจัดการ คือจัดสถานที่พร้อม บุคลากรพร้อม ปัจจัยพร้อม วิชาการเชิงพุทธพร้อม โดยความร่วมมือของทุกฝ่าย 1) สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2) คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 3) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์ฯ -193 – ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม-สิงหาคม 2561 3) รูปแบบเครือข่ายองค์กรการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในลักษณะเครือข่ายนั้น สรุปเป็น “BGM MODEL” 3 ระดับ คือ 1. ด้านเป้าหมาย G : GOAL ให้ยึดหลักประโยชน์ 3 คือ ประโยชน์โลกนี้ ประโยชน์โลกหน้า และประโยชน์อย่างยิ่ง 2. B : BUDDHIST ยึดหลักโอวาทปาฏิโมกข์ ได้แก่ หลักการ 3 อุดมการณ์ 4 วิธีการ 3 และ 3. M : MANAGEMENT หลักการบริหารเครือข่าย 5 ด้าน 1) จุดหมายร่วมกัน 2) บุคคล 3) การเชื่อมโยง 4) การสร้างความรู้สึกร่วม 5) การพัฒนาระบบที่โปร่งใสตรวจสอบได้ได้มีการบริหารจัดการโดยมีจุดหมายร่วมกัน คือการแบ่งหน้าที่การรับผิดชอบของงานตามความรู้ความสามารถแต่ละรูป แต่ละบุคคลให้เข้ากับงานนั้นๆ ด้านบุคลากรมีการวางแผนงานในการทำแต่ละครั้งเพื่อให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ด้านการเชื่อมโยงความร่วมมือได้ติดต่อเพื่อนร่วมงานแต่ละวัดที่รู้จักสนิทคุ้นเคยกัน ชักชวนมาร่วมงานกัน เพื่อให้เกิดทักษะความรู้ความสามารถมากขึ้น ด้านการสร้างความรู้สึกร่วมกันโดยการปฏิบัติตามแผนงานที่ประชุมกัน ตามหลักพุทธศาสนา สติ สมาธิ ปัญญาเครือข่ายของท่านมีการพัฒนาระบบที่โปร่งใสตรวจสอบได้ โดยมีการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย ของแต่ละครั้งการจัดระบบข้อมูลข่าวสาร มีการประชาสัมพันธ์ ทางหอกระจายข่าวของวัดอยู่แล้ว มีงานอะไรก็ให้ชาวบ้านได้รับรู้ รับผิดชอบต่อกิจกรรมที่ทำ